

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”
РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “АНГЕЛ КЪНЧЕВ”

BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists
Студенти, докторанти и млади учени

PROCEEDINGS

Volume 64, 7.3.
Law Studies

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

Том 64, серия серия 7.3.
Право

Ruse
Русе
2025

Volume 64 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU & SU'25, organized and conducted by University of Ruse "Angel Kanchev" and the Union of Scientists - Ruse. Series 3.3. contains papers reported in the Electrical Engineering, Electronics and Automation & Communication and Computer Technologies sections.

Book	Code	Faculty and Section
Agrarian and Industrial Faculty		
1.1.	FRI-8.303b-1-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	FRI-1.202-1-MR	Maintenance and Reliability
	FRI-9.2-1-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	FRI-19.206-1-EC	Ecology and Conservation
	FRI-16.203-1-ID	Industrial Design
1.2.	THU-SSS-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	THU-SSS-MR	Maintenance and Reliability
	THU-SSS-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	THU-SSS-EC	Ecology and Conservation
	THU-SSS-ID	Industrial Design
Faculty of Mechanical and Manufacturing Engineering		
2.1.	FRI-1.317-1-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
2.2.	TUE-1.417-SSS-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
Faculty of Electrical Engineering Electronics and Automation		
3.1.	FRI-10.326-1-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
3.2.	FRI-2G.303-1-CCT1	Communication and Computer Technologies 1
	FRI-2G.302-1-CCT2	Communication and Computer Technologies 2
3.3.	THU-10.326-SSS-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
	THU-2G.303-SSS-CCT	Communication and Computer Technologies
Faculty of Transport		
4.1.	FRI-KC.H2-1-TMS	Transport and Machine Science
	SAT-KC.H2-1-TMS	Transport and Machine Science
4.2.	FRI-20.21-2-SITSTL	Sustainable and Intelligent Transport Systems, Technologies and Logistics
4.3.	MON-5.21-SSS-TMS	Transport and Machine Science
Faculty of Business and Management		
5.1.	FRI-2B.412-1-EM	Economics and Management
5.3.	THU-2G404-SSS-EM	Economics and Management
5.4.	FRI-2G.510-1-ESIS	European Studies and International Security
8.2.	FRI-1.322-1-SW	Social Work
Faculty of Natural Sciences and Education		
6.1.	FRI-1.414-MIP	Mathematics, Informatics and Physics
6.2.	FRI-2G.305-1-PP	Pedagogy and Psychology
6.3.	FRI-2G.309-1-LL	Linguistics and Literature
	FRI-12.23-1-AS	Art Studies
6.4.	FRI-2G.307-1-ERI	Education - Research and Innovations

6.5.	FRI-1.219-SSS-PP	Pedagogy and Psychology
6.6.	FRI-2G.405-SSS-LLA	Linguistics, Literature and Art Science & History, Ethnology and Folklore
6.7.	FRI-2.203-SSS-FM	Financial Mathematics
	FRI-1.407.1-SSS-I	Informatics
Faculty of Law		
7.1.	FRI-2B.313-1-L	Law Studies
	SAT-2B.313-1-L	Law Studies
7.2.	FRI-2B.312-1-NS	National Security
7.3.	WED-2B313-SSS-L	Law Studies
Faculty of Public Health and Health Care		
8.1.	FRI-2K.201-1-HP	Health Promotion
8.3.	FRI-2G.104-1-HC	Health Care
8.4.	FRI-2G.309-1-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
8.5.	THU-K.101-SSS-HP	Health Promotion
	SAT-SSS-SMHPA	Sports Medicine and Health Prevention of the Athlete
8.6.	FRI-2.101-SSS-HC	Health Care
8.7.	THU-2Г.105-SSS-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
Quality of Education Directorate		
9.1.	FRI-2.104-1-QHE	Quality of Higher Education
Razgrad Branch of the University of Ruse		
10.1.	FRI-LCR-1-CT(R)	Chemical Technologies
	FRI-LCR-P-1-CT(R)	Chemical Technologies (Poster session)
10.2.	FRI-LCR-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
	SAT-LCR-P-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies (Poster session)
10.3.	TUE-SSS-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
	TUE-SSS-CT(R)	Chemical Technologies
Silistra Branch of the University of Ruse		
11.1.	FRI-110-1-MT(S)	Methodology of Training in...
	FRI-229-1-P(S)	Philology
	FRI-216-1-TS(S)	Technical Sciences
11.2.	FRI-239-I-PMT(S)	Methodology of Training in...
	FRI-229-I-H(S)	Humanities
	FRI-216-I-TS(S)	Technical Sciences

The papers have been reviewed.

ISSN 1311-3321 (print)

ISSN 2535-1028 (CD-ROM)

ISSN 2603-4123 (on-line) Copyright © authors

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.

The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PROGRAMME COMMITTEE

- **Prof. Amar Ramdane-Cherif**
University of Versailles, France
- **Assoc. Prof. Manolo Dulva HINA**
ECE Paris School of Engineering, France
- **Prof. Leon Rothkrantz**
Delft University of Technology, Netherlands
- **Assoc. Prof. Antonio Jose Mendes**
University of Coimbra, Portugal
- **Prof. Ville Leppanen**
University of Turku, Finland
- **Assoc. Prof. Marco Porta**
University of Pavia, Italy
- **Prof. Douglas Harms**
DePauw University, USA
- **Prof. Zhanat Nurbekova**
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur Sultan, Kazakhstan
- **Prof. Mirlan Chynybaev**
Kyrgyz State Technical University, Bishkek, Kyrgyzstan
- **Prof. Ismo Hakala, PhD**
University of Jyväskylä, Finland
- **Prof. Artur Jutman, PhD**
Tallinn University of Technology, Estonia
- **Prof. RNDr. Vladimir Tvarozek, PhD**
Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia
- **Assoc. Prof. Ing. Zuzana Palkova, PhD**
Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia
- **Andrzej Tutaj, PhD**
AGH University of Science and Technology, Krakow, Poland
- **Prof. Valentin NEDEFF Dr. eng. Dr.h.c.**
“Vasile Alecsandri” University of Bacău, Romania
- **Cătălin POPA, PhD**
“Mircea cel Bătrân” Naval Academy, Constantza, Romania
- **Prof. dr Larisa Jovanović**
Alfa University, Belgrade, Serbia
- **Prof. dr hab. Edmund LORENCOWICZ**
University of Life Sciences in Lublin, Poland
- **Assoc. Prof. Ion MIERLUS - MAZILU, PhD**
Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania
- **Prof. Dojčil Vojvodić PhD**
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia
- **Assoc. Prof. Alexandrache Carmen, PhD**
Department of Teacher Training, “Dunarea de Jos”, Galati University, Romania
- **Prof. Alberto Cabada**
University of Santiago de Compostela, Faculty of Mathematics, Santiago de Compostela, Spain
- **Kamen Rikev, Dr Hab.**
Institute of Slavic Philology, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland
- **Anna Klimentova, PhD**
Constantine the Philosopher University of Nitra, Slovakia

- **Prof. Ricardo Gobato, PhD**
Secretariat of State of Parana Education and Sport, Laboratory of Biophysics and Molecular Modeling Genesis, Brasil
- **Prof. Fatima Rahim Abdul Hussein, PhD**
University of Misan, College of Basic Education, English Department, Iraq
- **Prof. Liqaa Habeb Al-esedi, PhD**
English Department, College of Education for Human Science, University of Diyala, Iraq
- **Prof. Esengeldin Baurzhan Satybaldiyuly, PhD**
Pavlodar Pedagogical University “Alkey Margulan”, Kazakhstan
- **Prof. Igor Kevorkovich Danilov, DSc**
Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Russia
- **Prof. Aleksander Valentinov Sladkowski, DSc**
Silesian University of Technology, Poland
- **Prof. Vera Karadjova, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University – Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Aleksandar Trajkov, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University - Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Petar Pepur, PhD**
University of Split, Croatia
- **Prof. Korhan Arun, PhD**
Namik Kemal University, Tekirdağ, Turkey
- **Prof. Yuliya Yorgova, PhD**
Burgas Free University, Bulgaria
- **Jelena Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Jovica Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Prof. Dr. Diana E. Woolfolk Ruiz**
CETYS University, Mexico
- **Prof. Gerhard Fiolka, PhD**
University of Fribourg, Switzerland
- **Prof. Haluk Kabaalioglu, PhD**
Yeditepe University, Turkey
- **Prof. Silva Alves, PhD,**
University of Lisbon, Portugal
- **Hanneke van Bruggen, DHC mult**
Appeldoorn, The Netherlands
- **Prof. Elena Torina**
Tula State Pedagogical University "L. N. Tolstoy", Tula, Russia
- **Prof. Violeta Jotova**
Direction Pediatrics at St. Marina University Hospital - Varna, Bulgaria, Chair ESPE Postgraduate Qualification Committee
- **Prof. Tanya Timeva, MD, PhD**
Obstetrics and Gynecology Hospital "Dr. Shterev", Sofia, Bulgaria
- **Prof. Kiril Stoychev, PhD,**
Institute of Metal Science, Equipment and Technologies “Acad. A. Balevsci” with Hydroaerodynamics centre – BAS, Bulgaria
- **Assoc. Prof. Mark Shamtsyan, PhD**
Technical University, Saint Petersburg, Russia
- **Assoc. Prof. Oleksii Gubenia, PhD**
National University of Food Technologie, Kiev, Ukraine

- **Prof. Olexandr Zaichuk, DSc**
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
- **Prof. Eugene Stefanski, DSc**
Samara University, Russia
- **Assoc. Prof. Tatiana Strokovskaya, PhD**
International University of Nature “Dubna”, Dubna, Russia
- **Prof. DSc. Petar Sotirow**
Maria Curie-Sklodowska University of Lublin, Poland
- **Accos. Prof. Krassimir Dochev Dochev, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Mariana Yordanova Docheva, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Assoc. Prof. Ivan Antonov Lukanov, PhD**
University of Botswana, Faculty of Engineering and Technology, Gaborone, Botswana
- **Assoc. Prof. Petko Vladev Petkov, PhD**
Research Associate Cardiff University, UK
- **Prof. Stepan Terzian DSc**
Bulgarian Academy of Science, Bulgaria
- **Prof. Gabriel Negreanu, PhD**
University Politehnica of Bucharest, Romania
- **Prof. Dobrin Vasilev, MD, PhD**
UMHAT Medica Cor, Ruse, Bulgaria
- **Prof. Nicolae Craciunoiu**
University of Craiova
- **Assoc. Prof. Stelian Tarulescu**
Transilvania University of Brasov
- **Assoc. Prof. PhD Andrei-Alexandru Boroiu**
University of Pitești
- **Prof. Renzo Capitani, PhD**
University of Florence, Engineering School, Italia
- **Prof. Radoslaw Wrobel, DSc**
Wrocław University of Science and Technology, Poland
- **Assoc. Prof. Darina Dimitrova PhD**
University of Economics - Varna

ORGANISING COMMITTEE

◆ **ORGANIZED BY: UNIVERSITY OF RUSE (UR) AND UNION OF SCIENTISTS (US) - RUSE**

◆ **ORGANISING COMMITTEE:**

• **Chairperson:**

Assoc. Prof. Desislava Atanasova, PhD – Rector of UR,
Acad. DTSc. Hristo Beloev, DHC mult., Academician of Bulgarian Academy of Sciences –
Chairperson of US - Ruse

• **Scientific Secretary:**

Prof. Daniel Bratanov, PhD
dmbratanov@uni-ruse.bg; +359 82 888-377

• **THEMATIC FIELDS:**

• **Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Sciences and Veterinary Medicine**

Assoc. Prof. AtanasAtanasov, PhD,
aatanasov@uni-ruse.bg, +359 885 497 406

• **Maintenance and Reliability**

Prof. Mitko Nikolov, DSc,
mnikolov@uni-ruse.bg, +359 82 888 458

• **Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment**

Prof. Gencho Popov, DSc,
gspopov@uni-ruse.bg, +359 82 888 441

• **Ecology and Conservation**

Assoc. Prof. Plamen Manev, PhD,
pmanev@uni-ruse.bg, +359 889 382 797

• **Industrial Design**

Assoc. Prof. Yordan Doychinov, PhD,
doichinov@uni-ruse.bg, +359 887 273 040

• **Pedagogy; Psychology and Methodology of training in...;** (18.10.24, Silistra)

Assoc. Prof. Diana Zhelezova-Mindizova, PhD,
dmindizova@uni-ruse.bg

• **Philology** (27.10.23, Silistra)

Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD,
rlebedova@uni-ruse.bg

• **Technical Sciences** (27.10.23, Silistra)

Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD,
egoranova@uni-ruse.bg

• **Chemical Technologies** (08-09.11., Razgrad)

• **Biotechnologies and Food Technologies** (08-09.11., Razgrad),

Prof. Tsvetan Dimitrov, PhD,
conf_rz@abv.bg, +359 887 631 645

• **Mechanical Engineering and Machine-building Technologies**

Prof. Ivelin Ivanov, PhD,
ivivanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 472

- **Electrical Engineering, Electronics and Automation**
Assoc. Prof. Boris Evstatiev, DSc, bevstatiev@uni-ruse.bg, +359 82 888 371,
Assoc. Prof. Kiril Sirakov, csirakov@uni-ruse.bg, +359 82 888 364
- **Communication and Computer Systems**
Assoc. Prof. Yordan Kalmukov, jkalmukov@uni-ruse.bg, +359 82 888 681,
Assoc. Prof. Adriana Borodzhieva, PhD, aborodzhieva@uni-ruse.bg, +359 82 888 734
- **Transport and Machine Science**
Assoc. Prof. Tonch Balbuzanov,
tbalbuzanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 608
- **Sustainable and Intelligent Transport Systems, Technologies and Logistics**
Prof. Velizara Pencheva, PhD,
vpencheva@uni-ruse.bg, +359 82 888 558, +359 82 888 608
- **Economics and Management**
Pr. Assist. Prof. Miroslava Boneva, PhD, mboneva@uni-ruse.bg, +359 82 888 776,
Pr. Assist. Prof. Elizar Stanev, PhD, eastanev@uni-ruse.bg, +359 82 888 557
- **European studies and International Security**
Prof. Vladimir Chukov, DSc, vchukov@uni-ruse.bg, 0889 768745,
Pr. Assist. Elizar Stanev, eastanev@uni-ruse.bg, +359 82 888 557
- **Mathematics, Informatics and Physics**
Prof. Tsvetomir Vasilev, PhD,
tvasilev@uni-ruse.bg, +359 82 888 475
- **Education - Research and Innovations**
Pr. Assist. Prof. Ralica Vasileva-Ivanova, PhD,
rivanova@uni-ruse.bg, 0884 109 719
- **Pedagogy and Psychology**
Assoc. Prof. Valentina Vasileva, PhD, rk-ppi@uni-ruse.bg, 0898 407 577,
Assoc. Prof. Galina Georgieva, PhD, zrk-ppi@uni-ruse.bg, 0889 951 920
- **History, Ethnology and Folklore**
Assist. Prof. Veselka Radeva, PhD,
vradeva@uni-ruse.bg, 082888437
- **Linguistics, Literature and Art Science**
Assoc. Prof. Velislava Doneva, PhD,
doneva_v@uni-ruse.bg, 0886 060 299
- **Health Promotion**
Assoc. Prof. Stefka Mindova, PhD,
smindova@uni-ruse.bg, +359 882 895 149
- **Social Work**
Pr. Assist. Prof. Ana Popova, PhD,
apopova@uni-ruse.bg, +359 889 874 219
- **Medical and Clinical Diagnostic Activities**
Pr. Assist. Deniza Trancheva, MD, PhD,
dtrancheva@uni-ruse.bg, +359 82 888 410
- **Health care**
Assoc. Prof. Tsveta Hristova, PhD
tshristova@uni-ruse.bg, +359 878 389 793
- **Law Studies**
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD,
ekumanova@uni-ruse.bg, +359 82 888 434

- **National Security**
Assoc. Prof. Milen Ivanov, DSc,
poligon@abv.bg, +359 82 888 736
- **Quality of Higher Education**
Prof. Ivanichka Serbezova, PhD, iserbezova@uni-ruse.bg,
Daniela Todorova, dtodorova@uni-ruse.bg, +359 82 888 378

- **REVIEWERS:**
Kremena Rayanova
Milen Ivanov
Krassimir Dimitrov
Anastas Georgiev
Svetlin Antonov
Velina Marinova

LAW STUDIES

Content

1.	WED-2B313-SSS-L-01 The Administrative Punishment "Unpaid Work for the Benefit of Society" and the Newest Regulations under the Forest Law <i>Zhivka Andreeva, Emanuil Kolarov</i>	13
2.	WED-2B313-SSS-L-02 Historical Overview of the Development of Regulating Activities with Firearms and Ammunition <i>Plamen Parvanov Penchev</i>	17
3.	WED-2B313-SSS-L-03 The Actual Limitation of the Exercise of Parental Rights by one Parent in the Case of Sole Exercise of the Same by the Other Parent in the Case of a Decision Issued after a Divorce or Separation <i>Denitsa Petrova</i>	21
4.	WED-2B313-SSS-L-04 Concept Joint Exercise of Paternal Rights <i>Tsvetoslava Dimitrova</i>	26
5.	WED-2B313-SSS-L-05 The State as a Social Organization: Functions in the Protection of National Security <i>Danail Kumanov, Valeria Gorniyachka, Slav Anastasov</i>	32
6.	WED-2B313-SSS-L-06 Public Procurement Risks in Defence and Security: Legal, Institutional and Technological Aspects <i>Valeria Gorniyachka, Zornitsa Docheva</i>	33
7.	WED-2B313-SSS-L-07 Cryptocurrency Trading Regulation <i>Danail Kumanov</i>	38
8.	WED-2B313-SSS-L-08 Legal Concept of Money <i>Ventsislav Velikov, Tanya Kadieva, Elina Marinova</i>	45
9.	WED-2B313-SSS-L-09 Double Taxation Agreements – Common Aspects <i>Burdzhu Sunay, Elina Marinova</i>	50
10.	WED-2B313-SSS-L-10 Historical Development of Administrative Justice in Bulgaria <i>Nina Nikolova, Emanuil Kolarov</i>	54
11.	WED-2B313-SSS-L-11 Discharging Obligations of Entrepreneurs in Insolvency Proceedings	59

Velislava Nikolova, David Harizanov, Vladislav Ivanov

12.	WED-2B313-SSS-L-12
Expertise as a Means of Proof in Criminal Proceedings
<i>Polina Peneva, Nevena Ruseva</i>	63
13.	WED-2B313-SSS-L-13
Tactical and Procedural Features in the Initial Stage of a Murder Investigation
<i>Lilia Panayotova, Iva Ivanova, Nevena Ruseva</i>	68
14.	WED-2B313-SSS-L-14
The Observation as a Means of Evidence in the Bulgarian Criminal Procedure
<i>Ventsislav Velikov, Lyuboslav Lyubenov</i>	73
15.	WED-2B313-SSS-L-15
Cybersecurity and National Security in the Context of the Digital Transformation of Education
<i>Slav Anastasov</i>	79
16.	WED-2B313-SSS-L-16
Legal analysis of the State policy in the Field of Labor Migration and Labor Mobility in Bulgaria
<i>Stanimir Boyadzhiev, Kremena Rayanova</i>	82
17.	WED-2B313-SSS-L-17
The Role of the Inspectorate in Protection Against Discrimination
<i>Elena Baldzhieva</i>	87
18.	WED-2B313-SSS-L-18
Supervisory Functions of the Inspectorates
<i>Elena Baldzhieva</i>	91
19.	WED-2B313-SSS-L-19
Contemporary Trends in the Development of the Concept of Sovereignty
<i>Ayhan Ahmed</i>	95
20.	WED-2B313-SSS-L-20
The Invisible Evil: Building an Artistic Image without Image
<i>Hristo Rayanov</i>	99
21.	WED-2B313-SSS-L-21
On Some Questions Regarding the Organizational Structure of Personal Trading Companies
<i>Similiyan Stefanov</i>	102
22.	WED-2B313-SSS-L-22
Legal Aspects of the Cancellation of Decisions Made by General Assemblies of Commercial Companies: a Comparative Analysis of French, German and Swiss Law
<i>Similiyan Stefanov</i>	109

WED-2B313-SSS-L-01

THE ADMINISTRATIVE PUNISHMENT "UNPAID WORK FOR THE BENEFIT OF SOCIETY" AND THE NEWEST REGULATIONS UNDER THE FOREST LAW

Zhivka Andreeva – PhD Student

Department of Public Law, Law Faculty

University of Ruse “Angel Kanchev”

E-mail: zhivka_andreeva@abv.bg

Assoc. Prof. Emanuil Kolarov, PhD

Department of Public Law, Law Faculty

University of Ruse “Angel Kanchev”

E-mail: ekolarov@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper reviews the administrative punishment "Unpaid work for the benefit of society" and the newest regulations under the Forest law, after the legislative changes made in 2020 in the Administrative Violations and Penalties Act. The system of administrative penalties was expanded by introducing this new administrative penalty and the forest law has also undergone some changes corresponding to the newest situations in the Bulgarian administrative law.*

Keywords: Unpaid work for the benefit of society, Law on Forest, Administrative Violations and Penalties Act, The newest administrative punishment,

ВЪВЕДЕНИЕ

В края на 2020 г. Закона за административните нарушения и наказания претърпя съществени промени. Системата на административните наказания бе разширена чрез въвеждането на ново административно наказание, а именно „безвъзмезден труд в полза на обществото“. Административното наказание разкрива своите особености, както в материалноправен, така и в процесуалноправен аспект. Въвеждането на института „безвъзмезден труд в полза на обществото“ доведе до промени и в един от специалните закони- Закона за горите. Така в Закона за горите се създадоха нови разпоредби, които уреждат възможността за налагането на новото административното наказание, при съответното им нарушаване и при определени условия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Административното наказание представлява основен институт на административното наказателно право и като такъв е специфична санкция, налагана по административен ред, за неспазване на установения ред в държавното управление. Налагането на административното наказание е израз на държавна принуда [1] и реализация на административнонаказателната отговорност, което при спазване на конкретно определени цели, следва да бъде справедливо и адекватно на извършеното нарушение.

1 Дерменджиев, И, Костов, Д, 2012, Административно право на Република България обща част, София, Сиби, (2012);

Основният източник на административното наказване Закона за административните нарушения и наказания е претърпял широк кръг от изменения и допълнения от приемането му до сега. Новите изменения в закона от 2020г са израз на значителни промени в обществените отношения и тяхната нужда да бъдат удовлетворени чрез осъвременяването на правната уредба в областта на административното наказване. Целта на проекта за изменение и допълнение на Закона за административните нарушения и наказания е да отговори на възникналите проблеми в областта на административнонаказателното право. Основен проблем се явява наложеното административно наказание глоба, независимо от това че размерът на паричната сума се актуализира и увеличава, не може да бъде изпълнено поради декларирането на липса на доходи или доходи под социалния минимум на наказания. [2]

С измененията и допълненията в ДВ, бр. 109 от 2020г (в сила от 23.12.2021г) [3] се създаде нова, втора алинея на чл. 13 от ЗАНН, с която наред с уредените вече административни наказания, се въвежда наказанието „безвъзмезден труд в полза на обществото“. Безвъзмездния труд в полза на обществото се предвижда за административно нарушение извършено повторно или на системно извършване и може да се налага самостоятелно или едновременно с някое от административните наказания- обществено порицание, глоба и временно лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност. Административното наказание безвъзмезден труд в полза на обществото е нов институт в административнонаказателното право на Република България.

Основна характеристика на това наказание е че представлява труд, който се полага в полза на обществото, без ограничаването на други права на наказания. Съгласно чл. 16а, ал.2 от ЗАНН, се налага за срок не по-малък от 40 часа и повече от 200 часа годишно за не повече от две последователни години. Така законодателят определя една рамка за изпълнението на наказанието, въвеждайки минимум и максимум на часовете труд, които трябва да бъдат положени в полза на обществото.

Особеност прави факта, че административното наказание безвъзмезден труд в полза на обществото се налага от районен съд, т.е. орган част от съдебната система, а не от непосредствено по-горестоящ административен орган, както е уредено при останалите административни наказания. Съгласно чл.47а от ЗАНН органът, който може да наложи наказанието безвъзмезден труд в полза на обществото е „районния съд, в района на който е извършено или довършено административното нарушение, за което е предвидено съответното наказание, а за нарушенията, извършени в чужбина - от Софийския районен съд“.

Разкриват се и специфики по отношение на реда за налагане на наказанието. Административнонаказващия орган има задължение да внесе преписката за решаване в съответния районен съд в тридневен срок от получаването и. [4] След като получи административнонаказателната преписка районния съд я разглежда в открито заседание, в състав от един съдия. Страни в производството по налагането са административнонаказващият орган и нарушителят, и въз основа на доказателствата по делото съдът се произнася с решение. Така налагането на безвъзмездния труд в полза на обществото се извършва само и единствено със съдебно решение.

2 Проект за изменение и допълнение на Закона за административните нарушения и наказания, (2020), <https://parliament.bg/bg/bills/ID/163283>;

3 Сивков, Цв, Илкова, Р, (2021), Реформата в административното наказване от 2020, Сборник доклади, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ (2021); стр.183;

4 чл.58а от ЗАНН;

Налице е особеност и при изпълнението на административното наказание безвъзмезден труд в полза на обществото за разлика от останалите административни наказания, уредени в чл.13 ал.1 от ЗАНН. Изпълнението, организацията и надзорът са възложени на пробационната

служба, съответно на определен пробационен служител, по настоящия адрес на наказания. Съгласно чл.81б ал.1 от ЗАНН: „Безвъзмездният труд се изпълнява на обекти на Държавно предприятие "Фонд затворно дело" и обекти, утвърдени от съответния пробационен съвет”. Следва да се отбележи, че се вземат под внимание и трудовите умения, квалификацията и работоспособността на наказания. След приключване на изпълнението пробационния служител изготвя доклад.

Всички тези материалноправни и процесуалноправни особености на административното наказание безвъзмезден труд в полза на обществото го разкриват като нов институт в административното наказване, който е уреден да се справи с отдавна възникналите и труднопреодолими проблеми в областта на държавното управление.

Със Закона за изменение и допълнение на Закона за административните нарушения и наказания в §49 [5] Закона за горите също претърпява промени, които са свързани именно с новото административно наказание безвъзмезден труд в полза на обществото като санкция за извършените нарушения в областта на горския сектор.

Основното съображение за въвеждането на този вид административно наказание е борбата с многобройните нарушения и невъзможността на компетентните органи да елиминират неизпълнението на наложените санкции. В предишната редакция на закона се уреждаше за извършени административни нарушения в сектора само налагане на административно наказание глоба в съответен размер, което се явява неефективно и неосъществяващо своята цел, поради това че нарушителите в горските територии са лица без доходи и имущество [6]. В този смисъл паричния еквивалент на административното наказание глоба не може да бъде събран и не постъпва в държавния бюджет. Новата редакция на закона има за цел именно да се пребори с несъбираемостта на глобата чрез въвеждането на безвъзмездния труд в полза на обществото като алтернатива и в условията на повторност.

В чл. 258 от Закона за горите се въведе нова втора алинея, в която се създаде възможността в случаите на повторно извършване на дейност в горските територии без съответната правоспособност, да се наложи глоба в посочения размер или безвъзмезден труд в полза на обществото.

В чл.260 от Закона за горите също е уредена нова втора алинея, а именно свързана със случаите когато лицето извършва лесовъдска практика без да е вписано в съответния регистър или лице, което е вписано в регистъра, но осъществява дейност непосочена в удостоверението му за регистрация като се предвижда за повторно извършване на нарушението глоба в посочения размер или безвъзмезден труд в полза на обществото.

И последното изменение на Закона за горите по отношение на безвъзмездния труд в полза на обществото е новата трета алинея на чл. 266, свързана с повторното нарушение на дейностите като сеч, извозване, товарене, транспортиране, разтоварване, придобиване, съхраняване, преработване или разпореждане с дървесина и недървесни горски продукти, в която се предвижда за административно наказание глоба в определен размер или безвъзмезден труд в полза на обществото.

5 Сивков, Цв, Илкова, Р, (2021), Реформата в административното наказване от 2020, Сборник доклади, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски” (2021), стр.137

6 Сивков, Цв, Илкова, Р, (2021), Реформата в административното наказване от 2020, Сборник доклади, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски” (2021), стр.139;

За да постигне своите цели в горския сектор административното наказание безвъзмезден труд в полза на обществото, следва да бъде уреден като самостоятелен институт, така за извършените нарушения да се налага само този вид административно наказание. Това ще бъде най-ефикасния метод за борба с нарастващите нарушения в сектора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Новото административно наказание безвъзмезден труд в полза на обществото разширява системата на административните наказания по Закона за административните нарушения и наказания. Така наред с вече уредените в чл. 13 ал.1 от ЗАНН административни наказания като обществено порицание, глоба и временно лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност, се създаде възможност за налагане на безвъзмездния труд в полза на обществото, но в условията на повторност на нарушението или на системно извършване. Налагането му може да бъде както самостоятелно, така и едновременно с някое от посочените в чл.13 ал.1 ЗАНН административни наказания. Безвъзмездния труд в полза на обществото разкрива съществени особености в сравнение с останалите административни наказания от материалноправно и процесуалноправно естество. Санкцията безвъзмезден труд в полза на обществото се урежда и в Закона за горите като средство за борба с извършените нарушения в горския сектор и в опит да се преодолее проблемът с несъбираемостта на наложената глоба.

REFERENCES

- Aleksieva, R, (2022), De jure, Magazine, 2, 2022, (25), The Law On Administrative Violations And Penalties: Development, Changes, And Implementation For More Than 50 Years, V. Turnovo, St. Kiril and Metodii University (online), 2022; Алексиева, Р, Списание De jure, 2, 2022, (25), Законът за административните нарушения и наказания – развитие, промени и приложение повече от 50 години; Официално издание на ЮФ на ВТУ „Св.св. Кирил и Методий”, (онлайн);
- Dermendzhiev I, Kostov, D, 2012, Administrative Law of the Republic of Bulgaria, Sofia, Sibi, 5-th ed, (2012); Дерменджиев И, Костов, Д, 2012, Административно право на Република България обща част, София, Сиби, (2012);
- Kostov, D, (2011), The administrative process of the Republic of Bulgaria, Sofia, Sibi, (2011); Костов, Д, 2011, Административен процес на Република България, София, Сиби, (2011);
- Sivkov, Tsv, Ilkova R, (2021), The reform in administrative punishment from 2020, Collection of reports, Sofia, St. Kliment Ohridski University Press, (2021); Сивков, Цв, Илкова, Р, (2021), Реформата в административното наказване от 2020, Сборник доклади, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски” (2021);
- Sivkov, Tsv, (2020) Izmeneniyata v ZANN ot kraja na 2020– stapka po posoka na priemaneto na kodeks za administrativnite narushenia i nakazania. Collection of reports, Sofia, St. Kliment Ohridski University Press, (2020); Сивков, Цв. (2020) Измененията в ЗАНН от края на 2020г-стъпка по посока приемането на кодекс за административните на нарушения и наказания, Сборник доклади, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски” (2020);
- Project of An Act To Amend And Supplement The Law On Administrative Offenses And Penalties,(2020), <https://parliament.bg/bg/bills/ID/163283>; Проект за изменение и допълнение на Закона за административните нарушения и наказания, (2020), <https://parliament.bg/bg/bills/ID/163283>.

HISTORICAL OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION REGULATING ACTIVITIES WITH FIREARMS AND AMMUNITION

Plamen Parvanov Penchev – PhD Student

Department of Criminal Law, Ph.D. Student

“Angel Kanchev” University of Ruse

E-mail: pppenchev@uni-ruse.bg

***Abstract:** This presentation discusses the historical aspects that cover the regime under which the procedure for issuing and revoking an already issued firearm handling permit falls.*

***Keywords :** firearm, permit regime, individual administrative act*

Съобразно предвидения в ЗОБВВПИ ред, чрез издаване на разрешителни за дейности с огнестрелни оръжия и боеприпаси се създават определени в конкретни граници права, които принципно не биха могли да възникнат.

В исторически план, правила за боравене с огнестрелни оръжия и боеприпаси са въведени в националното ни законодателство за първи път в края на XIX век.

През 1887 г. в Княжество България в гр. Русе, с указ на княз Дондуков е открита фабрика, специализирана в областта на производството на стрелково и артилерийско оръжие, пиротехнически изделия, капсули, барути, боеприпаси и др. – „Русенски артилерийски арсенал“.

След като през месец август 1887 година полковник Сава Муткуров заема поста военен министър в правителството на Стефан Стамболов, под ръководството му се извършват редица структурни промени във Военното министерство и за първи път се създават нормативни правила, регулиращи дейността му. Въведени са Закон за носене на военната служба и Закон за носене на оръжие, приети с укази на княз Фердинанд I.

Именно в „Законъ за носение на оръжие“ са положени основите на въвеждането на норми, в които са поставени под регулиране правила за безопасност, свързани с боравенето с оръжие, своеобразен контрол над придобиването и носенето на оръжие и създаването на единна система, в която да бъдат регистрирани лицата, имащи право да носят оръжие. Законът е утвърден с „Височайшия указ от 10 ноември 1887 г.“.

В същият закон за първи път са определени органите (*Кметове, околийски и градски началници като органи на местната власт*), оправомощени да издават разрешение за носене на оръжие, наречено в закона – *позволителен билет*.

По-късно, през същата година, на 01.12.1887 г. е създаден Закона за изстребление на разбойниците, в който за първи път се въвежда института на извънредното положение и обема от правомощия на лицата, в борбата им срещу разбойниците, наречени „потержии“, вкл. чрез използване на оръжие. Законът има приложение по време на „безвластие, офицерски бунтове на русофили и ширец се бандитизъм“.

Две години по-късно е въведен „Закон за носене тегабите на военната служба“ (1889), в който са обсъдени и засегнати дейностите, свързани с боравене с огнестрелно оръжие и боеприпаси, но само по отношение на военослужещите и във военно време.

Режимът за производството и употребата на взривни вещества за първи път е поставен под регулация от въведения и обнародван през 1885 г. „Правилник за приготвянето и употреблението на взривните вещества“, утвърден с указ на княз Фердинанд I, чието приложение, обаче се ограничава до дейности с взривни вещества с невоенни цели.

През 1891 г. с Указ № 10 на княз Фердинанд фабриката „Русенски артилерийски арсенал“ е преместена в гр. София, като по този начин се формира „Софийски артилерийски арсенал“, под ръководството на ген. Стефан Белов.

С изменения от 1907 година на *Закон за столичната полиция*, в страната ни за първи път са поставени под регулиране разписани правила, отнесени към режима за издаване на разрешения за дейности, свързани с огнестрелни оръжия. На министъра на вътрешните работи е вменено правото да издава разрешения за производство на оръжия и взривни вещества, а на столичния градоначалник - тези, свързани с придобиването и търговията с оръжия и взривни вещества. Специално въведена разпоредба от Закона за столичната полиция предвижда разширено приложение на създадения правен режим, а именно – такава, простиращо се на територията на цялото Княжество България. С тази разпоредба се дават правомощия на околийските градоначалници да издават „позволителни“ за придобиване и търговия с оръжия и взривни вещества. В закона полицията се определя като единствен орган, на който е вменен контрола върху производството и търговията с огнестрелни оръжия и взривни вещества. Обхватът на Закона за столичната полиция се простира върху субектите на посочените дейности, а именно - производителите, търговците и гражданите.

През 1912 г. от XV Обикновено Народно събрание е изработен и приет първия закон, обединяващ режима за дейности, свързани с оръжия и боеприпаси - *Закон за взривните вещества и оръжията*, утвърден с указ № 149 от 08 май 1912 г., обн., ДВ, бр. 111 от 21 май 1912 г. С този закон са отменени действащите до тогава и посочени по-горе нормативни правила и е въведена своеобразна класификация на оръжията чрез примерното им изброяване. Законът за взривните вещества и оръжията регламентира процедурните правила за производството, използването и търговията с оръжия, патрони и взривни вещества, като ясно сочи, че регулацията му се отнася само до дейностите с невоенни цели, т.е. изключени са оръжията, взривните вещества и патроните, произвеждани в държавни фабрики за военни цели, както и тези, внасяни в страната ни за нуждите на войската.

Предвид военната обстановка в България в началото на XX в., дейностите, свързани с оръжия и взривни вещества, осъществявани с военни цели или пък вноса на такива оръжия и взривни вещества, са били включени и регламентирани в специалните по отношение на горния закон нормативни актове - *Закон за фабрикацията, вноса и износа на военни материали* от 1925 г. и *Закон за Държавната военна фабрика* (1924 г.).

През същата 1924 г. с Указ на цар Борис III фабриката „Софийски артилерийски арсенал“ е преместена в гр. Казанлък и получава наименованието „Държавна военна фабрика“. Законът за Държавната военна фабрика ясно начертава основното ѝ предназначение „... да фабрикува и поправя всички военни материали, необходими на армията, полицията, пограничната стража и други охранителни органи в държавата, както и изпитанията на всички образци“. В предприятието наред с произвежданите пушки, пистолети, патрони и артилерийски арсенал, се поставя началото и на изработването на оръжейни артилерийски барути, капсули, противогази и др.¹

Регулаторният ред, под обхвата на който през 1933 г. са обхванати и регламентирани вноса, боравенето, употребата и контрола над дейности, вързани с огнестрелно оръжие и боеприпаси, както и въведените мерки за безопасност, се съдържа в приетия през същата година *Закон за ограничение на престъпленията против личната и обществената безопасност*, който два месеца по-късно е изменен със „Закон за допълнение на Закона за престъпленията против личната и обществена безопасност“.

През следващите години в страната ни били въведени и приети редица законови и подзаконови актове, насочени към различни аспекти от обсъжданите дейности в следвоенната обстановка.

С Постановление на Министерски съвет от 01.04.1947 г. Държавната военна фабрика е трансформирана като самостоятелна юридическа единица със стопанска самоиздръжка, а

¹ Вж. още на Arsenal.bg/History_BG

няколко години по-късно, създадените в страната ни военни заводи се обединяват в специално държавно обединение „Металхим“.

През 1950 година е създаден и приет единен закон, който включва всички направления, отнесени към дейностите с огнестрелни оръжия, боеприпаси, пиротехнически изделия и взривни вещества - *Закон за контрол над взривните вещества, оръжията и боеприпасите*, обн., ДВ, бр. 128 от 1 юни 1950 г., чието действие продължава близо половин век. - отм. ДВ, бр.133 от 11 Ноември 1998г.

В чл. 1 от закона е начертан обхвата на приложението му, а именно: *контрола над производството, съхраняването, превозването, търговията, държането и употребата на взривовите, оръжията и боеприпасите*, а разпоредбата на чл. 2 за първи път дава дефинитивни определения на отделните изделия, включени в обхвата на същия закон:

- *Взривовите са такива вещества, които при известни условия могат мигновено да са разложат химически, като образуват голям обем, силно нагreti и с високо налягане газове.*
- *Огнестрелните оръжия са технически уреди, които чрез мигновено разлагане на взривовите, или по друг начин, могат да изхвърлят твърди предмети, причиняващи разрушително действие.*
- *Боеприпасите са съвкупности от взрив и други елементи, които, изхвърлени чрез огнестрелни оръжия или по друг начин, или заредени, проявяват разрушително действие със силата на своята маса, силата на експлозивната вълна на взрива или по друг начин.*
- *Хладните оръжия са предмети, пригодени за лесно извършване на физическо разкъсване на твърди тела и предназначени за лична отбрана или нападение, като например боксове, ятагани, ками, саби, копия, шпаги, щикове и други подобни.*

Законът за контрол над взривните вещества, оръжията и боеприпасите от 1950 г. въвежда изискване за водене на регистри (наречени специални книги) на производителите, търговците на взривове, огнестрелни оръжия и боеприпаси и на лицата, които извършват поправки на огнестрелни оръжия, в които специални грижи било задължително въвеждането на отчет за извършените производства, търговия и поправки.

Законът ясно диференцира компетентните органи, ангажирани с осъществяване на контрол, наречен в разпоредбата на чл. 5 *надзор*, като производството, съхраняването, превозването, търговията, държането и употребата на взривовите, огнестрелните оръжия и боеприпасите се осъществява от Министерството на вътрешните работи, а по отношение на горните обекти, предвидени или принадлежащи за нуждите на войската, този надзор се упражнява от Министерството на народната отбрана.

През 1997 г. е въведена *Наредба №15 за условията за внос, износ, пренасяне, търговия, покупко-продажба, съхранение, колекциониране и носене на огнестрелни оръжия и боеприпаси и контрол над тях*, обн. ДВ. бр. 18 от 28.02.1997 г. и отм. с влизането в сила на Правилника за прилагане на Закона за контрол над взривните вещества, огнестрелните оръжия и боеприпасите - ДВ, бр. 78 от 3 септември 1999 г., в сила от 03.09.1999 г.²

Закон за контрол над взривните вещества, огнестрелните оръжия и боеприпасите е обн. в ДВ, бр. 133 от 11.11.1998 г., където е доразвита регламентацията на режима, свързан с производството, вноса, транспортирането, търговията, придобиването и боравенето с огнестрелни оръжия, взривните вещества и боеприпасите.

Законът има действие до приемането на сега действащия Закон за оръжията, боеприпасите, взривните вещества и пиротехническите изделия, в сила от 17.09.2010 г., Обн.

² Отм. с [параграф единствен](#) от Постановление № 318 от 12 декември 2012 г. за отменяне на Правилника за прилагане на Закона за контрол над взривните вещества, огнестрелните оръжия и боеприпасите, приет с Постановление № 169 на Министерския съвет от 1999 г. - ДВ, бр. 99 от 14 декември 2012 г.

ДВ. бр.73 от 17 Септември 2010г., последните изменения на който са въведени с ДВ. бр.80 от 24 Септември 2021г.³

REFERENCES:

Davidov, M. (2006) Modern terrorism and the activity of the specialized bodies for the control of general dangerous means against it. Sofiq.

Doichinov, V. "Historical Review of the Regulatory Basis for the Control of General Dangerous Means (1878-1950)". Bulletin of the VI-MIA. S, 1990 No. 2

Krumov, R. (2022) Issuing permits for activities with firearms and ammunition. Academy of the Ministry of the Interior.

Krushkova, S. (2022). THE EXPERT INTERVIEW - A KEY TOOL IN FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF VICTIMS OF VIOLENCE. Socio Brains. No 92, 68-72

Kumanova, E. (2021). Researching resistance as a normatively relevant social phenomenon, Conference of National Military University "Vasil Levski".

Raqnova, K. (2022). Criminal environment and terrorism. Conference of National Military University "Vasil Levski".

Simeonov, S. "Organization of the services for the protection of public order in Bulgaria (1879-1950)".

³ Настоящия доклад замества публикацията на автора със заглавие „HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE FIREARMS LICENSING REGIME“ публикувана в Сборник на Русенския университет – 2022, том 61, стр.54-58, поради допуснати от негова страна технически пропуски в първия доклад.

WED-2B313-SSS-L-03

THE ACTUAL LIMITATION OF THE EXERCISE OF PARENTAL RIGHTS BY ONE PARENT IN THE CASE OF SOLE EXERCISE OF THE SAME BY THE OTHER PARENT IN THE CASE OF A DECISION ISSUED AFTER A DIVORCE OR SEPARATION.

Denitsa Petrova, PhD Student

Private Law Department, Faculty of Law

„Angel Kanchev“ University of Ruse, Bulgaria

Lawyer in the Ruse Bar Association

E-mail: dpetrova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The topic of the exercise of parental rights is widely discussed in theory, the present report does not aim to analyze their content, but to examine the actual limitation of the parent not preferred by the court and his inability to participate in the life of his child after the divorce or separation. For this purpose, a comparison was made between the preferential exercise of parental rights and the institution of restriction and deprivation of parental rights, other points of view were also considered, those of shared parenting and shared residence.*

***Keywords:** Parental rights, Restriction and deprivation of parental rights, Shared parentage, Shared residence*

ВЪВЕДЕНИЕ

Семейството е от изключителна важност за развитието на детето. В него то удовлетворява основните си нужди както от физическо, така и от емоционално естество. Поради това раздялата или разводът на родителите предизвиква сериозни промени в света му. Това е един травмиращ опит, в резултат на който детето, независимо от възрастта си, изпитва широк спектър от негативни емоции. В случаите на разрушаване на семейната система се влошават взаимоотношенията не само между двамата родители, но и между родителите и децата. Междупersonностните родителски конфликти водят до обръкване на детето и до накърняване на чувството му за справедливост, то е принудено да избира между двамата си родители, които обича и това води до затруднения в общуването както с родителите, така и с връстниците си⁴. **Раздялата е обръкваща и стресираща и за самите родители, те вече не могат да продължат да участват в живота на детето си така, както са участвали до сега особено в случаите на засилен междупersonностен конфликт.** Целта на настоящия доклад е да изследва възможностите или по-точно невъзможността за упражняване на родителските права от непредпочетения родител в хипотезата на еднолично упражняване на родителските права, като се направи съпоставка с института за ограничаване и лишаване от родителски права и се даде предложение de lege ferenda за разрешаване на този въпрос.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Исторически въпросът за упражняването на родителските права е бил решаван безспорно, в чл. 62, ал. 2 от Закона за лицата (отм.) е закрепена повелята, че родителската власт принадлежи на бащата, а ако не може от майката, при развод родителската власт принадлежи на оня от съпрузите, комуто, според бракоразводното решение, детето е оставено на попечение⁵. В следващите нормативни актове уреждащи материята на семейното право се продължава същата линия, родителските права се предоставят на единия от двамата родители,

⁴ Френкева, М., „Измерения на психологическото консултиране при деца на разведени родители“, В: „Семейство и солидарност между поколенията“, Институт за изследване на населението и човека БАН, С. 2013, с. 383-391. В статията си авторът акцентира върху способността на децата да реагират съобразно способностите си за оценяване и осъзнаване на раздялата между родителите, като ги категоризира съгласно възрастта им.

⁵ Закон за лицата, утвърден с Указ от 13 декември 1907, под № 97, обнародван в брой 273 на ДВ от 17 декември същото година.

другият получава режим на лични срещи с детето. Новият Семейен кодекс⁶ въвежда две много важни промени в режима за упражняване на родителските права. Първото нововъведение е свързано с възможността родителите сами да постигнат споразумение по важните въпроси касаещи децата, а второто - с разделяне на местоживеенето на децата от упражняването на родителските права⁷. По този начин се предоставя по-голяма гъвкавост при вземане на решения касаещи упражняването на родителските права и задължения след развода или раздялата. Съдът има функцията да следи дали са защитени в пълна степен интересите на детето, но не може да взема решение за бъдещето му вместо родителите. Това предоставя възможност на родителите, които са запазили добрата комуникация да постигнат съгласие по всички важни въпроси касаещи техните деца. Дискусионен в теорията⁸ е въпросът дали може да се договори споделено родителство и местоживеенето на детето да бъде разпределено по предварително определен график в дома на майката и бащата, законът не налага ограничения в този смисъл, но и практиката не изобилства от такива решения. Счита се че е възможно стига родителите да постигнат съгласие и тяхното споразумение да е в интерес на детето, съдът е длъжен да го одобри- арг. от чл. 127, ал. 1 СК и чл. 59, ал. 1 във вр. чл. 49, ал. 5 СК. Нещо повече, няма законови пречки съдът да постанови решение, с което упражняването на родителските права се продължава и от двамата родители.

Какво означава упражняване на родителските права след развод или раздяла? Докато връзката е съществувала децата и родителите са живеели заедно, като родителите по общо съгласие са решавали всички въпроси касаещи децата, след раздяла обаче се създава нова обстановка, в която общото съжителство се преустановява и не може да продължи. В тази ситуация родителите следва да вземат две важни решения: кой от тях ще полага ежедневните грижи и кой ще взема важните решения касаещи физическото, психическото и образователното развитие на детето. Съвсем естествено е фактическите грижи по отглеждане и възпитание да се поемат от този родител при когото децата остават да живеят. **Важните решения свързани с образование, лечение, представителство и местоживеене, определят съдържанието на термина упражняване на родителските права и задължения след развод или раздяла⁹** и ако въпросите не се отнесат за решаване пред съд те се вземат и от двамата родители, тъй като според чл. 122, ал. 1 СК носител на права и задължения по отношение на ненавършилите пълнолетие деца е всеки родител.

Когато родителите са в конфликт и не могат да постигнат общо съгласие по въпросите относно отглеждането и възпитанието на децата се налага съдът служебно да определи „по-пригодния“ родител и да постанови упражняването на родителските права на него, а на другия да определи режим на лични отношения- арг. от чл. 127, ал. 2 СК и чл.59, ал. 2 във вр. ал. 4 СК. Следователно се прилага концепцията на еднолично упражняване на родителските права, което на практика означава, че важните решения касаещи живота и здравето на детето се вземат само от единия родител, а другия получава право на лични срещи. Но по този начин не се ли ограничават фактически правата на родителя, който не е определен от съда за „по-пригоден“? Според преобладаващата част от доктрината родителят на когото не е поверено детето, не изгубва нито своето родителско качество, нито титулярството на родителските права и задължения, **а губи само значителен обем от практическото им осъществяване¹⁰**

⁶ ДВ, бр. 47 от 23 юни 2009г. в сила от 1 октомври 2009г.

⁷ Балджиева, М., „Упражняването на родителските права и задължения след раздяла или развод-критичен преглед на теорията и съдебната практика“, В: Научни трудове на института за държавата и правото БАН, том VII, 2012г., с. 180-193

⁸ Пак там: Според проф. Ненова и доц. Станева след развод или раздяла е обективно невъзможно за бившите съпрузи съвместно да упражняват родителските права. Според съдия Стилияна Григорова и доц. Тодорова няма пречки това да се случва и дават за пример споделено родителство при раздяла без да е сезиран за това съдът.

⁹ Балджиева, М., „Упражняването на родителските права и задължения след раздяла или развод-критичен преглед на теорията и съдебната практика“, В: Научни трудове на института за държавата и правото БАН, том VII, 2012г., с. 180-193

¹⁰ Ненова, Л., „Семейно право- тълкувателен справочник“, С. 1990г., с. 287

като ги реализира на практика само в периодичните контакти с детето¹¹. Така, чисто житейски, положението на непредпочетения от съда родител се доближава до положението на родител с ограничени или отнети родителски права, въпреки че чисто юридически двете хипотези коренно се различават. По какво си приличат и по какво се различават преимущественото упражняване на родителските права с института за ограничаване или лишаване от родителски права.

За сравнение, право да търсят съдействие и защита по първото производство са само родителите или осиновителите на детето, т.е само тези субекти които са носители на родителски правомощия, ответникът е другият родител/осиновител. Докато в производството по ограничаване или лишаване от родителски права родителят или осиновителят са само част от легитимираните лица, които могат да подадат молба за съдействие до съда. На осн. чл. 133, ал. 1 СК това производство се образува и по искане на дирекция „Социално подпомагане“ и на Районна прокуратура, които в случая не защитават свои законни права и интереси, а са процесуални субституенти.

Производствата се различават и по своята правна природа, това за предоставяне на родителските права е с характер на спорна съдебна администрация на гражданските отношения и Решението не се ползва със сила на присъдено нещо, а производството по чл. 131-132 СК си е типично исково производство с всички произтичащи последици от това-общ ред, сила на присъдено нещо, изпълнителна сила, присъждане на разноски и т.н.

На следващо място се различават и основанията за започване на производството при подаване на молба до съда за определяне на по-пригодния родител, който да упражнява родителските права необходимо условие е да има спор между родителите. В производството по чл. 131-132 СК се изследва поведението (действието или бездействието) на родителя/осиновителя, което представлява опасност за детето и въпросът за отношенията между родителите е без правно значение.

Резултатите от постановено решение, с което се уважава предявеният иск също се различават. Решение, с което се определя единият родител за носител на родителските права не отнема правата на другия, макар на него да се определя само режим на лични отношения с детето. Той продължава да е носител на правата в пълен обем и следва да даде своето съгласие при осиновяване на детето, при пътуване в чужбина, при издаване на задгранични документи, както и мнение при сключване на брак от непълнолетен (тези права се упражняват задължително общо от двамата родители). Решение, с което се ограничава или лишава от родителски права родител се вписва служебно в общината по постоянен адрес на родителя и от това следват редица ограничения за него. В случаите на пълно лишаване от права, той не дава мнения и съгласия по нито един въпрос касаещ развитието на детето, но запазва правото на лични отношения с него, запазва се и задължението за издръжка.

При смърт на номиналния родител или при лишаване от права, непредпочетеният в първата хипотеза родител получава упражняването на родителските си правомощия в пълен обем, докато във втория случай на детето се назначава попечител или настойник. За да може лишен от родителски права да ги упражнява отново, следва да се проведе успешно производство по възстановяване на родителските права- арг. от чл.135, ал. 2 СК.

Разбира се има и прилики и в двата случая на родителите чиито права са засегнати със съдебното решение се определя режим на лични отношения и във всички случаи се запазва задължението за ежемесечна издръжка на детето до навършване на пълнолетие.

Следователно родителските права на непредпочетения родител се запазват, той е оправомощен да дава мнения и съгласия по въпроси, които задължително се решават от двамата родители по общо съгласие, но по останалите касаещи развитието на детето- не. Това положение не носи никакво удовлетворение на родителя, който е принуден да наблюдава развитието на детето си от разстояние и да участва във възпитанието му през два уикенда в месеца. Той се оказва в ролята на „наказан“ не поради провинения (действия или бездействия) спрямо детето, а поради факта, че връзката между родителите е приключила. На практика

¹¹ Станева, А., „Ограничаване и лишаване от родителски права“, С., 1990г., с.71-72

родителят при когото не живее детето се оказва в положение по-тежко от това на родителя с ограничени родителски права, и твърде близко да лишения от родителски права¹².

В началото на изложението стана ясно, че новият Семейен кодекс категорично разделя правото на местожiveене от упражняването на родителските права, което означава, че няма пречка местожiveенето на детето да бъде определено при единият родител, който да осъществява и фактическите грижи по отглеждането, а самите родителски права да бъдат споделени, в този смисъл съдът може да постанови въпросите свързани със здравето, обучението и имуществото да се решават по общо съгласие това е така наречената концепция за споделено родителство¹³. Така на практика ще се избегне унизителното положение на непередпочетения родител, както и допълнителното нагнетяване на излишно напрежение. Някои автори стигат и по-далеч като считат, че няма проблем въпреки неразбирателството между родителите и явния им конфликт да се постанови и споделено местожiveене¹⁴. Напълно споделям тази теза, тъй като конфликтът не може да изчезне от само себе си, следва да се полагат целенасочени усилия от родителите в тази насока с помощта на компетентните за това органи. Разрешаване на конфликта им чрез предоставяне на едноличното упражняване на родителските права дава възможност на този родител да обсеби детето като прекъсне връзката между него и другия родител. От тази динамика в отношенията потърпевши са винаги децата, а законът въздига именно техния интерес във висша ценност.

Как може да се разреши този проблем? На първо място трябва да се изостави инерцията, с която се предоставят родителските права само на единия родител. Практиката в тази насока вече е остаряла и не отговаря на новите социални условия. Светът е по-развит, модерен и либерален. На следващо място в новия Семейен кодекс липсват законови пречки, които да се противопоставят или забраняват продължаване на съвместното упражняване на родителските права след развод или раздяла. При констатиран конфликт съдът следва да **може** по собствена инициатива да определи ползването на задължителни социални услуги съгласно чл. 138а СК от родителите заедно, поотделно или с детето, а не това да става само по предложение на дирекция „Социално подпомагане“. Стъпка в правилната посока е и изменението на Гражданско процесуалния кодекс¹⁵, с което са дава възможност съдът да задължи страните да участват в процедура по медиация, когато е предявен иск относно упражняването на родителските права и най-важното условие според Миглена Балджиева¹⁶, което напълно подкрепям е да се даде възможност на съда по собствено убеждение да може да постановява съвместно упражняване на родителските права, както и споделено местожiveене. По този начин родителите ще бъдат „принудени“ да поддържат комуникацията помежду си, а ако това ги затруднява да ползват допълнителни ресурси: психолози, медиатори, социални услуги, в името на най-добрия интерес на детето.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Преимущественото упражняване на родителските права и задължения от единия родител на практика превръща другия в страничен наблюдател на живота на детето си, което не е в интерес на самото дете. Съдът е длъжен да следи за висшия интерес на детето и не е обвързан със старите разбирания, че след развода или раздялата родителските права и местожiveенето следва да се концентрират у единия родител. Новият Семейен кодекс дава възможност да се прецени фактическата ситуация и да се постанови решение, което да не изолира детето от

¹² Григорова, С., „Практически проблеми на новия Семейен кодекс“, С., 2011, с. 83

¹³ Балджиева, М., „Упражняването на родителските права и задължения след раздяла или развод-критичен преглед на теорията и съдебната практика“, В: Научни трудове на института за държавата и правото БАН, том VII, 2012г., с. 180-193

¹⁴ Пак там

¹⁵ Чл. 140а. (Нов- ДВ, бр. 11 от 2023г., в сила от 01.07.2023г.)

¹⁶ Балджиева, М., „Упражняването на родителските права и задължения след раздяла или развод-критичен преглед на теорията и съдебната практика“, В: Научни трудове на института за държавата и правото БАН, том VII, 2012г., с. 180-193

неотглеждания го родител, а да съдейства за запазване и развиване на връзките помежду им като позволи на този родител да участва в отглеждането и възпитанието на детето.

Конфликтът между родителите не следва да е довод за постановяване на еднолично упражняване на родителските права-напротив, при констатирани противоречия родителите, същите следва да бъдат насочвани към специалисти, които да им помогнат да преодолеят разногласието си в името на собственото им дете. По този начин няма да се стига до облагодетелстване на единия и наказание за другия родител, заради невъзможността партньорската им връзка да продължи. Тъй като възможността за постановяване на споделено родителство или местоживеете не е изрично предвидена в закона, това следва да бъде допълнено, за да се даде възможност на съдебните състави да постановяват решение съобразно фактическата обстановка, а не според остарели морални разбирания и не на последно място да могат да насочват страните към ползване на социални услуги когато се констатира разногласие между тях.

REFERENCES

Baldzhieva, M., "The exercise of parental rights and obligations after separation or divorce - a critical review of the theory and judicial practice", In: Scientific works of the Institute for the State and Law BAS, Volume VII, 2012. (Оригинално заглавие: Балджиева, М., „Упражняването на родителските права и задължения след раздяла или развод-критичен преглед на теорията и съдебната практика“, В: Научни трудове на института за държавата и правото БАН, том VII, 2012г.)

Grigorova, S., "Practical problems of the new Family Code", S., 2011 (Оригинално заглавие: Григорова, С., „Практически проблеми на новия Семейен кодекс“, С., 2011.)

Nenova, L., "Family Law - Interpretative Reference", S. 1990 (Оригинално заглавие: Ненова, Л., „Семейно право- тълкувателен справочник“, С. 1990г.)

Staneva, A., "Restriction and Deprivation of Parental Rights", S., 1990 (Оригинално заглавие: Станева, А., „Ограничаване и лишаване от родителски права“, С., 1990г.)

Frenkeva, M., "Dimensions of psychological counseling in children of divorced parents", In: "Family and solidarity between generations", Institute for Population and Human Research, BAS, S. 2013, pp. 383-391. (Оригинално заглавие: Френкева, М., „Измерения на психологическото консултиране при деца на разведени родители“, В: „Семейство и солидарност между поколенията“, Институт за изследване на населението и човека БАН, С. 2013, с. 383-391.)

CONCEPT JOINT EXERCISE OF PATERNAL RIGHTS

Tsvetoslava Dimitrova –PhD Student
Private Law Department, Faculty of Law
University of Ruse “Angel Kanchev”,
BulgariaTel.: +359 896 041 633
E-mail: tsdimitrova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper reviews joint paternal rights in cases where the care, education and decision-making about children is shared between parents who have ended their marital relationship. The legal form of shared parenting is a court-approved agreement that includes a mutual agreement between the parents to all legal actions relating to the personality and property of the children. This implies the participation of both parental figures in making decisions concerning the well-being of the children. In order to understand the institute, it is necessary to pay attention to the way in which these rights are distributed between the parents. This distribution should be preserved even after the termination of the marriage or the termination of the joint cohabitation. In all cases, the interest of the children should be placed on first place and to be the leading motive of the parents in their subsequent communication.*

***Keywords:** Joint paternal rights, Accord, Interests of child, Paternal equality, Paternal authority*

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременното общество упражняването на родителските права и разбирането за родителската отговорност преминават през значителна трансформация. Тези промени не само отразяват новите социални реалности, но и поставят предизвикателства пред съществуващото законодателство, което следва да бъде актуализирано, за да отговори на динамиката на днешните семейни отношения. Важно е да се осъзнае, че тези отношения са не само правни, но и социални явления, които оказват влияние върху развитието на обществото като цяло. Модерните семейните форми, включително възхода на неформалните съжителства и нетрадиционните роли на мъжете и жените, отварят нови перспективи за изследване на института упражняване на родителските права. В съвременните семейства ролята на родителите не се ограничава до обичайните представи за майката и бащата, а вместо това, тя става все по-гъвкава, като се основава на индивидуалните потребности на детето и родителския капацитет. Тези нови динамики изискват по-широк и по-дълбок анализ на начина, по който законодателството регулира родителските отношения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Понятието за съвместен режим на упражняване на родителски права или т.нар. „споделено родителство“ е юридическа конструкция, при която и двамата родители, независимо от прекратяването на техните брачни или съжителски отношения, участват равностойно в упражняването на родителските си функции спрямо техните ненавършили пълнолетие деца. Основен елемент при този модел на упражняване на родителските функции е принципът на равнопоставеност на родителите, изразяващ се в еднаква степен на ангажираност, грижа и участие в решенията, свързани с отглеждането и възпитанието на детето в съответствие с неговия най-добър интерес. За разлика от едноличната родителска грижа, при тази форма на родителство, правата и задълженията на родителите се упражняват в пълен обем, равномерно и последователно, което от своя страна изисква високо ниво на комуникация и сътрудничество помежду им. Допълнително, съвместният режим насърчава изграждането на стабилна връзка на детето с двамата родители, което е от особено значение за социалното му развитие. Споделеното родителство предполага, че и двамата родители продължават да участват равностойно в ежедневието на детето си, въпреки че те вече не съжителстват заедно. Съгласно чл. 123 Семейен кодекс (СК), родителските права и задължения следва да се упражняват заедно или поотделно по общо съгласие от родителите, освен ако

съдът не постанови друго в случай на разногласие между тях. От текста на цитираната правна норма можем да направим извод, че родителските права и задължения се упражняват съвместно от двамата родители, освен ако не бъде постановено съдебно решение, което да установи алтернативен правен режим. При нарушена семейна структура – развод или фактическа раздяла, съдът следва да определи режим на упражняване на родителските права, ако родителите не се споразумеят за начина на разпределение на родителските си функции.

Понастоящем в действащия СК на Република България понятието съвместен режим на упражняване на родителски права няма изрична правна регламентация. Текстове на закона не изключват възможността за приложение на този модел, ако бъде договорено между страните и утвърдено от съда¹⁷. Тази възможност се извлича по тълкувателен път. От особено значение за развитието на този институт е т. 2 от Тълкувателно решение № 1 от 03.07.2017 г. по т. д. № 1/2016 г. на ОСГК на ВКС. Преди постановяването на посоченото решение, правната теория е отхвърляла възможността за съвместно упражняване на родителски права след развод, поради несъвместимост с интересите на децата¹⁸. В мотивите на ТР 1/2016 е прието, че съвместното упражняване на родителски права е допустимо, но при известна условност – постигнатото съгласие и договореностите как ще се упражняват родителските права, да бъдат в интерес на децата. Само в тази хипотеза споразумението има приоритет пред едноличното упражняване на родителски права. Посочването в споразумението, че правата ще се упражняват съвместно не е достатъчно. В него трябва подробно да се разпише режимът на местожителство и отношенията на всеки от родителите и детето. Липсата на такъв режим води до непълнота на споразумението.

Един от основните въпроси при прекратяване на брака или съвместното съжителство между родителите е определянето на местоживеенето на детето. При еднолично упражняване на родителските права детето има определено постоянно местоживеене при единия от родителите – този, който упражнява родителските права, а за другия родител се определя режим на лични контакти, с оглед на стабилността и сигурността на жизнената му среда. При т. нар. „споделено родителство“ местоживеенето на детето следва да се разпредели последователно по време, в което детето съжителства с двамата родители. Въпреки това съдебната практика отчита немалък брой споразумения, в които молителите в производството са заложили в споразумението термина „съвместен режим“, обаче са определили местоживеенето на детето при единия родител и режим на лични контакти с другия родител¹⁹. На практика с определянето на режим, в който местоживеенето на детето е само при единия родител, а за другия е определен режим на лични контакти, всъщност не се уговаря съвместно упражняване на родителски права в смисъла на понятието. От една страна молителите уговарят съвместен режим на упражняване на родителските права, а от друга ограничават възможността на другия родител да упражнява тези права в пълен обем, подобно на едноличното упражняване на родителските права от единия родител. В тези случаи по-скоро се затвърждава хипотезата, че родителят, с когото детето не живее, не губи родителското си качество и титулярството на родителските права и задължения, а практическото им осъществяване е ограничено във времето за личен контакт, при който родителя упражнява родителските си функции. Поради тази причина подобен тип споразумения не уговарят съвместно упражняване на родителските права.

Съвместно упражняване на родителски права в пълния смисъл на понятието ще е налице, когато родителите разпределят по равностоен начин във времето местоживеенето на детето и конкретните ежедневни грижи, които му се полагат. В съдебната практика се срещат споразумения с различни вариации на разпределение на местоживеенето на детето, като в този период родителят, при който детето живее, упражнява родителските права, а за другия родител е определен режим на лични контакти. Най – често срещани примери са: последователно

¹⁷ Чл.59, ал.1 СК и чл.127, ал.1 СК

¹⁸ Ненова, Л., Семейно право на Република България, 2 осн. прераб. изд., София, Софи-Р, 1994, стр.637

¹⁹ Решение от 22.02.2021г. по гр. д. № 198/2021 на РС – Мездра; Решение от 04.09.2020г. по гр. д. № 1109/2020 на РС – Ловеч; Решение от 16.06.2021г. по гр. д. № 478/2020 на РС – Каварна

разпределяне на местоживеенето по един месец при всеки от родителите²⁰; първата половина от месеца при единия родител и втората половина при другия²¹; всяка четна седмица при единия родител, а всяка нечетна – при другия²²; всеки четен месец при единия родител, а нечетен – при другия²³; с посочване на конкретни дни, при които детето ще е при всеки от родителите²⁴; през учебно време при единия родител, а през ваканциите – при другия²⁵; всяка четна календарна година при единия родител, а нечетна – при другия²⁶; първите шест месеца от годината при единия родител, а вторите шест – при другия²⁷; всяка четна седмица от годината при единия родител, а нечетна – при другия²⁸; през учебно време при единия родител, а през почивните дни – при другия²⁹; всеки ден при различен родител³⁰; местоживеене на един адрес заедно с двамата родители³¹; от петъчния ден на първата седмица от месеца до петъчния ден на третата седмица от месеца при единия родител, а през останалото време – при другия³².

Общото между всички цитирани споразумения е, че те въвеждат режим на равномерно разпределение както на местоживеенето на детето, така и на упражняването на родителските функции между двамата родители. Този подход представлява същинско съвместно упражняване на родителските права и задължения, което кореспондира с основополагащите принципи на равнопоставеност и партньорство между родителите, заложили както в правната доктрина, така и в съдебната практика.

Другият съществен въпрос, при прекратяването на брака и съжителството между родителите, е издръжката на децата, която е задължителен и императивно заложен елемент от разпоредбите на чл. 51, ал. 1 и чл. 127, ал. 1 СК, при споразуменията за упражняване на родителски права. При едноличното упражняване на родителските права от съответен родител, плащането на издръжката се дължи от родителя, при когото детето не живее и не упражнява пряко родителските права, по смисъла на чл. 146 СК. При съвместното упражняване би следвало въпросът да бъде разгледан по различен начин. От разгледаните съдебни актове се оформят две тенденции на уговорки за издръжка при съвместен режим. Първата се прилага в случаите, когато местоживеенето на детето е разпределено на равни или приблизително равни периоди от време между двамата родители през календарната година. В тези случаи съдилищата одобряват споразумения, в които не се предвижда изрично изплащане на издръжка от единия родител към другия. Основният аргумент за това е, че всеки от родителите осигурява необходимите грижи и поема разходите за детето през времето на неговото съжителство с тях. Този модел на сътрудничество отразява принципа на равноправие между родителите. Втората тенденция е в следната посока: всеки от родителите се задължава да изплаща издръжка за детето в периода, в който то съжителства с другия родител. Този модел намира приложение в случаи, когато финансовите възможности на родителите или спецификите на конкретната ситуация налагат такава уговорка. По този начин е изпълнено задължението на родителя да осигури издръжка на детето си, когато не упражнява родителските си функции.

Съдебната практика съдържа и някои специфични хипотези на споразумения с уговорено съвместно упражняване на родителски права. Например с решение № 260359 от 25.02.2021г. по гр. д. № 871/2021г. на РС – Бургас, е одобрено споразумение за съвместен режим на упражняване на родителски права при известна условност. Уговореното между родителите е

²⁰ Решение № 40 от 20.04.2021г. по гр. д. № 76/2021г. на РС – Мадан

²¹ Решение от 24.03.2021г. по гр. д. 95/2021 на РС – Асеновград

²² Решение № 260205 от 15.03.2021 по гр. д. № 185/2021 на РС – Пещера

²³ Решение № 260822 от 03.06.2021г. по гр. д. №197/2021 на РС – Бургас

²⁴ Решение от 04.02.2021г. по гр. д. № 1050/2020 на РС – Несебър

²⁵ Решение от 13.05.2021г. по гр. д. № 1959/2021 на РС – Варна

²⁶ Решение от 20.11.2020г. по гр. д. № 748/2020 на РС – Айтос

²⁷ Решение от 23.10.2020г. по гр. д. № 1303/2020 на РС – Асеновград

²⁸ Решение от 11.05.2021г. по гр. д. № 1443/2021г. на РС – Варна

²⁹ Решение от 17.09.2020г. по гр. д. № 1730/2020г. на РС – Пазарджик

³⁰ Решение № 62 от 04.02.2021г. по гр. д. № 146/ 2021г. на РС – Пазарджик

³¹ Решение №350 от 17.05.2021г. по гр. д. № 1160/2021г. на РС – Пазарджик

³² Решение № 260483 от 18.03.2021г. по гр. д. № 1109/2021г. на РС – Бургас

следното: детето ще живее с бащата в Бургас до завършване на седми клас, след което ако пожелае да остане да живее и учи в България, ще живее с бащата в Бургас, а ако пожелае да живее с майката, ще замине да живее и учи в Англия, заедно с нея. При тази хипотеза имаме налице несъщинска уговорка за съвместно родителство, тъй като упражняването на родителските права е поставено в зависимост от бъдещи събития – желанието на детето и неговото решение. От тук възниква и въпросът налице ли е родителско отчуждение към майката, след като детето е живяло продължителен период с бащата и самостоятелно ли е взето това решение, без психическо въздействие от страна на бащата. При изпълнение на това решение трудно биха се доказали обстоятелствата, свързани с настъпването на условното събитие в споразумението.

Друг специфичен пример е решение № 260291 от 30.03.2021г. по гр. д. № 1143/2021г. на РС – Стара Загора. В това решение е посочено, че родителските права се предоставят на единия родител. Определеният режим на лични контакти на другия родител обаче, е същия период от време както с родителя, който упражнява родителските права – местожiveенето на детето е определено две седмици при единия родител и две седмици при другия. На практика с това решение срещаме хипотеза на съвместен режим на упражняване на родителски права, въпреки че същите са предоставени от съда само на единия родител.

Във всички изброени съдебни решения възниква въпросът как би следвало да се уреди неизпълнението на уговорките в споразумението. В случаите на системно или грубо неизпълнение, по искане на заинтересованата страна, съдът има правомощието да преразгледа всички аспекти на постигнатото споразумение. Това включва изменение на местожiveенето, прехвърляне на упражняването на родителските права, преразглеждане на личните контакти и определяне на нов размер на издръжката, съгласно чл. 51, ал. 4 СК. Неизпълнението на задължението за издръжка може да бъде основание за образуване на наказателно преследване. Съгласно чл. 183 от Наказателния кодекс на Република България, ако родителят не изпълнява задължението за издръжка за повече от два месеца и това поставя в риск издръжката на детето, ощетенят родител има право да подаде сигнал до прокуратурата. По този начин може да се сдобие с осъдителен диспозитив срещу родителя, който не изпълнява своето задължение.

Не във всички случаи съдът одобрява споразуменията между родители за съвместно упражняване на родителски права. Отказ от страна съда откриваме в решение № 260173 от 22.12.2020г. по гр. д. № 1493/2020г. на РС – Казанлък, в което споразумението за съвместно упражняване на родителски права не е одобрено и искането за развод по взаимно съгласие е отхвърлено. Тук попадаме на хипотезата в чл. 51, ал. 3 СК. В мотивите на съдебното решение са изложени следните доводи: „съгласуваното между молителите „споделено“ упражняване на родителските права удовлетворява личните потребности на живеещите отделно родители, но противоречи на интереса на детето. Заложеното в него „равенство“ е източник на условия за неупражнен контрол и лошо възпитание. Практически то освобождава родителите от отговорността за възпитанието на детето, включително и това, което има значение за обществото. Поставени под заплаха са както емоционалното и психическо развитие на детето, така и основен метод на възпитанието – ограниченията, от които се нуждае детето, за да изгради определени навици, качества, умения.“. Преценката, свързана с интересите на детето, е изцяло в правомощията на съда. Следвайки мотивите на ТР 1/2016 ОСГК на ВКС, според които постигнатото съгласие трябва да бъде в съответствие с интереса на детето, той правилно отхвърлил молбата за развод по взаимно съгласие при съвместно упражняване на родителските права.

Общото между всички коментирани хипотези, при които родителите доброволно са експериментирали режим на съвместно упражняване на родителските права и задължения, е модерният начин на функциониране на семейството след прекратяване на брачните и съжителски отношения помежду им. Така у родителя като личност се удовлетворяват две човешки потребности – лична свобода и присъствие в живота на детето му³³. В същото време

³³ Борисов, П., Правото на семеен живот и нуждата от въвеждането на оборима презумпция за споделеното родителство, Юридическо списание на НБУ, XIV.1, 2018, стр. 45

децата запазват нормална връзка и с двамата родители, без да преустановяват трайно контактите си с единия от тях. Преценката през призмата на интереса на детето води до извод, че децата на разделно живеещи родители, упражняващи съвместно родителските си права, запазват в значителна степен стабилността на семейната си среда. Това обезпечава тяхното материално благосъстояние и гарантира запазването на възпитателната и грижовната роля на двамата родители, като се създават условия, които максимално доближават семейната обстановка до тази преди раздялата. Освен това, съвместното упражняване на родителските права минимизира риска от психологически вреди за детето, като се поддържа неговото право на постоянна и пълноценна връзка с двамата родители. По този начин се създава усещане за сигурност и подкрепа в ежедневието му.

ИЗВОДИ

Съдържанието на понятието „съвместно упражняване на родителски права“ включва типични характеристики, които го разграничават от модела на еднолично упражняване на родителските права. На първо място, това е наличието на съгласувани действия между родителите, основани на взаимни отстъпки и разбирателство, което ще гарантира координирани действия при вземането на решения, свързани с отглеждането, възпитанието и развитието на детето. Също така, основен елемент при този модел на родителство е поемането на лична отговорност от съответният родител за активното му участие в живота на детето. Това предполага ангажираност както в ежедневните грижи, така и в дългосрочните аспекти на възпитателния и образователния процес. От съществено значение е добрата комуникация между родителите, която включва открито и конструктивно обсъждане на важните въпроси, засягащи интересите на детето. Липсата на конфликти или поне способността да се управляват ефективно съществуващите противоречия, е ключова за успешното прилагане на модела „съвместно упражняване на родителските права“. Водещата обща цел, която обединява родителите при този режим, е осигуряването на стабилна, подкрепяща и пълноценна среда за живот на детето. Това означава не само материална обезпеченост, но и създаването на емоционално стабилна среда, която да подпомага детето в развитието му като балансирана и уверена личност. По този начин съвместното упражняване на родителски права представлява интеграция на личните усилия на двамата родители в служба на най-добрия интерес на детето.

В заключение, необходимостта от реформа в СК и въвеждането на института съвместен режим на упражняване на родителски права, ще гарантира, че този модел няма да остане абстрактна юридическа конструкция, а ще функционира като ефективен инструмент за реализация на родителската отговорност в нарушена семейна структура.

REFERENCES

Grigorova, S., 2011. Practical problems of the new Family code. Sofia: "Sibi" Publishing House. (*Оригинално заглавие:* Григорова, С., 2011. Практически проблеми на новия Семейен кодекс. София: Издателство „СибИ“.)

Nenova, L., Family law - book two, 2010, Sofia, „Sofi-R" Publishing House. (*Оригинално заглавие:* Ненова, Л., С., 2010. Семейно право- книга втора. София: Издателство „СофиР“.)

Mateeva, E., 2010. Family law of the Republic of Bulgaria. Sofia: VFU “Chernorizets Hrabar”. (*Оригинално заглавие:* Матеева, Е., 2010 Семейно право на Република България, София : ВСУ „Черноризец Храбър“)

Radanova, J., 2021, Mediation in marital relations. Sofia: "Sibi" Publishing House. (*Оригинално заглавие:* Раданова. Ю., 2021, Медиацията в брачните отношения. София: Издателство „СибИ“.)

Todorova, V., 2014 Mothers and fathers in dispute over parental rights: For a new gender order in family law. Sofia: "Sibi" Publishing House. (*Оригинално заглавие:* Тодорова. В., 2014, Майки и бащи в спор за родителските права: За нов „нов полов“ ред в семейното право?. Сборник Семейните отношения в променящия се свят. София: Издателство „СибИ“.)

URL:<https://www.pamb.info/pdf/2019/doklad.pdf> (Accessed on 26.04.2024) (*Оригинално заглавие:* ДОКЛАД относно проблемите в съдебното решаване на родителски спорове и наличните добри практики.)

URL:https://ejustice.europa.eu/302/BG/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights?AUSTRIA&member=1 (Accessed on 28.04.2024) (*Оригинално заглавие:* Европейски портал за електронно правосъдие)

WED-2B313-SSS-L-05

THE STATE AS A SOCIAL ORGANIZATION: FUNCTIONS IN THE PROTECTION OF NATIONAL SECURITY

Danail Kumanov, PhD student

Department of Security, Faculty of Law
“Angel Kanchev” University of Ruse
E-mail: dkumanov@uni-ruse.bg

Valeria Gornyachka, PhD

Faculty of Law,
“Angel Kanchev” University of Ruse
Tel.: 0895318980
E-mail: vgornyachka@uni-ruse.bg

Slav Anastasov, PhD student

Department of Security, Faculty of Law
“Angel Kanchev” University of Ruse

***Abstract:** The state is a social organization whose mission is to preserve society and protect national security. It performs economic, social, and organizational functions—defense, internal order, and fiscal management. As a governed system, it operates through legislative, executive, and judicial powers. National security ensures citizens’ rights, territorial integrity, and democratic stability through coordinated action by the army, police, intelligence, and civil protection.*

***Keywords:** state, social organization, national security, defense, governance, sovereignty, democracy, public order, fiscal function, police, army, stability*

REFERENCES

Dachev, L. *The State as an Organization*. Scientific Works of the University of Ruse, Vol. 51, Series 7, 2012, p. 13.

Rayanova, K. *Constitutional Foundations of the Ecological Function in Bulgaria*. Scientific Works of the University of Ruse, Vol. 51, Series 7, 2012, p. 129 et seq.

<http://www.nslatinski.org/>

<http://www.tuj.asenevtsi.com/Sec2009/Sec06.htm>

<http://www.elearn.uni-sofia.bg>

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2025-ЮФ-01, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“

The paper is awarded with "Best Paper" Crystal Prize –64 th Science Conference of Ruse University, Bulgaria, 2025.

WED-2B313-SSS-L-06

PUBLIC PROCUREMENT RISKS IN DEFENCE AND SECURITY: LEGAL, INSTITUTIONAL AND TECHNOLOGICAL ASPECTS

PhD student Valeria Gornyachka

Faculty of Law,
Ruse University Tel.: 0895318980
E-mail: vgornyachka@uni-ruse.bg

PhD student Zornitsa Docheva

Faculty of Law,
Ruse University Tel.: 0879951272
E-mail: zdocheva@uni-ruse.bg

Abstract: Public procurement is a vital tool through which governments secure goods, services, and infrastructure. However, when these contracts relate to critical infrastructure or sectors of strategic importance, the procurement process may pose significant risks to national security. This paper explores how gaps in the legal framework, institutional capacity, and technological oversight in Bulgaria can allow vulnerabilities to emerge, including foreign influence, cyber threats, and corruption. While the Public Procurement Act and related laws provide some mechanisms for protection, the lack of coordination among state institutions and limited expertise among contracting authorities hinder effective risk management. Particular emphasis is placed on ICT procurement, where backdoors, data leaks, and insecure supply chains represent serious threats. The study concludes with recommendations for stronger inter-agency coordination, risk-based screening mechanisms, mandatory cybersecurity certifications, and targeted training for public officials. National security today must be integrated into every phase of the procurement cycle to ensure long-term resilience and sovereignty.

Keywords: national security, public procurement, cybersecurity, critical infrastructure, institutional capacity, legal framework, technological risks

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременната държава обществените поръчки не са просто инструмент за осигуряване на обществени блага – те са и фактор с пряко значение за националната сигурност³⁴. Те представляват регламентиран обмен между публичния и частния сектор, основан на взаимно удовлетворяване на интереси – модел, който според Лъчезар Дачев се базира на принципа: „аз притежавам благо, което ти не притежаваш; ти притежаваш благо, което аз не притежавам; следователно нека ги обменим, за да задоволим съвместно нашите потребности и нужди“ (Дачев, 2009, с. 7)³⁵. Именно тази двустранност, съчетаваща правна логика и морално мислене, поставя обществените поръчки в критична позиция, когато залогът е защитата на стратегически публични интереси.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Обществените поръчки представляват основен механизъм, чрез който държавата осигурява изпълнение на публични функции, включително доставки, услуги и строителство. Законът за обществените поръчки (ЗОП) предоставя основната правна рамка за възлагането на договори от страна на държавни и обществени органи. Съгласно чл. 1, ал. 2 от ЗОП,

³⁴ Легална дефиниция на понятието „национална сигурност“ се съдържа в чл. 2 от Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, според който: „Национална сигурност е динамично състояние на обществото и държавата, при което са защитени териториалната цялост, суверенитетът и конституционно установеният ред на страната, когато са гарантирани демократичното функциониране на институциите и основните права и свободи на гражданите, в резултат на което нацията запазва и увеличава своето благосъстояние и се развива, както и когато страната успешно защитава националните си интереси и реализира националните си приоритети.“

³⁵ Dachev, L. (2009). Юридически дискурс. Научни трудове на Русенския университет, 48(7), 7

обществена поръчка представлява: „придобиването от един или от няколко възложители посредством договор за обществена поръчка на строителство, доставки или услуги от избрани от тях изпълнители, без значение дали са предназначени за обществени цели – при публични възложители, а при секторни възложители – когато са предназначени за изпълнение на секторни дейности“ (ЗОП, 2023)³⁶. Тази дефиниция подчертава, че възлагането на обществена поръчка не е просто административен акт, а договор, който се регулира от правото на ЕС и от националното законодателство. Тя обхваща както класически публични цели, така и специфични секторни дейности, което е особено важно при анализ на поръчки в чувствителни сектори като отбраната, енергетиката и сигурността. Когато тези поръчки засягат стратегически сектори или критична инфраструктура, възникват въпроси, свързани с националната сигурност. Рискът се засилва в условията на глобални зависимости, хибридни заплахи и активна дейност на външни държавни и недържавни субекти, търсеци влияние чрез икономически или технологичен натиск. Настоящият доклад разглежда съвкупността от рискове за националната сигурност, които произтичат от процесите по възлагане на обществени поръчки в България, като акцентът се поставя върху правната рамка, институционалния капацитет и технологичните уязвимости.

Това положение създава правно основание България да изключва определени обществени поръчки от общия режим на Закона за обществените поръчки, когато те касаят чувствителна информация или стратегически ресурси. Към момента няма легално определение за този тип обществени поръчки, но някои автори, извеждат следната дефиниция за тях, а именно: Обществени поръчки в областите отбрана и сигурност е придобиването от един или няколко възложители посредством договор за обществена поръчка на доставки на военно и/или чувствително оборудване, включително части, компоненти и/или монтажни елементи за него, както и оборудване, включено в списъка на продуктите, свързани с отбраната, услуги и строителство, пряко свързани военно и/или чувствително оборудване, услуги и строителство за специфични военни цели, чувствителни услуги и чувствително строителство.³⁷ Тези изключения от общия режим на възлагане не са произволни, а почиват на ясно формулирани европейски правни основания. Съгласно чл. 346, ал. 1, буква „а“ от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС), „нито една държава-членка не може да бъде задължавана да предоставя информация, чието разкриване тя счита за противоречащо на основните интереси на нейната сигурност“. Допълнително, чл. 346, ал. 1, буква „б“ позволява на държавите да предприемат независими мерки за защита на сигурността, свързани с производството и търговията с оръжие и военна техника, при условие че тези мерки не нарушават конкуренцията по отношение на продукти без строго военен характер (Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 2012)³⁸. Директива 2009/81/ЕО (в сила от 2009 г.)³⁹ е специален правен акт, който координира процедурите за възлагане на поръчки в тези чувствителни сектори. Нейната основна цел е да отвори вътрешния пазар на Европейския съюз за конкуренция, като същевременно гарантира защитата на легитимните интереси на сигурността на държавите членки (European Commission, 2009). Директивата се прилага за доставки на военно и чувствително оборудване, строителство и услуги, когато те включват класифицирана информация⁴⁰ или касаят сигурността. Въпреки това, тя признава правото на държавите да освобождават определени

³⁶ Закон за обществените поръчки (чл. 1, ал. 2, изм. ДВ, бр. 88 от 2023 г.)

³⁷ Събев, С. (2016). Възлагане на обществени поръчки в областите отбрана и сигурност. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски

³⁸ European Union (2012). Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Article 346. Official Journal of the European Union, C 326/47.

³⁹ European Commission (2009). Directive 2009/81/EC on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts in the fields of defence and security. Official Journal of the European Union, L216/76.

⁴⁰ Съгласно чл. 1, ал. 3 от Закона за защита на класифицираната информация, „Класифицирана информация по смисъла на този закон е информацията, представляваща държавна или служебна тайна, както и чуждестранната класифицирана информация“

поръчки от приложното ѝ поле съгласно чл. 346 от ДФЕС, но това право е ограничено до „изключителни и обосновани случаи“, съгласно практиката на Съда на Европейския съюз. Директивата въвежда и механизми за правна защита, като предвижда процедури за преразглеждане, целящи да гарантират недискриминация и прозрачност, без да се компрометира необходимостта от поверителност при чувствителни договори. Свързани с нея нормативни инициативи като Директива 2009/43/ЕО (относно трансфера на продукти, свързани с отбраната в ЕС) и създаването на Европейския фонд за отбрана (ЕФО) допълнително подчертават стремежа към изграждане на интегриран отбранителен пазар, който да е както конкурентен, така и сигурен.

Европейската комисия в последващи съобщения и доклади (2016, 2019, 2022) подчертава нуждата от засилване на съвместните поръчки и ролята на малките и средни предприятия в отбранителната верига на доставки, което от своя страна изисква още по-стриктен баланс между ефективност, сигурност и прозрачност.

Законът за обществените поръчки (ЗОП) в Република България регламентира както общите принципи на възлагане, така и специални правила за поръчки, свързани с отбраната и сигурността. В него са предвидени специални възможности, когато поръчките представляват стратегически интерес. Те са уредени в Част четвърта от Закона за обществените поръчки, озаглавена „Специални правила при възлагане на обществени поръчки в областите отбрана и сигурност“. С него се въвеждат отклонения от общите правила, които се прилагат само в случаите, когато поръчките са свързани с особено чувствителни доставки, услуги или строителни дейности, имащи отношение към отбранителната способност на страната или към защитата на класифицирана информация.

Съгласно чл. 148, ал. 1 ЗОП, в обхвата на този специален режим попадат поръчки, свързани с доставки на военно и чувствително оборудване, включително части и компоненти, както и услуги и строителство, пряко свързани с жизнения цикъл на такова оборудване. Обхванати са също услуги и строежи, предназначени за специфични военни цели или класифицирани като чувствителни. Подобна уредба има за цел да гарантира, че договорите, свързани със стратегическа инфраструктура или отбранителни способности, се възлагат при условия, които минимизират риска от външна намеса или уязвимост на сигурността.

Особено внимание заслужава и чл. 149 ЗОП, който определя изключенията от прилагането на закона в контекста на отбрана и сигурност. Сред тях се включват поръчки, възлагани по международни споразумения, такива, които са свързани с класифицирана информация и разузнавателни дейности, или се извършват в рамките на международни програми за сътрудничество между държави членки на ЕС. Тези изключения са допустими, когато разкриването на информация би застрашило основни интереси на сигурността, в съответствие с чл. 346 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС). Макар и оправдани от гледна точка на националната защита, тези отклонения от общите правила крият риск от злоупотреби, нарушаване на принципите на прозрачност и конкуренция, ако не са подложени на ефективен контрол.

Допълнително, в чл. 150 се уреждат така наречените смесени поръчки, в които едновременно присъстват дейности, подчинени на различни правни режими – например частично за военни и частично за граждански цели. Законът допуска при определени обективни обстоятелства такива поръчки да се възлагат по правилата, приложими за сигурността, но изрично забранява това да се използва като механизъм за заобикаляне на закона. Тази уредба е особено важна в практиката, тъй като множество съвременни поръчки – особено в областта на информационните технологии и киберсигурността – имат хибриден характер и засягат едновременно граждански и стратегически интереси. Накрая, в чл. 152 ЗОП се предвижда възможността за възлагане чрез централни органи за покупки, включително такива на международно равнище. Това разширява възможностите на възложителите, но същевременно налага допълнителни изисквания за съответствие с националното законодателство и за осигуряване на правото на обжалване.

Към тези разпоредби се добавя и Законът за защита на класифицираната информация (ЗЗКИ), който поставя рамка за достъпа до чувствителни данни и налага изисквания към стопанските субекти за получаване на разрешение за работа с такава информация. Въпреки това, законодателството страда от несъвършена координация между ключовите институции, като липсва ясно очертана роля на службите за сигурност при рутинното възлагане на поръчки в рисков области. Това създава предпоставки поръчки, които по същество касаят стратегическата автономия на страната, да бъдат възлагани при минимална проверка или без институционална преценка на сигурността.

На институционално равнище, рискът се задълбочава от ограничен капацитет на възлагащите органи – най-често държавни и общински администрации – които не разполагат със специализирани знания или инструменти за оценка на риска от възлагане на чувствителни поръчки на дружества с неясна собственост или потенциално вредни интереси. Макар и съществуващи надзорни структури, като Агенцията за обществени поръчки и Сметната палата, техният фокус е по-скоро финансов и процедурен, отколкото стратегически. Контролът върху потенциалните зависимости, които могат да произтекат от изпълнението на такива договори, остава ограничен. Това важи в още по-голяма степен за случаи на поръчки в сферата на ИКТ, телекомуникациите, енергетиката и здравеопазването, където често липсват дори базови проверки на произхода на технологиите и данните, които ще се обработват.

В обобщение, специалният правен режим при възлагането на обществени поръчки в сферата на отбраната и сигурността представлява необходима защита на суверенитета, но същевременно изисква засилено внимание към процедурните гаранции, предотвратяване на злоупотреби и изграждане на капацитет за ефективен контрол. Той е пряко свързан с темата на настоящия доклад и подчертава значението на адекватен правен контрол като елемент от националната сигурност.

Съвременните предизвикателства към националната сигурност все по-често са технологични. Електронните системи, които поддържат държавното управление, се превръщат в прицел на киберзаплахи. Обществените поръчки за изграждане на такива системи са критичен момент, в който може да се допуснат технологични уязвимости, предоставящи достъп до чувствителна инфраструктура. Въпреки съществуването на електронната платформа за обществени поръчки (ЦАИС ЕОП), която осигурява известна прозрачност, липсват механизми, които да изискват сертифициране на технологиите по линия на киберсигурността. Така възлагането на една ИТ поръчка за изграждане на мрежова инфраструктура може да доведе до дългосрочно подкопаване на цифровата сигурност на цели институции.

Наред с правните и технологични дефицити, съществуват и значителни рискове, свързани с непрозрачността и корупционния натиск. Практиката на формално спазване на процедурите, но фактическо ограничаване на конкуренцията чрез дискриминационни технически спецификации или фиктивни търгове, създава опасност стратегически обекти да бъдат възлагани на изпълнители, обслужващи частни или чужди интереси. В тези случаи възлагането на обществена поръчка се превръща не просто в икономически акт, а в акт с потенциални последици за държавната независимост и сигурност.

С оглед на гореизложеното, необходими са конкретни стъпки за преодоляване на съществуващите слабости. На първо място, е наложително въвеждане на междуинституционален механизъм, при който всяка поръчка, свързана с критична инфраструктура, подлежи на предварителна оценка от страна на специализираните служби. Тази оценка трябва да обхваща както собствеността и произхода на фирмите, така и характера на доставките. На второ място, трябва да се създаде списък на високорискови продукти, услуги и доставчици, който да бъде актуализиран редовно и да се използва при всички обществени поръчки в чувствителни сектори. Обучението на служителите от възлагащите органи относно въпросите на националната сигурност също следва да стане задължително, като се разработят стандартизирани модули и указания. В технологичен план, въвеждането на задължителни сертификати по киберсигурност и сигурността на веригата за доставки трябва да стане

неотменна част от условията за участие в обществени поръчки, особено в сфери като електронно управление, здравна система, комуникации и енергетика.

Националната сигурност в XXI век не се изчерпва със средствата за отбрана. Тя преминава през финансовата система, през информационните потоци и особено – през процедурите по възлагане на обществени поръчки. Там, където държавата разходва значителен ресурс, тя трябва да гарантира не само законност и икономическа ефективност, но и стратегическа автономия и устойчивост. Без ефективна защита в този сектор всяка друга политика в областта на сигурността остава непълна и изложена на сериозен риск.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Обществените поръчки, особено в стратегически чувствителни сектори, трябва да се разглеждат не само като административна или икономическа дейност, а като процес с пряко значение за националната сигурност. В условията на нарастващи външни заплахи и киберрискове, държавата следва да укрепи правната рамка, да засили междуинституционалната координация и да повиши експертизата на възлагащите органи. Само чрез системен подход, основан на превенция, прозрачност и сигурност, може да се гарантира устойчивостта и защитата на критичните обществени интереси.

REFERENCES

1. Закон за обществените поръчки. Обн. ДВ. бр. 13 от 16 февруари 2016 г., изм. и доп. ДВ. бр. 88 от 2023 г., в сила от 22.12.2023 г. [онлайн] Достъпно на: <https://www.aop.bg/> [Посетен на: 5 май 2025 г.].
2. Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност. Обн. ДВ. бр. 61 от 11 август 2015 г.
3. Закон за защита на класифицираната информация. Обн. ДВ. бр. 45 от 30 април 2002 г.
4. Дачев, Л., 2009. Юридически дискурс. Научни трудове на Русенския университет, том 48, серия 7, с. 7.
5. Събев, С., 2016. Възлагане на обществени поръчки в областите отбрана и сигурност. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“.
6. Европейски съюз, 2012. Консолидиран текст на Договора за функционирането на Европейския съюз – чл. 346. Официален вестник на Европейския съюз, С 326/47.
7. Европейска комисия, 2009. Директива 2009/81/ЕО относно координирането на процедурите за възлагане на определени договори за строителство, доставки и услуги в областта на отбраната и сигурността. Официален вестник на Европейския съюз, L216/76.

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2025-ЮФ-01, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“

CRYPTOCURRENCY TRADING REGULATION

Danail Kumanov, PhD student

Department of Security, Faculty of Law

“Angel Kanchev” University of Ruse

E-mail: dkumanov@uni-ruse.bg

***Abstract:** The establishment of a single European market as a continuous process of development and deepening of European integration inevitably leads to ever closer links between the economies of the Member States and the functioning and development of the common market. The regulatory framework of means of payment in Bulgarian legislation has undergone a multifaceted development since Bulgaria became a member of the European Union. At the same time, the regulatory acts take into account progress and achievements of modern technologies.*

***Keywords:** European market, cryptocurrency, cryptocurrency trading regulation*

ВЪВЕДЕНИЕ

Процесът на създаване на Европейската общност като обща рамка за интеграция между държавите-членки отново извежда на преден план въпроса за икономическата и политическата свобода на гражданите. Развитието на единен общ пазар се основава на четири „стълба” – „четирите свободи” - свободи на движение на стоки, хора, услуги и капитали. Това от своя страна е предпоставка за навлизане на модерните общества в новото „осево време“ – времето на глобализацията. А тя, от своя страна, обуславя и новото предизвикателство пред финансовите, икономическите и юридическите мислители на XXI-ви век – да се институционализират практическите характеристики на нейните проявления. Едно от тези проявления е съществуването на дигитално общество, в което съответните финансови отношения имат дигитална форма и дигитално битие. Съществен пример за такова проявление е регулирането на търговията с криптовалути, което има своите последователни етапи – отмерване на понятието за криптовалута, отмерване на правните последици в различните типове правни отношения и най-важното регулиране на търговията с криптовалути.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Произходът, формите на съществуване и правната регламентация на парите вълнуват представителите на всички икономически школи, както и юристи от различните правни системи. Всички те търсят отговори на въпросите за същността на парите, за бъдещето им и за степента на алтернативност на разплащателни средства и системи, които се създават. Еволюцията им следва нивото на развитост на самото общество и по необходимост отговаря на неговите изисквания и потребности.

2. В исторически план, първоначално, парите се разглеждат като обменно средство, като разплащателна единици и по-късно в тях откриваме и спестовната компонента. *Парите* се разглеждат като средство с двойко значение – от една страна са средство да инвестиране, а от друга са официално и законово установено платежно средство. Легалното понятие на термина откриваме в чл.25 ал.2 от Закон за БНБ, който ги дефинира като движими вещи, емитирани от БНБ и съществуващи под формата на левове и стотинки. Понятието за електронни пари се дефинира в Закона за електронните платежни инструменти и платежни системи, приет през 2018 година. Електронните пари притежават редица различия спрямо традиционните. По своята същност електронните пари представляват безсрочно вземане за стойност, което е обективизирано по електронен начин върху интегрална схема, на карта или в паметта на компютър. В този смисъл е и чл. 1, ал.3 от Директива на ЕС 2000/46, която доразвива посочените изисквания.

Понятието за *електронни пари* се дефинира в Закона за електронните платежни инструменти и платежни системи, заради множеството различия спрямо традиционните пари. По същността си електронните пари представляват безсрочно вземане за стойност, което е

обективирано по електронен начин върху интегрална схема, на карта или в паметта на компютър.

В сферата на съвременното дигитално общество на всеки юридически факт се търси електронна форма или битие. Неминуемо това се случва с и парите. Те вече не са самодостатъчен инструмент за размяна на блага или спестовна компонента. Търси се припознаването в тях на качества като анонимност, максимална бързина при обмена, и превръщането им в универсален инструмент за търговия, който не се контролира от институция като Централната банка. През 2007 година се появява идеята за най-разпространената електронна валута до момента – биткойн. Названието *биткойн* идва от английски език и буквално съдържа в себе си две логически конструкции – *bit*, която означава единица информация и *coin*, която означава монета. Автор на идеята е лице, което застава зад псевдонима Сатоши Накамото, който я разработва в периода 2007-2008 година, когато за първи път публикува статията си за биткойн, в резултат на която на 04.02.2009 година биткойн вече е реално съществуващ продукт.⁴¹ Определя се като децентрализирана виртуална валута, която не се управлява като типичните валути от специализирана институция и може да се разглежда като цифров код, който отговаря на определени условия, изцяло подчинени на правилата на математиката.⁴²

С развитието на блокчейн-технологиите се разраства и виртуалната среда, в която се работи с биткойн. Възниква обективна необходимост да се даде легална дефиниция на виртуалната валута. Тя се съдържа в Закона за мерките срещу изпирането на пари, приет през 2018 година. В т. 24 на § 1 от допълнителните разпоредби на закона *виртуални валути* са "цифрово представяне на стойност, която не се емитира или гарантира от централна банка или от публичен орган, не е непременно свързана със законово установена валута и няма правния статут на валута или на пари, но се приема от физически или юридически лица като средство за обмяна и може да се прехвърля, съхранява и търгува по електронен път."

Понятието *криптовалута* няма легално определение все още, но се използва в различни актове на държавни органи. Министерският съвет със свое Решение № 672 на от 17.09.2021 г. за одобряване на План за действие за ограничаване на рисковете от изпиране на пари и финансиране на тероризма обръща специално внимание на финансовите услуги с криптовалути. Съгласно това решение доставчици на услуги за криптовалута (по-специално платформи за търговия, борси и доставчици на портфейли) ще трябва да имат физическо присъствие в ЕС и ще бъдат обект на предварително разрешение от национален компетентен орган, преди да могат да започнат дейността си. Те ще бъдат обект на капиталови изисквания, стандарти за управление и задължение да отделят активите на клиентите си от собствените си активи. Тези доставчици на услуги за криптовалута също ще бъдат обект на информационни изисквания, за да се избегнат рисковете от киберкражби и хакерство. Новите правила също ще забранят злоупотребата с вторичните пазари на криптовалути, които преди това не са били обхванати от Регламента за финансовите услуги.

В последните години Националната следствена служба се утвърждава като служба, провеждаща значими разследвания, свързани с престъпления като изпиране на пари, измами, в това число и такива, свързани с криптовалути и други криптоактиви, както и други икономически престъпления, предизвикващи висок обществен интерес. Като ресорна дейност се осъществява проследяване на финансови транзакции и транзакции с криптовалути чрез специализирани платформи за финансови разследвания и анализ на транзакции с криптовалути (CipherTrace Inspector, TRM Labs Inc.)

По отношение на криптовалутите съществуват различни правни решения, касаещи данъчноправни отношения. Законът за данъка върху доходите на физическите лица регламентира данъчното облагане на дохода на физически лица от покупко-продажби на криптовалути. Тези доходи се третират данъчно като доходи от сделки с вид чуждестранна

⁴¹ Луис, А. (2023) Основи на биткойн и блокчейн. София:Еуниката.

⁴² Биткойн се създава от особен вид компютърна конфигурация, под въздействието на специално разработен софтуер и се управлява не от държавен или наддържавен орган, а от интернет базирана партньорска мрежа.

валута. Облагаемият доход от продажба или замяна на акции, дялове, компенсаторни инструменти, инвестиционни бонове и други финансови активи, както и от търговия с чуждестранна валута е сумата от реализираните през годината печалби, определени за всяка конкретна сделка, намалена със сумата от реализираните през годината загуби, определени за всяка конкретна сделка. Съществуват различни особености при деклариране на получени криптовалути под формата на cash back (връщане на процент от покупка, извършена с фиатни пари с дебитна карта и възстановяване на част от същата сума в криптовалута) и cash rebate (покупка или абонамент за услуга във фиатни пари посредством дебитна карта, чиято стойност по пазарни цени се възстановява в портфейла в криптовалута)⁴³.

В писмо с изх. № БНБ - 108809 от 19.09.2014 г. на подуправителя на Българска народна банка, изпратено по повод изискано от Софийски градски съд становище, е посочено, че виртуалната „биткойн“ не представлява законно платежно средство. Дейностите по придобиване, търгуване и разплащане с „биткойн“ не са регулирани от действащото национално и европейско законодателство и не подлежат на лицензиране или регистрация. Покупко-продажбата на виртуални валути и разплащанията с тях, включително и „биткойн“, не попадат в обхвата на Директива 2009/110/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 16.09.2009 г. относно предприемането, упражняването и пруденциалния надзор на дейността на институциите за електронни пари и на Директива 2007/64/ЕО впоследствие заменена с Директива (ЕС) 2015/2366 на Европейския парламент и на Съвета от 25 ноември 2015 г. за платежните услуги във вътрешния пазар, респективно в обхвата на Закона за платежните услуги и платежните системи, в които посочените европейски актове са транспонирани в българското законодателство. Разпоредбите на тези актове не са приложими по отношение на покупко-продажбата на „биткойн“ и извършване на операции по разплащане с „биткойн“ и други подобни на тях виртуални валути.

Операциите, чрез които се извършват разплащания посредством „биткойн“ или други подобни виртуални валути на територията на страната не попадат в обхвата на Закона за ограничаване на плащанията в брой, тъй като същите не могат да бъдат квалифицирани, като „плащания в брой“ по смисъла на същия закон. Необходимо е изрично да се отбележи, че всички плащания в български лева или чуждестранна на територията на страната, извършени в брой, които са свързани със сделки или престации по покупко-продажба на „биткойн“ или други подобни на тях виртуални валути, попадат в обхвата на ограниченията при плащанията в брой, регламентирани в ЗОПБ.

2. През 2018 година влезе в сила Законът за предоставяне на финансови услуги от разстояние. В неговото съдържание откриваме дефиницията за финансова услуга. По смисъла на закона финансова услуга е "всяка услуга по извършване на банкова дейност, кредитиране, застраховане, допълнително доброволно пенсионно осигуряване с лични вноски, инвестиционно посредничество, както и предоставяне на платежни услуги."

Финансовите услуги с криптовалути се характеризират със следните рискове:

- Виртуалната среда, в която се работи с биткойн, е опасно място с възможност за злоупотреба с лични данни и проследяване на информация. Поради това в случай, че биткойн гарантира на своите собственици пълна анонимност, би се позволило транзакциите с електронната валута да се използват за незаконни сделки. Затова следва да се обърне внимание на правната рамка като единствен регулатор, който би могъл да попречи на подобни явления и да ги санкционира, когато е необходимо.
- Опасност от загуба на парите в платформата за обмен
- Парите могат да бъдат откраднати от цифровия портфейл
- Бърза и неподлежаща на контрол промяна на стойността на криптовалута
- С транзакциите с криптовалути може да се злоупотреби за престъпни дейности, включително за пране на пари

⁴³ Панева, Л. (2023) Облагаме доход на физически лица от покупко-продажби на криптовалути - указания, проблеми, противоречия. Сп. „Български законник“ бр. № 4, с. 63.

- Проблеми при деклариране на дължимите данъци. Националната агенция за приходите обяви, че доходите на физически лица от продажба или замяна на виртуалната валута биткойн се декларират с годишната данъчна декларация и върху тях се дължи данък върху общата годишна данъчна основа (10%). Според приходната агенция доходите от продажба на валутата биткойн се третираат като доходи от продажба на финансов актив.
- Проблеми при счетоводното отчитане на криптовалюти и други криптоактиви. Тази хипотеза е свързана с последиците от сделки с финансови инструменти. Необходимо е на първо място да се направи разграничение между криптоактив и криптовалута.⁴⁴ Ккриптоактивите съществуват под формата на цифрово представяне на стойност или право, което може да бъде прехвърляно и съхранявано по електронен път, като се използва технология на разпределен регистър или друга подобна технология. Техните основни характеристики са основани на използването на криптография; зависят от технология на разпределени регистри; не е необходима трета страна като банка или друг централен орган за издаване или обмен на криптоактиви; най-често се използват като средство за размяна, като инвестиция или за достъп до стоки или услуги. В зависимост от естеството на основния актив се отграничават две групи криптоактиви, за които те осигуряват на притежателите си права, и според начина на формиране на стойността им - криптовалюти и токени. Разяснено е, че криптовалутите са вид виртуална цифрова валута, при която се използва криптиране на информацията с оглед нейното опазване и сигурност.

Посочените рискове от финансов и юридически характер не са изчерпателно изброени, защото все още търговията с криптовалюти е в своето начално развитие. От изключителна важност е криптовалутата да бъде регламентирана като законно разплащателно средство при търговските сделки, както и при сделки между физически лица.

Създаването на единен европейски пазар като непрекъснат процес на развитие и задълбочаване на европейската интеграция неминуемо води до все по-тесни връзки между икономиките на държавите членки и функционирането и развитие Присъединяването на България към Европейския съюз през 2007 година има за пряка последица въвеждането на изискванията на Общностното право към паричната политика на страната. Създаването и разпространението на криптовалута налага въвеждане на специални регулаторни мерки. Една от тях е юридизиране на валутния ред, който има свое специфично проявление в Общностното право като свободно движение на капитали.

Crypto regulation world map, 2021

Регулирането на криптовалутите е актуална тема в днешно време, като в последните години те станаха все по-популярни сред инвеститорите и потребителите. Същността и

⁴⁴ Брезоева, Б. (2022). Счетоводно отчитане на криптовалюти и други криптоактиви. Сп. „Български законник“ бр. №1, с. 7.

спецификите на сравнително новия сектор на глобалния финансов пазар, а именно на търговията с криптовалюти, са в основата на разбирането за особеностите и трудностите при въвеждането и прилагането на регулаторни мерки за търговия с т. нар. алтернативни финансови инструменти. Нов модел на алтернативно финансиране стана известен през 2017 г. - Първично монетно предлагане ICO (Initial Coin Offering). Независимо че повечето от тези инициативи приключват неуспешно, само за периода януари – юни 2018 г. чрез този модел на финансиране са мобилизирани средства в размер на около 7 млрд. USD.⁴⁵

Първичното монетно предлагане се използва най-общо за мобилизиране на капитал от частни компании, като в редица случаи се използва като източник на първоначален капитал от нововъзникващи (start up) компании. Това е модел на финансиране, сходен и съответно сравняван с първично публично предлагане IPO (Initial Public Offering), но в случая с първично монетно предлагане се използват криптовалюти. Този модел на финансиране дава възможност да се заобикалят регулаторни норми в сферата, защото първичното монетно предлагане е нерегулирана сфера за разлика от строго регламентираното първично публично предлагане.

1. Стабилното функциониране на финансовите пазари като цяло и стимулирането на здравословния им растеж са тясно обвързани с нивото на потребителското доверие, а то от своя страна се обуславя от нивото на защита на потребителите в качеството им на граждани на Европейския съюз. Съществена част от европейското законодателство са следните основни нормативни актове: Платежоспособност II, CRD IV, MiFID II. От европейските надзорни органи бяха приети Насоки по прилагането на определени разпоредби от основните нормативни документи.

От съществено значение за подобряване защитата на потребителите на капиталовите пазари е и друг европейски законодателен акт, който е с пряко действие на територията на целия Европейски съюз, а именно [Регламент \(ЕС\) № 596/2014](#) на Европейския парламент и на Съвета от 16 април 2014 г. относно пазарната злоупотреба (Регламент относно пазарната злоупотреба) и за отмяна на Директива 2003/6/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и директиви 2003/124/ЕО, 2003/125/ЕО и 2004/72/ЕО на Комисията.

Разпоредбите на [Директива 2014/65/ЕС](#) на Европейския парламент и на Съвета от 15 май 2014 г. относно пазарите на финансови инструменти (Директива 2014/65/ЕС), транспонирани в [Закона за пазарите на финансови инструменти](#), както и на [Делегиран регламент \(ЕС\) 2017/565](#) на Комисията от 25 април 2016 г. за допълване на Директива 2014/65/ЕС на Европейския парламент и на Съвета по отношение на организационните изисквания и условията за извършване на дейност от инвестиционните посредници и за даването на определения за целите на посочената директива („Делегиран Регламент 565/2017“) уреждат редица задължения за лицата спрямо които се прилагат, целящи постигането на висока степен на защита на интересите на потребителите на небанкови финансови услуги, в т.ч. получаване на коректна, ясна и неподвеждаща информация относно съответната услуга, финансовите инструменти и техните рискове, инвестиционния посредник, потенциалните конфликти на интереси, разходите, които потребителят ще понесе и т.н. Наред с това, инвестиционните посредници извършват оценка за уместност или целесъобразност на всеки клиент, така че да осигурят съответната услуга да е уместна/подходяща за потребителя. Въведени са сериозни изисквания относно съхраняването на клиентски активи, тяхното използване от страна на посредниците и др. [Делегиран регламент \(ЕС\) 565/2017](#) създава изискване за инвестиционните посредници да установяват, прилагат и поддържат ефективни и прозрачни политики и процедури за управление на жалби и процедури за своевременно разглеждане на жалби от клиенти или потенциални клиенти. Наред с това, инвестиционните посредници разполагат със звено за управление на жалби, което отговаря за разглеждането на постъпилите жалби.⁴⁶

Считано от 03.01.2018 г. разпоредбите [Регламент \(ЕС\) 600/2014](#) г. се прилагат на територията на ЕС. С цитирания регламент за инвестиционните посредници и пазарните

⁴⁵ Статева, Й., С.Кирова. Съвременни аспекти на регулирането на финансовите пазари. <https://www.unwe.bg/doi/alternativi/2020.1/ISA.2020.1.02.pdf> (Посетена на 18.05.2025 г.)

⁴⁶ <https://www.europarl.europa.eu/RegData/> (Посетена на 17.05.2025 г.)

оператори, включително местата на търговия, се установяват единни изисквания по отношение на разкриването на търговски данни; докладването на сделки пред компетентните органи и търговията с деривати на организирани места;

През последното десетилетие са приети различни регламенти и директиви, които формират „крайъгълния камък“ на търговията с финансови активи. По-важните от тях са следните⁴⁷:

○ [Регламент \(ЕС\) 2015/760](#) на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2015 г. относно Европейските фондове за дългосрочни инвестиции: фондовете осигуряват постоянен поток на приходи за администраторите на пенсионни схеми, застрахователните дружества, фондациите, общините и други субекти, които са изправени пред обичайни и повтарящи се задължения и търсят дългосрочна възвръщаемост в рамките на добре регулирани структури и правилата за тяхната дейност, осигуряват уеднаквяване на изискванията за състав на портфейла, диверсификация и допустими активи, прилагани инвестиционни техники като допустимите нива на заемни средства, използването на финансови деривативни инструменти, правилата, приложими за късите продажби или към сделките за финансиране с ценни книжа, което от своя страна спомага за хармонизиране на нивата на защита на инвеститорите.

○ [Регламент \(ЕС\) № 345/2013](#) за европейските фондове за рисков капитал: С регламента се въвеждат общи правила на европейско ниво за европейските фондове за рисков капитал, в частност във връзка със състава на портфейла на фондовете, които извършват дейност с това обозначение, на техните допустими инвестиционни цели и инструменти, както и на категориите инвеститори, на които се позволява да инвестират в такива фондове. Различията в изискванията по отношение на качеството на състава на портфейлите, инвестиционните цели и допустимите инвеститори могат да доведат до различни равнища на защита на инвеститорите и създават объркване по отношение на инвестиционния спектър на даден допустим фонд за рисков капитал.

○ [Регламент \(ЕС\) 2021/337](#) на ЕП и на Съвета от 16 февруари 2021 г. за изменение на Регламент (ЕС) 2017/1129 по отношение на проспекта на ЕС за възстановяване и целенасочени корекции за финансовите посредници и [Директива 2004/109/ЕО](#) по отношение на използването за годишни финансови отчети на единен електронен формат за отчитане с цел подпомагане на възстановяването от кризата във връзка с COVID-19.

○ [Регламент № 583/2010](#) г. на Комисията от 01.07.2010 г. за прилагане на Директива 2009/65/ЕО на Европейския парламент и на Съвета по отношение на ключовата информация за инвеститорите и условията, които трябва да бъдат изпълнени при предоставяне на ключовата информация за инвеститорите или на проспекта посредством траен носител, различен от хартия, или на интернет страницата. Регламентът урежда съдържанието на основния информационен документ за инвеститорите, който управляващите дружества следва да предоставят.

○ [Регламент \(ЕС\) 2019/1156](#) на Европейския парламент и на Съвета от 20.06.2019 г. за улесняване на трансграничната дистрибуция на предприятията за колективно инвестиране и за изменение на регламенти (ЕС) № 345/2013, (ЕС) № 346/2013 и (ЕС) № 1286/2014. Регламентът създава еднакви правила по отношение на маркетинговите съобщения.

○ [Регламент \(ЕС\) 2017/1131](#) на ЕП и на Съвета от 14 юни 2017 г. относно фондовете на паричния пазар: Регламентът регулира фондовете на паричния пазар (ФПП), които от гледна точка на търсенето представляват инструменти за краткосрочно управление на парични средства, като осигуряват висока степен на ликвидност, диверсификация и стабилна стойност.

ИЗВОДИ

Глобалното киберпространство, в което се обменят криптоактиви, включително криптовалутите, може да се изследва през призмата на знаменитото послание на известния английски писател Джон Фаулз - „искаме да създаваме светове, истински като света, който съществува, но различни от него“.

⁴⁷ <https://www.europarl.europa.eu/RegData/> (Посетена на 18.05.2025 г.)

REFERENCES

- Luis, A. (2023) Fundamentals of Bitcoin and Blockchain. Sofia: Eunikata (*Оригинално заглавие* Луис, А. (2023) Основи на биткойн и блокчейн. София:Еуниката.)
- Paneva, L. (2023) Taxable Income of Individuals from Purchases and Sales of Cryptocurrencies - Guidelines, Problems, Controversies. Journal "Bulgarian Law" No. 4, p. 63. (*Оригинално заглавие* Панева, Л. (2023) Облагам доход на физически лица от покупко-продажби на криптовалути - указания, проблеми, противоречия. Сп. „Български законник“ бр. № 4, с. 63.)
- Brezoeva, B. (2022). Accounting for Cryptocurrencies and Other Cryptoassets. Journal "Bulgarian Law" No. 1, p. 7. (*Оригинално заглавие* Брезоева, Б. (2022). Счетоводно отчитане на криптовалути и други криптоактиви. Сп. „Български законник“ бр. №1, с. 7.)
- Stateva, Y., S. Kirova. Contemporary Aspects of Financial Market Regulation. (*Оригинално заглавие* Статева, Й., С.Кирова. Съвременни аспекти на регулирането на финансовите пазари.)
<https://www.unwe.bg/doi/alternativi/2020.1/ISA.2020.1.02.pdf>
<https://www.europarl.europa.eu/RegData/>

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2025-ЮФ-01, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“

WED-2B313-SSS-L-08

LEGAL CONCEPT OF MONEY

Ventsislav Velikov - Student

Faculty of Law,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 949 7154
E-mail: velikov.vencislav01@gmail.com

Tanya Kadieva - Student

Faculty of Law,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 88 577 9085
E-mail: tania.kadieva@gmail.com

Assist. Prof. Elina Marinova- PhD

Department of Public Law, Law Faculty
“Angel Kanchev” University of Ruse;
Phone: +359 82 888 429
E-mail: elina_marinova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The document examines the legal definition of money, discussing varying perspectives on its nature and functions. Authors debate whether money should be considered valuable books with legal tender status or private negotiable instruments. The study also touches on virtual currencies and their regulatory framework, as well as the implications of removing banknotes and coins from circulation. Additionally, it explores the distinction between documents and certifying marks in criminal law regarding money. The literature used includes legal sources on cryptocurrencies and monetary systems in Bulgaria, offering insights into the legal aspects of money and digital currencies.*

***Keywords:** Money, legal definitions, valuable books, cryptocurrencies, EU regulations, BG criminal law.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Съществуват множество теории за възникването, произхода, същността и функциите на парите. Тези теории се надграждат с развитието на обществото и науката.

Същността на парите може да се разгледа в много аспекти – финансов, икономически, философско, нумизматичен, юридически.

Парите представляват фундаментален елемент на икономиката и правната система, като без тях съществуването на съвременната държава би било невъзможно. Парите съществуват в обективната действителност без значение дали имат физическа форма – банкноти и монети, или невестествена такава – електронни, безналични пари. Понятието пари е предизвикателно за дефиниране, тъй като включва множество проявления от икономически, политически и правен характер.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Няма единно легално определение за парите, но в различни нормативни актове са дефинирани отделни аспекти на парите. В класическия смисъл на понятието парите са синоним на валутата на една държава в нейния чисто физически израз - банкноти и монети.

Според чл.2 , пар.1, б. „в“ Регламент (ЕС) 2018/1672 относно контрола на паричните средства, които се внасят в Съюза или се изнасят от него, към който препраща и Валутния закон, „валута“ означава банкноти и монети, които са в обращение като средство за обмяна. По смисъла на Регламента валутата е по-тясно понятие от парични средства, т.к. според чл.2, пар.1, б. „а“ от Регламент (ЕС) 2018/1672 „парични средства“ включва : - валута; прехвърляеми инструменти на носител (напр. пътнически чек, чек, запис на заповед или менителница); - стоки, използвани като високоликвидни средства за съхраняване на стойност (напр. инвестиционно злато); - предплатени карти. В този случай, за целите на регламента, понятието парични средства е значително разширено. Според чл. 25, ал.2 от Закона за Българската народна банка (ЗБНБ) банкнотите и монетите, издадени от банката, са законно платежно средство и задължително се приемат за плащания в пълната им номинална стойност без ограничения.

В правната доктрина съществуват редица становища за юридическата същност на парите в тяхната веществена форма, които поставят акцент върху едни или други техни свойства и характеристики, като вид, стойност, материален носител.

Едни автори, сред които и Витали Таджер [Tajer, V.], ги определят като ценни книжа с общ еквивалент и притежаващи качеството на законно платежно средство, което материализира широк кръг от права на техния преносител (право да получи определена стока или да се възползва от определена услуга).

Други автори, например Ангел Калайджиев [Kalaidzhiev, A.] не споделят и критикуват становището, че парите са ценни книги, като поставят аргументите, че след отпадането на „златния стандарт“ – възможността срещу тях да се получи злато, т. нар. златно покритие, парите не материализират права, а само стойност. Според тях нито върху парите, нито в закона е записано какви са правата, които материализират. В този смисъл считат парите не за ценни книжа, а за частни диспозитивни документи – официални документи на държавата.

Според трети, които не споделят горните две мнения, излизането на банкнотите и монетите от обръщение, прекратява, тяхното право на законно платежно средство. Не считаме за правилно парите да се разглеждат като документи. В гражданското право документът се приема за вещ, в писмена форма, която изразява ясно и изрично волеизявлението на нейния автор. Обратно, върху парите се материализира само изявлението на техния емитент /издател/ за номиналната им стойност, поради което те не могат да се определят като документи. Наказателното право прави важно разграничение между документ и удостоверителен знак, чиито белези са абстрактно изразени в букви, думи, цифри и т.н. Официалните удостоверителни знаци не са документи и не всички от тях създават права и задължения, от което следва, че те не могат да бъдат предмет на едно документално престъпление. В раздел IV на Глава шеста от наказателния кодекс (НК), където са посочени престъпленията против паричната и кредитната системи, законодателят обособил престъпните състави свързани с посегателствата върху парите и е употребил термина „парични знаци“, които са особен вид удостоверителни знаци, което ясно отличава парите, като законно платежно средство във всичките им форми, от документите.

Юридически парите могат да се разглеждат като движими вещи, които могат да бъдат предмет на собственост, владение, залог и други вещни права. Парите са особен вид ценни книги, защото те не подлежат на общите правила за ценните книги, а на специални разпоредби, които са предвидени в Закона за Българската народна банка (ЗБНБ) и Закона за платежните услуги и платежните системи (ЗПУПС). Като ценни книги те представляват особен вид движими вещи, които имат специфичен правен режим, който отразява тяхната функция на законно платежно средство и на документ, удостоверяващ право. Този режим е въведен от законодателя с оглед защитата на обращението на парите и на интересите на участниците в платежните отношения. Държавата има суверенното право да емитира и регламентира нормативно парите като законно платежно средство. И. Стоянов посочва, че както парите, така и данъкът са творение на държавната власт [Stoyanov, I.] Парите представляват основен обект

на финансовите правоотношения като публични правоотношения – властнически организирани парични отношения, свързани с формирането и разходването на публичните финанси, както и с административното регулиране и надзор над частния финансов сектор⁴⁸ [Marinova, E.]

Технологичното развитие обуславя все по-широкото навлизане на различни по вид виртуални плащания, които също намират нормативно уреждане. Безналичните пари (пари по сметка) се определят като пари, изразени в цифрова форма по сметка. Според § 1, т. 18 ДР на Закона за платежните документи и платежните услуги „платежната сметка“ е сметка, водена на името на един или повече ползватели на платежни услуги, използвана за изпълнението на платежни операции. От друга старна електронните пари са вид пари, които се съхраняват и прехвърлят като електронна информация върху различни устройства, като карти, телефони или компютри. Електронните пари са легално дефинирани в чл. 76, ал. 2 от Закон за платежните услуги и платежните системи като парична стойност, съхранявана в електронна, включително магнитна форма, която представлява вземане към издателя, издава се при получаване на средства с цел извършване на платежни операции и се приема от физическо или юридическо лице, различно от издателя на електронни пари. Електронните пари вид средства по смисъла на §1, т.55 от Закон за платежните услуги и платежните системи (ЗПУПС), заедно с банкнотите, монетите и парите по сметка.

Криптовалути и сделките с тях са отскоро също регламентирани на ниво ЕС - чл.3, пар. 1, т. 5 от регламент (ЕС) 2023/1114 на европейския парламент и на съвета от 31 май 2023 година относно пазарите на криптоактиви – „криптоактив“ означава цифрово представяне на стойност или право, което може да бъде прехвърляно и съхранявано електронно посредством технология на децентрализирания регистър или друга подобна технология; Основната функция на криптоактивите към настоящия момент е да служат като заместител на паричните средства или на традиционните финансови инструменти и затова на ниво ЕС те се регулират по сходен начин с регулацията на пазарите на финансови инструменти. Те намират уредба и в други нормативни актове. Например спред т. 24 от § 1 на ДР на Закона за мерките срещу изпирането на пари - „виртуални валути“ са цифрово представяне на стойност, която не се емитира или гарантира от централна банка или от публичен орган, не е непременно свързана със законово установена валута и няма правния статут на валута или на пари, но се приема от физически или юридически лица като средство за обмяна и може да се прехвърля, съхранява и търгува по електронен път. Към същото определение за „виртуални валути“ препраща и т. 1 от § 1 на ДР на Наредба № Н-9 от 7.08.2020 г. за условията и реда за вписване в регистъра на лицата, които по занятие предоставят услуги за обмяна между виртуални валути и признати валути без златно покритие, и на доставчиците на портфейли, които предлагат попечителски услуги на Министъра на финансите [Trifonov, E.].

Криптовалути могат да бъдат предмет на сделки и транзакции, които са регулирани от гражданското право, като договори, облигации, дарения и т.н. Тези сделки са валидни и обвързващи, ако са изпълнени съгласно изискванията на Закона за задълженията и договорите (ЗЗД) и други приложими нормативни актове. Също така, криптовалюти могат да бъдат обект на данъчно облагане, ако са свързани с доходи или разходи, които се декларират по реда на Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ) или Закона за корпоративното данъчно облагане (ЗКДО). Според Националната агенция за приходите (НАП), доходите от добиване, продажба или замяна на криптовалюти се облагат с 10% данък върху общата годишна данъчна основа³. Криптовалюти могат да бъдат обект на престъпления,

⁴⁸ Публичните правоотношения, част от които са и финансовите, са израз на една създадена чрез правото организация на публичното (държавното) управление. Те винаги са правно творение, а не заварена действителност. Затова развитието им става по изричен, предварително зададен законов алгоритъм – вж. повече в Е. Маринова, Данъчни правоотношения, Научни трудове на Русенския университет, том 55, серия 7, с.73-78. ³ <https://nra.bg/wps/portal/nra/taxes/godishen-danak-varhu-dohdite/virtualni-valuti>, accessed on 12.03.2024.

като измама, хакерство, фалшифициране, използване на чужди платежни инструменти, изпиране на пари, финансиране на тероризъм и др., които са санкционирани от наказателния кодекс (НК) и други специални закони.

ИЗВОДИ

Предвид изложеното, може да формулираме следното определение за същността на парите:

Парите са официални удостоверителни знаци, обозначаващи различна номинална стойност, представляващи законно платежно средство, издадени от оправомощена за това властническа институция, служещи за извършване на плащания, натрупване на богатство и като отчетна единица, които могат да бъдат на различен материален носител, или безналични – изразени в цифрова форма по сметки в пасива на банките.

XXI-ви век поставя началото на технологична революция, която засяга и финансовата система. На фона на богатата история на парите се променят начините и способите за плащане. Все по-широко приложение намират безналичните плащания, плащанията с банкови карти, онлайн банкирането и инвестициите в криптовалути, а прилагането на класическите финансови инструменти – чекове, менителници и пр. представлява все по-голяма рядкост. Една от основните тенденции според експертите в тази област е, че до няколко десетилетия парите ще загубят своя физически израз и ще останат само в електронния си вариант, заедно с останалите виртуални инструменти, представляващи алтернатива на парите. Това поставя ред предизвикателства пред законодателя за адаптиране на правопорядъка съобразно реалиите на съвременния финансов свят.

REFERENCES

Kalaidzhiev, A. Cashless payment, ed. "Sibi", 1999, p. 124. **(Оригинално заглавие:** *Калайджиев, А. Безкасовото плащане, изд. „Сибѝ“, 1999, с. 124*);

Marinova, E. Tax legal relations, Scientific works of Ruse University, volume 55, series 7, p.73-78. **(Оригинално заглавие:** *Е. Маринова, Данъчни правоотношения, Научни трудове на Русенския университет, том 55, серия 7, с.73-78*).

Natsev, S., Money and monetary obligations: Nature, negotiation, performance., *Bulgarian National Bank 2002 Series*. ISBN 954-9791-58-0. **(Оригинално заглавие:** *Нацев, С. и др. 2002. Пари и парични задължения: същност, уговаряне, изпълнение, БНБ 2002 Поредица. ISBN 954-9791-58-0*);

Nikolaev, I., 2021. The problem of anticipating the development of technology and legal regulation. Journal: Commercial and Bond Law, IC "Labor and Law", no. 9/2021, ISSN:1314-8133 **(Оригинално заглавие:** *Николаев, И., 2021. “Проблемът за изпреварващото развитие на технологиите и правната регулация. Търговско и облигационно право”, ИК “Труд и право”, бр. 9/2021 г., ISSN:1314-8133*);

Stoyanov, I. Financial Law, S: Siela, 2018, p.134-135 **(Оригинално заглавие:** *Стоянов, И. Финансово право, С: Сиела, 2018, с.134-135*).

Tajer, V. *Civil law of the NRB - general part, title II*, ed. "Science and Art", 1973, pp. 156-157 **(Оригинално заглавие:** *Таджер, В. Гражданско право на НРБ - обща част, дял II, изд. „Наука и изкуство“, 1973, с. 156-157*);

Datsov, D., Money: some civil and criminal aspects. 2017. Web blog post: *Association “Gramada”*. ISSN 2682-9703. URL: <https://gramada.org/парите-някои-гражданскоправни-инаказателноправни-аспекти>. (Accessed: 18.02.2024);

Kostov, V., The legal framework of cryptocurrencies in Bulgaria. Web blog post: *ILegal.Net Blog* 2018. URL: <https://1legal.net/bg/blog-read129-the-legal-framework-of-cryptocurrencies-inbulgaria>. (Accessed on 18.02.2024);

Tax Guide for Cryptocurrency Taxes by Tax Monkey. Web blog post: *Tax Monkey Blog*. URL: <https://www.taxmonkey.bg/crypto-taxes>. (Accessed on 18.02.2024);

Tajer, V. *Civil law of the NRB* - general part, title II, ed. "Science and Art", 1973, pp. 156-157 (Оригинално заглавие: *Таджер, В. Гражданско право на НРБ - обща част, дял II, изд. „Наука и изкуство“, 1973, с. 156-157*);

Trifonov E., The law and cryptocurrencies - trading rules and requirements. Web blog post: *Publications of Emil Trifonov*. 2021. Wordpress. URL: <https://advokattrifonov.com/zakon-ikriptoaluti-pravila-i-iziskvaniya>. (Accessed on 18.02.2024).

WED-2B313-SSS-L-09

DOUBLE TAXATION AGREEMENTS – COMMON ASPECTS

Burdzhu Sunay – Student

Faculty of Law,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359876770511
Email: burdjusunay@gmail.com

Assist. Prof. Elina Marinova- PhD

Department of Public Law, Law Faculty
“Angel Kanchev” University of Ruse;
Phone: +359 82 888 429
E-mail: elina_marinova@uni-ruse.bg

***Abstract:** Double Taxation Agreements (DTAs) are international treaties between countries that aim to prevent the taxation of the same income in more than one country. They allocate taxing powers between the country, where is the source of income and the country where the taxpayer lives residently, ensuring full legal certainty and avoiding tax abuse. DTAs have priority over domestic legislation, enter into force after ratification and promulgation, and contain mechanisms for information exchange and dispute resolution. Bulgaria mainly applies the OECD model, which balances the interests between taxpayers and the state.*

***Keywords:** double taxation agreements, law*

ВЪВЕДЕНИЕ

Спогодбите за избягване на двойно данъчно облагане (СИДДО) представляват двустранни или многостранни споразумения между държавите относно разпределяне на облагателните им правомощия в трансгранични ситуации, при които възниква международно двойно данъчно облагане. С оглед събирането на преки данъци, при сключването на СИДДО държавите извършват частичен отказ от данъчен суверенитет – установяват се правила, според които само едната страна ще събира изцяло или отчасти данъка върху дохода или имуществото. СИДДО съдържат и разпоредби, свързани с избягването на отклонение от облагане от страна на данъкоплатците.

По силата чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България, СИДДО се прилагат с предимство пред нормите на вътрешното данъчно законодателство. Техният примат се закрепва и в отделните данъчни закони – например в разпоредбите на чл. 75 от Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ), чл. 13 от Закона за корпоративното подоходно облагане (ЗКПО) и чл.2, ал.2 от Данъчно-осигурителния процесуален кодекс (ДОПК). В теорията се посочва, че СИДДО имат характера на специален закон по отношение на националните данъчни закони (Маринова, Е. с.59)характер.

ИЗЛОЖЕНИЕ

С оглед териториалното и персоналното действие на националните данъчни закони, чуждестранните лица се облагат за доходи и имущества, произхождащи от територията на държавата, а местните лица – за доходи и имущества както от източници в страната, така и от

чужбина (т.нар, облагане на световния доход)⁴⁹. Преплитането на териториалното и персоналното действие на данъчните закони на различните държави е предпоставка за възникване на двойно данъчно облагане – облагането с подобни данъци от две или повече държави на един и същ данъкоплатец относно един и същ данъчен обект и период.

За да елиминират двойното данъчно облагане държавите предприемат едностранни законодателни мерки (например у нас разпоредбите на чл.14 от ЗКПО и чл.76 от ЗДФЛ, според които местните лица ползват данъчен кредит за всички идентични или подобни чуждестранни данъци, наложени в чужбина) или се споразумяват на двустранна основа чрез сключване на СИДДО.

Сключените СИДДО представляват взаимни договорености между държавите относно доходите, възникващи на тяхна територия, които всяка държава ще има право да облага и тези, за които държавата доброволно се отказва да събира данъци (Славчева, И., А. Стефанов, с.14). Чрез тези договорености се разпределят правата за облагане на конкретни категории доходи (напр. доходи от стопанска дейност, наемен труд, недвижимо имущество, лихви, дивиденди, авторски и лицензионни възнаграждения) – едни се облагат в държавата на местопребиваване на лицето (държавата на местното лице), а други – в държавата на източника на дохода. Това разпределение цели да се избегне двойно данъчно облагане на един и същ доход и да се създаде предвидима данъчна среда за инвеститори и физически лица.

Чрез СИДДО не може да се разширява правото на облагане на държавите и да се установяват данъчни задължения извън националните данъчни норми, както и да се разширява персоналното и териториално действие на последните (Маринова, Е., с. 58). Данъчното облагане съгласно СИДДО е обвързано с националното данъчно законодателство на всяка държава и СИДДО могат само да редуцират данъчните ставки по отношение на определени доходи, т.е. въвеждат се единствено данъчни облекчения, а не нови данъчни тежести.

Съвременните СИДДО включват и правила за предотвратяване на възможностите за заобикаляне или отклонение от данъчно облагане, например чрез правилата за разпределяне на печалбите при отчитане на принципа на независимите пазарни отношения, прилагането на разпоредбите във вътрешните законодателства на държавите, свързани с трансферното ценообразуване или насочени срещу избягването на данъчното облагане, въвеждане на обмен на информация между договарящите държави.

В международната практика при сключване на СИДДО държавите следват основно два модела на данъчни спогодби – на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и на Организацията на обединените нации (ООН). Модела на СИДДО на ОИСР датира от 1963 г., с извършвани в него няколко последователни изменения и допълнения. Този модел се използва предимно от държавите – членки на ОИСР, но по принцип е възприет като „модел на развитие в икономическото отношение държави“. Моделът на СИДДО на ООН е от 1980 г. В международната договорна практика този модел е известен като „модел на развиващите се държави“ (Славчева, И., А. Стефанов, с. 17-18). България използва в своята договорна практика предимно Модела на ОИСР, изграден върху принципа за запазване на облагането в държавата на местното лице, като в много случаи облагането в държавата на източника е ограничено.

⁴⁹ В България принципът за облагане на световните доходи на физическите лица е въведен от 1 януари 1998 г. с приемането на Закона за облагане на доходите на физическите лица. С този принцип българските местни лица стават данъчно задължени за всички свои доходи – както от източници в страната, така и от чужбина. До въвеждане на принципа за облагане на световните доходи на българските местни физически лица до 1998 г. в България се облагаха с данък само внесените от чужбина доходи и доходите от България на българските местни (физически) лица (Славчева, И., А. Стефанов, с.14)

Като международни договори, по отношение на сключването и изпълнението на СИДДО се прилагат разпоредбите на Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г. (в България – съответно и Законът за международните договори на Република България /ЗМДРБ/). Съгласно чл. 14 от Конвенцията съгласието на държавата да се обвърже с международен договор се изразява чрез ратификация, приемане или утвърждаване. Чл. 14 от ЗМДРБ предвижда аналогични форми на съгласие. Според чл. 85, ал. 1, т. 4 от Конституцията на Република България, Народното събрание ратифицира със закон международни договори, които предвиждат финансови задължения за държавата – с оглед на това СИДДО са от категориите международни договори, които задължително се ратифицират.

СИДДО влизат в сила едва след ратифициране от законодателния орган и обнародване в „Държавен вестник“. Едва тогава те става част от вътрешното право и се прилага с предимство пред противоречащите ѝ национални норми (чл. 5, ал. 4 от Конституцията, чл. 13 от ЗКПО, чл. 74 от ЗДДФЛ). Ако обаче спогодбата не бъде обнародвана, въпреки че е ратифицирана, тя не придобива правна сила на вътрешното законодателство.

Важно е да се подчертае, че датата на влизане в сила на СИДДО не съвпада автоматично с датата на влизане в сила на закона за ратификация. Този момент се определя в самата спогодба и обикновено зависи от размяната на ратификационни документи между договарящите се страни и последващото им уведомяване. Освен това, в повечето случаи в самата спогодба за избягване на двойно данъчно облагане се предвижда, че тя ще се прилага за доходи, реализирани след определена дата – често от началото на календарната година, следваща годината на влизането ѝ в сила.

Обхватът на СИДДО се определя от разпоредбите относно приложимостта ѝ – както по отношение на лицата, така и на данъците, за които се прилага. Всяка спогодба се прилага спрямо местни лица на едната или и на двете договарящи се държави. За да бъде установено дали едно физическо лице или юридическо лице има качеството "местно лице", се използват правилата на националното законодателство и спогодбата. Понякога са възможни ситуации, в които възниква т.нар. „конфликт на квалификации“ – едно лице се третира като местно съгласно вътрешните законодателства и на двете договарящи държави по СИДДО. За да се разреши конфликтът на квалификации спогодбите уреждат специално правила, които дават преимущество на връзките на данъкоплатеца с едната държава, пред връзките му с другата (тук се включват наличието на постоянно жилище, център на жизнен интереси, обичайно пребиваване, гражданство, мястото на ефективно управление, взаимно споразумение между държавите).

Всяка спогодба е структурирана в седем части, които понякога се обозначават и като глави. Първите две определят условията за прилагане на договора и въвеждат основни термини, използвани в неговия текст. Третата част съдържа разпоредби относно облагането на доходите, а четвъртата – относно данъците върху капитала. В петата част са изложени методите за предотвратяване на двойното данъчно облагане. Шестата част регламентира правилата срещу дискриминация, процедурите за обмен на информация и други съпътстващи механизми. Последната, седма част, урежда условията за влизане в сила на спогодбата, както и за нейното прекратяване.

СИДДО играят ключова роля в международната данъчна система. Именно въз основа на спогодба за избягване на двойно данъчно облагане данъкоплатецът е поставен в такава ситуация, при която той няма да плаща по-голям размер данък за дейност, осъществявана от него в друга държава, от размера на данъка, който той би платил, ако извършваше същата дейност в своята държава. Друга важна ключова роля е предотвратяването на отклонението от данъчно облагане, тоест неплащането на дължими данъци, както и елиминиране на възможността за укриване на данъци (данъчни измами).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СИДДО са важен инструмент за защита на интересите на данъкоплатците и стимулиране на икономическата активност на международно ниво. Те осигуряват правна сигурност и предотвратяват двойното облагане на доходи, което може да затрудни развитието на международния бизнес. България, чрез своите спогодби с различни държави, не само улеснява своите граждани и предприятия в глобализирания свят, но и допринася за създаването на по-сигурна и справедлива международна данъчна среда.

Въпреки значителните ползи, съществуват и предизвикателства, като необходимостта от редовно актуализиране на спогодбите и решаване на новопостъпващи проблеми като облагането на цифрови услуги. Важно е, че тези спогодби се развиват, за да отговорят на променящите се глобални икономически условия, като осигуряват устойчивост на международната данъчна система.

В заключение, спогодбите за избягване на двойното данъчно облагане са не само правна рамка, но и стратегически механизъм за гарантиране на данъчна справедливост, насърчаване на икономическия растеж и засилване на международното сътрудничество. Поддържането на баланса между данъчния суверенитет и нуждата от хармонизирани международни стандарти ще бъде от решаващо значение за бъдещата устойчивост на глобалната данъчна система.

REFERENCES

Славчева, И., А. Стефанов, Спогодби за избягване на двойно данъчно облагане, сключени от Република България, С.: Сиела, 2012.

Маринова, Е. (2018). Международно двойно данъчно облагане и двойно данъчно не-облагане. Мерки за преодоляване Сборник доклади на РУ“Ангел Кънчев“, 2018, том 57, серия 7.

Чечова, М. (2010) Спогодби за избягване на двойно данъчно облагане, сп. Общество и право, бр.2, 2010.

WED-2B313-SSS-L-10

HISTORICAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE JUSTICE IN BULGARIA

Nina Nikolova – Student

Faculty of Law,
Angel Kanchev University of Ruse
E-mail: nina.georgieva03@abv.bg

Assoc. Prof. Emanuil Kolarov, Dr.iur., M.Eur.St.

Department of Public Law,
Faculty of Law
Angel Kanchev University of Ruse
E-mail: ekolarov@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper reviews existing methods of special seismic protection and discloses the added value of their application in the case of high-rise frame structures. Dynamic isolation systems are explored with the purposes: (1) to demonstrate efficiency of rubber isolation bearings and pile foundations with an “intermediate cushion” and (2) to assess effectiveness in terms of commercial benefits. SCAD-based spectral method is used to collect data in support of the structural analysis. The research findings are introduced as a numerical real problem solution, i.e. a simplified model, which can be applied for a 5-storey building. The paper is a tribute to the research contribution of Professor Andrei Reinhorn in the field of earthquake engineering. It covers all the aspects connected to earthquake engineering starting from computational methods, hybrid testing and control, resilience and seismic protection which have been the main research topics in the field of earthquake engineering in the last 30 years. The report provides the most recent advancements in these four different fields, including contributions coming from six different countries giving an international outlook to the topics.*

***Keywords:** Efficiency, Effectiveness, GPS, Seismic Protection Methods, Model*

ВЪВЕДЕНИЕ

Административното правосъдие е властническа публичноправна дейност на държавата за разрешаване на административноправни спорове. Тази дейност е възложена на съда – основен носител на съдебната власт, както е предвидено в чл. 117, ал. 2 от Конституцията на Република България. Според Конституцията, правосъдието се осъществява в името на народа, а правораздавателната дейност – от Върховния касационен съд, Върховния административен съд, апелативните, окръжните, военните и районните съдилища. С приемането на Административнопроцесуалния кодекс се създават административни съдилища, които като специализирани съдебни органи имат функцията по разрешаване на административноправни спорове.

Административното правосъдие е проява на административното правораздаване и носи неговите белези. То е съдопроизводство по административни дела – има за предмет съдебно правораздаване при решаване на административноправни спорове. Чрез него се осъществява съдебен контрол върху дейността на администрацията; защитават се правата, свободите и интересите на гражданите, организациите и държавата от незаконосъобразни актове и действия на административните органи и длъжностни лица, както и от неизпълнение на административноправни задължения от лицата.

Исторически административното правосъдие в България преминава през няколко етапа като се стреми да отговори на предизвикателствата на съответната политическа конюнктура и влиянията в развитието на тази материя в Европа.

ИЗЛОЖЕНИЕ

§1. Основни типове административно правосъдие

Предлагани са различни системи на административното правораздаване. Акад. П. Стайнов, например, разделя административното правосъдие на:

1. Англо-американски тип – административно правосъдие, „погълнато“ от гражданското правосъдие – осъществява се вътре и наред с него от системата на гражданските съдилища.

2. Смесен тип – няма ясно очертана отделна съдебна функция или институция, но има прояви на съдебно административно правораздаване и правораздаване от особени юрисдикции.

3. Самостоятелно административно правораздаване – административно правосъдие, обособено като отделен вид правосъдие, осъществявано от административни съдилища. Акад. Стайнов разделя този тип на френски и германски модел. [1; 50-58].

Проф. И. Дерменджиев предлага систематизация на континентална, англо-саксонска, скандинавска (като проявления на административното правосъдие в несоциалистическите държави) и система на административното правосъдие в социалистическите страни [2; 58-114]. Тази систематизация е възприета и от проф. Д. Хрусанов [3; 34-36].

§ 3. Развитие на административното правосъдие в България

Първите обособени административни съдилища в България се създават в Източна Румелия през 1879 година. Там се изгражда самостоятелна система на административни съдилища по френски образец. Тя се състои от окръжни съдилища за административни разпри, начело на които стои Върховен съд за административни разпри със седалище Пловдив. В „Органическият устав на Източна Румелия“ се урежда организацията и компетентността на Върховното административно съдилище и окръжните съдилища за административни разпри. След Съединението на България, тази система престава да функционира. В България продължава да се осъществява административно правосъдие в смисъл на правораздавателен контрол върху актовете и действията на държавата и местната администрация в три проявления – граждански съдилища, административни юрисдикции и Върховната сметна палата.

- В гражданските съдилища се осъществява административно правораздаване в изрично определени в закона случаи. Тяхната функция е била да упражняват съдебен контрол и да се произнасят по отмяната или изменението на административни актове по жалби на частни лица.

- Административните юрисдикции също са реализирали административно правораздаване. Изрично определени от закона органи са разглеждали по същество жалби от граждани срещу актове и действия на администрацията.

- Върховната сметна палата също е упражнявала съдебен контрол върху една особена дейност на администрацията – контролът върху отчетността.

С приемането на Закона за административното правосъдие през 1912 година [4] се въвежда обособена системата на административното правосъдие у нас. Още през юли 1905 година, в София, на Осмия събор на българските правници, от Юридическото дружество се лансира идеята за създаване на цялостно административно правосъдие. Професорът по държавно и административно право в Държавния университет Стефан Киров изнася реферат на тема „Нуждата от защита на обществените права от административно правосъдие у нас“. На 18 ноември 1911 година министър-председателят Иван Е. Гешов внася в Народното събрание законопроект за административно правосъдие. Този проект е изработен от видни юристи.

С приемането на Закона за административното правосъдие на 3 април 1912 година в страната се установява административно правосъдие от континентален тип, като се предвижда създаването на Върховен административен съд. През септември 1913 година Върховният административен съд на България започва да функционира.

Върховният административен съд се създава по френски образец. Той е независимо върховно съдилище с правораздавателна компетентност на територията на цялата държава. По ранг ВАС е приравнен с Върховния касационен съд. Председателят и членовете му се назначават с указ на царя, по постановление на Министерския съвет и по предложение на министър-председателя (чл. 4 ЗАП).

На ВАС са били подсъдни всички жалби против административните актове на публичните власти, освен тези изключени със закон. Компетентността на ВАС се очертавала главно в две насоки – като контролно-отменителна инстанция спрямо незаконосъобразни актове на администрацията и като касационна инстанция по отношение на издадените решения на съществуващите в страната административни юрисдикции (чл. 13 ЗАП).

Във функционирането на ВАС и административното правосъдие се различават три основни и различни фази [1; 61-67]:

- Първа фаза – „осакатяване“ на административното правосъдие – Законът за административното правосъдие претърпява изменения от 1915 г. и от 1922 г., които водят до ограничаване на подсъдността и статута на Върховният административен съд. Първият момент е ограничаването на подсъдността, което води до премахване на съдебния контрол върху важен елемент от администрацията – упражняването на държавната власт (в изменението са упоменати *actes de gouvernement*) и актове по статута на всички чиновници (чл. 11 ЗАП). С изменението на закона от 1922 година, статутът на ВАС, деградира от най-висша институция, контролираща правителството, до обикновено съдебно учреждение на бюджетна издръжка към Министерство на правосъдието. С друго изменение от 23 декември 1922г. се ограничава съдебният контрол върху незаконовите актове в областта на собствеността на гражданите и отчуждаването. Още през същата година, на 26 декември, се отменя Законът за административното правосъдие, една част от неговите разпоредби се включват като последна глава в Закона за устройството на съдилищата. Наименованието на Върховния административен съд се променя на Административен съд. Отменя му се възможността да се произнася като апелативна инстанция по жалби срещу решения на специалните административни юрисдикции. Ограничава се и обхватът на касационната подсъдност. Съдът се лишава и от правото да поиска наказание или уволнение за длъжностни лица, които не изпълняват решенията му.

- Втора фаза – възстановяване на административното правосъдие – Възстановяването на административното правосъдие започва със Закона за бюджета от 22 април 1924 г., който отменя закона от 23 декември 1922 г. Законът за бюджета възстановява името на Върховният административен съд [5; 21]. Новият Закон за устройството на съдилищата от 1926 г. запазва като отделна глава частта за административното правосъдие. С последващи закони, в периода 1926-1930 г. се възстановява общата клауза и касационната подсъдност на ВАС. Той отново има право да се произнася по жалби срещу всички решения на административните юрисдикции.

- Третата фаза – разширяване и усъвършенстване на административното правосъдие. Със Закона за облекчение на работата на Върховния касационен съд от 1928 г. ВАС се произнася като касационна инстанция по обжалвания срещу решенията на окръжните съдилища, които са в подсъдността на ВКС. С това за пръв път се дава на ВАС да упражнява касационен контрол не само върху решения на административни юрисдикции, но и върху съдебни решения [5; 22]. Обхватът на ВАС продължава да се разраства, с последващи закони от 1931-1933г. – произнася се като касационна инстанция по жалби срещу решения на Картелния съд и други. Третата фаза се увенчава с приемането на Наредба-закон за административното правосъдие от 12 ноември 1934г. [6], която възстановява отделно и самостоятелно разпоредбите за административното правосъдие и изрично и подробна урежда устройството и вътрешния ред на дейността на ВАС. Той отново получава самостоятелна нормативна уредба. Неговата подсъдност е точно определена и са доразвити основните положения на административното правосъдие.

След края на Втората световна война с политическите промени в страната започва умишленото разрушаване на системата на административното правосъдие. Върховният съд

все още съществува за определен период, но не функционира ефективно. Съдебният контрол се ограничава и се изключва като форма на контрол върху администрацията.

Конституцията на Република България от 1947 г. не предвижда съществуването на Върховен административен съд. Законът за устройството на народните съдилища от 1948 г. [7] премахва общата клауза за обжалваемост на актовете на администрацията и регламентира закриването на ВАС. През 1951 г. се отменя и Наредбата-закон за административното правосъдие, а през 1952 г. се приема нов Закон за устройството на съдилищата [8]. Той предвижда Върховен съд, но в устройството му липсва колегия за решаване на административноправни спорове. Законът за устройството на съдилищата въвежда забрана за обжалване на административни актове пред Върховния съд, които не са били обжалвани пред Върховен административен съд до влизането на Конституцията от 1947 г. в сила. Тези законодателни промени поставят край на самостоятелната система на административното правосъдие, която продължава близо 40 години.

Нов етап от развитието на административното правораздаване бележи приемането на Закона за административното производство от 1970 г., а след него и на Закона за административното производство от 1979 г. [9] Тези два закона създават нормативната основа на съвременния административен процес у нас, като предвиждат общо производство по издаване, контрол и изпълнение на индивидуалните административни актове. Те въвеждат отново обща клауза за обжалване на административните актове, но налагат известни ограничения и изключват определени категории административни актове от възможността за обжалване по съдебен ред.

Административното правосъдие през този етап се осъществява от общите съдилища и особените юрисдикции. Административните юрисдикции са административни правораздавателни органи, които по функции, производство и принципи на дейност и процедура осъществяват правораздавателна дейност, а като структура и организационно място се причисляват към административните органи.

Конституцията на Република България от 1991 година поставя ново начало на административното правораздаване в държавата. Административното правосъдие като дейност по разрешаване на административноправни спорове от съдилищата е най-висшият израз на административно правораздаване.

Административното правораздаване гарантира защитата на субективните права на гражданите, организациите и държавата. То допринася за точното и законосъобразно прилагане на закона в сферите на държавното управление, за да бъдат постигнати в най-голяма степен целите на държавната политика.

Конституцията от 1991 година въвежда принципа на обща клауза за обжалваемост на административните актове – чл. 120, ал. 2 КРБ предвижда, че всички административни актове, освен изрично посочените в закон, могат да бъдат оспорвани от гражданите и организациите, когато тези актове засягат техни права, свободи или законни интереси. В Конституцията е уредено също и създаването на Върховен административен съд. Съгласно чл. 125 той осъществява върховен надзор за точното и еднакво прилагане на законите в административното правораздаване и се произнася по спорове за законността на административните актове на Министерският съвет, на министрите, както и на други актове, посочени от закона.

С това Конституцията от 1991 година, поставя началото на възраждането на системата на административното правосъдие и на новия етап на неговото осъществяване у нас.

Въз основа на нейните разпоредби и в развитие на принципа за обжалваемост на административните актове, се приемат Закон за съдебната власт [10], Закон за Върховния административен съд [11], с който детайлно се уреждат функциите и правомощията на това върховно съдилище и се разширява подсъдността на окръжните съдилища и спрямо общите и нормативните административни актове на общинските съвети (чл. 6); приемат се и необходимите изменения и допълнения на Закона за административното производство, за да се отговори на нуждата на демократичното общество от цялостен и пълноценен съдебен контрол върху многообразието от актове на администрацията (изменения от юли 1991 г., март

1992 г., юли и август 1995 г., декември 1997 в унисон с приетия тогава Закон за ВАС, от 2000, 2001, 2002 и 2003 г. в хода на преговорите на България по присъединяване към Европейския съюз и необходимостта от административна и съдебна реформа, за да се отговори на изискванията на членството).

Така в първото десетилетие на демократичните промени в българското общество се поставят нови основи за усъвършенстване на административното правораздаване. То получава завършен вид с приемането на Административнопроцесуалния кодекс през 2006 г. [12] и създаването на административните съдилища.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съвременното административно правосъдие се развива и утвърждава като изражение на българската държавност и постижение на законодателството, административноправната наука, установени традиции и съдебна практика. Административното правосъдие отразява и регулира актуалните административноправни отношения и създава гаранции за защита на политически, правни, социални, икономически права и интереси на гражданите, юридическите лица и държавата чрез установения с Конституцията съдебен контрол върху всички актове на администрацията и прилагане на принципа за върховенството на закона, като общ принцип на правото на страните от Европейския съюз

Административното правосъдие гарантира защитата на субективните права и законни интереси на гражданите, юридическите лица и държавата. То допринася за точното и законосъобразно прилагане и изпълнение на законите от държавните и местните административни органи и от лицата и организациите, осъществяващи публични функции и предоставящи обществени услуги.

REFERENCES

[1] Staynov, P. (1936). Administrative Justice. Sofia: Stopansko Razvitie Press. (**Оригинално заглавие:** Стайнов, П. (1936). Административно правосъдие. София: Печатница „Стопанско развитие“).

[2] Dermendzhiev, I. (1976). Problems of Administrative Justice. Sofia: Darzhavno Izdatelstvo “Nauka I Izkustvo”. (**Оригинално заглавие:** Дерменджиев, И. (1976). Проблеми на административното правораздаване. София: Държавно издателство „Наука и изкуство“).

[3] Hrusanov, D. (2010). Administrative Justice. Lectures. Sofia: St. Climent Ohridsky Sofia University Press. (**Оригинално заглавие:** Хрусанов, Д. (2010). Административно правораздаване. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

[4] Publ. State Gazette, No. 74/03.04.1912 (Обн. ДВ, бр. 74/03.04.1912).

[5] Yochev, E. (2013). Amendment and Supplements of the Act on Administrative Justice during the Government of Democratic Alliance. In: Proceedings of the University of Ruse. Vol. 52, No. 7. Ruse: Ruse University Press, pp. 20-23. (**Оригинално заглавие:** Йочев, Е. (2013). Измененията и допълненията на Закона за административното правосъдие през управлението на Демократическия сговор. В: Научни трудове на Русенския университет. Том 52. Серия 7. Русе: Издателство на Русенския университет, стр. 20-23) <https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp13/7/7-3.pdf>

[6] Publ. State Gazette, No. 182/12.11.1934 (Обн. ДВ, бр. 182/12.11.1934).

[7] Publ. State Gazette, No. 70/26.03.1948 (Обн. ДВ, бр. 70/26.03.1948).

[8] Publ. State Gazette, No. 92/07.11.1952 (Обн. ДВ, бр. 92/07.11.1952).

[9] Publ. State Gazette, No. 90/13.11.1979 (Обн. ДВ, бр. 90/13.11.1979).

[10] Publ. State Gazette, No. 59/22.07.1994 (Обн. ДВ, бр. 59/22.07.1994).

[11] Publ. State Gazette, No. 122/19.12.1997 (Обн. ДВ, бр. 122/19.12.1997).

[12] Publ. State Gazette, No. 30/11.04.2006 (Обн. ДВ, бр. 30/11.04.2006).

WED-2B313-SSS-L-11

DISCHARGING OBLIGATIONS OF ENTREPRENEURS IN INSOLVENCY PROCEEDINGS

Velislava Nikolova

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: 089 726 9535

e-mail: v_e_l_i_s_l_a_v_a@abv.bg

David Harizanov

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: 087 989 7857

e-mail: didkoharizanov@gmail.com

Assist. Prof. PhD Vladislav Ivanov

Department of Private Law Studies

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: 0887 113 200

e-mail: vrivanov@uni-ruse.bg

***Abstract:** In 2023, a regulation of the insolvency proceedings for an entrepreneur was established, which transposed Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019. The purpose of this report is to analyze the conditions under which the obligations of an entrepreneur, against whom insolvency proceedings have been opened, will be discharged*

ВЪВЕДЕНИЕ

През 2023г. българският законодател създаде уредба на производството по несъстоятелност за предприемач, с което се осигури втори шанс на добросъвестните физически лица с такова качество при успешно развитие на процедурата да се освободят от непогасената част от задълженията си, като същевременно не се накърняват интересите на техните кредитори. Действащата уредба обаче съдържа редица недостатъци, които създават предизвикателства пред приложението ѝ на практика. В настоящия доклад ще бъдат анализирани предпоставките, при настъпването на които ще се стигне до погасяването на задълженията на предприемача, и ще бъдат направени предложения de lege ferenda, с които да се подобри уредбата на производството..

ИЗЛОЖЕНИЕ

На първо място трябва да се даде отговор на въпроса кои лица са предприемачи. Съгласно чл. 760а това е всяко физическо лице, упражняващо стопанска дейност, занаят или свободна професия, доколкото неговото предприятие по предмет и обем не изисква воденето на делата по търговски начин. Следователно под „предприемач“ се разбират 3 категории от лица:

1. Извършващите стопанска дейност – тя обхваща всяка дейност, която се извършва редовно, самостоятелно и с цел печалба. Следва да се има предвид, че „стопанска дейност“ като понятие е по-широко от „търговска дейност“;

2. Упражняващите занаят - по отношение на занаята следва да се посочи, че става въпрос за дейност, при която се произвеждат изделия или се предоставят услуги по занаятчийски начин, т.е. чрез ръчна изработка или със специфични инструменти, при спазване на определени традиции и чрез определени умения. За да се определи дадена дейност като занаят, тя трябва да е в приложение № 1 в Закона за занаятите, където са посочени занаятите по групи, а всяко физическо лице, упражняващо занаят, се вписва в регистъра на занаятите към съответната регионална занаятчийска камара;

3. Упражняващите свободна професия – дефиницията на „лица, упражняващи свободна професия“ се съдържа в § 1, т. 29 от ДР на ЗДДФЛ. Те не са изчерпателно изброени, но физическите лица трябва да отговарят на следните изисквания: да осъществяват за своя сметка професионална дейност, да не са регистрирани като еднолични търговци и да са самоосигуряващи се лица по смисъла на Кодекса за социално осигуряване.

Когато лице, попадащо в някоя от тези три категории, е станало неплатежоспособно, спрямо него може да се открие производство по несъстоятелност. Важно уточнение тук е, че спрямо предприемача не намира приложение предпоставката свърхзадълженост, която е специална предпоставка за капиталовите търговски дружества.

Съгласно чл. 760г от Търговския закон предприемачът е неплатежоспособен освен в случаите на чл. 608 и когато не е в състояние да изпълни изискуемо парично задължение, породено от или отнасящо се до сделка, свързана с упражняваната от него стопанска дейност, занаят или свободна професия. Препращането към чл. 608 не може да се определи като удачно решение на законодателя, тъй като част от посочените там задължения са свързани с упражнява търговска дейност, каквато предприемачът не осъществява.

Веднъж настъпила неплатежоспособността на предприемача трябва да се подаде молба до компетентния съд за откриване на производството по несъстоятелност. Член 760д предвижда, че компетентен съд в производството по несъстоятелност е окръжният съд по мястото на регистрация на предприемача, вписано не по-късно от 6 месеца преди момента на подаване на молбата за откриване на производство по несъстоятелност, а в случай че предприемачът няма място на регистрация - по неговия постоянен адрес. С това правило, законодателят осигурява приоритет на мястото на регистрация на дейността на предприемача, където се предполага установяването на неговото предприятие и имущество.

При установяване на двете материални предпоставки – качеството „Предприемач“ и неговата неплатежоспособност, съдът постановява решение за откриване на производството по несъстоятелност. След откриването му при настъпването на кумулативните предпоставки, заложи в чл. 760ж, ще се стигне до погасяване на задълженията на предприемача.

Първата предпоставка е физическото лице да е прекратило упражняването на стопанската дейност, занаята или свободната професия, с която са свързани задълженията, за да се предотврати възможността от утежняване на положението на длъжника, като се прегради възможността да натрупа нови дългове към старите или към нови кредитори. Законовият текст не пояснява дали прекратяването на дейността следва да се разбира като преустановяване на осъществяването ѝ или включва и deregистрацията на предприемача като такъв от съответния регистър. Щом законодателят не е посочил изрично нуждата от deregистрация, то следва да се приеме, че фактическото ѝ преустановяване следва да е достатъчно.

Второто условие е да са погасени разноските в производството по несъстоятелност, които са изчерпателно изброени в чл. 723 от ТЗ, а именно: държавна такса за производство и останалите разноски, направени до влизане в сила на решението за откриване на производство по несъстоятелност; възнаграждението на синдика, като с последното изменение от 2023г. се включват и дължимите осигурителни вноски; дължимите на работниците и служителите суми, когато предприятието на длъжника не е прекратило дейността си; разходите за попълване, управление, оценяване и разпределение на масата; определената издръжка на длъжника и на неговото семейство.

Третото изискване е предприемачът да е погасил поне 1/3 от задълженията при условие, че същите не надхвърлят стойността на неговия несеквестируем доход по чл. 446 от ГПК за срок от три години след датата на откриване на производството по несъстоятелност, при спазване на реда на вземанията по чл. 722, ал. 1 от ТЗ. В доктрината се наблюдава единодушие, че този законов текст е неясен и би бил сериозна пречка пред ефективното развитие на ПН за предприемач. Както бе споменато, първата предпоставка за погасяване на задълженията е предприемачът вече да е прекратил дейността си, което води до невъзможност да реализира доход. Разглежданото условие е в разрез с изискването на Директивата, защото нашият законодател е взел предвид само дохода на длъжника без да включва активите му, което е във

вреда на интереса на кредиторите и значително затруднява удовлетворяването им. Включването на активите на предприемача е заложено в чл. 20, пар. 2 от Директивата.

Четвъртата предпоставка е предприемачът да не е извършил действия или сделки от момента на откриване на производството по несъстоятелност, които увреждат интересите на кредиторите.

Петата, последна предпоставка, е да е изтекъл 3-годишен срок, като този срок започва да тече от различен момент с оглед на това как се е развило ПН.

В първата от тях срокът започва да тече от влизане в сила на решението, с което е утвърден планът за оздравяване. В тази хипотеза успешно се е развило оздравително производство, което е факултативен етап от ПН.

Във втората хипотеза тригодишният срок започва да тече от влизане в сила на решението на съда по чл. 632, ал. 4, с което се обявява неплатежоспособността, установява се, че наличното имущество не е достатъчно за покриване на разноските в производството по несъстоятелност и производството се прекратява. Тук се наблюдава допусната от законодателя сериозна неточност. В разпоредбата се смесват две напълно самостоятелни решения на съда по несъстоятелността, които се постановяват в различен момент във времето, при наличието на различни предпоставки и имат различен диспозитив и правни последици, а именно решенията по чл. 632, ал. 1 и ал. 4. Решението по ал. 1 се постановява, когато се констатира, че наличното имущество на длъжника не е достатъчно за покриване на началните разноски за производството и тези разноски не са предплатени по реда на чл. 629б. Негова последица освен откриването на производството по несъстоятелност и обявяването в несъстоятелност на длъжника е да бъде спряно производството за срок от 1 година. Към този момент съдът не може да постанови прекратяване на производството. Ако в този 1-годишен срок не бъдат предплатени разноските, свързани с производството по несъстоятелност, едва тогава съдът постановява решението по чл. 632, ал. 4, с което прекратява производството по несъстоятелност и заличава длъжника от съответния регистър. Смесването на тези две решения от страна на законодателя поставя въпроса кое от двете следва да се приеме като отправен момент, от който да тече 3-годишният срок. Следва да се приеме, че това е решението по чл. 630, ал. 1, тъй като това съответства и на посоченото в чл. 21 от Директивата.

Съгласно третата хипотеза срокът започва да тече от определението на съда по чл. 716а, ал. 3 за одобряване на плана за осребряване. Синдикът е длъжен да представи по делото план за осребряване на масата на несъстоятелността в едномесечен срок от провеждане на събранието на кредиторите по чл. 677, ал. 1, т. 8 ТЗ, а ако длъжникът към момента на събранието не е обявен в несъстоятелност – в едномесечен срок от постановяване на решението за обявяване в несъстоятелност (чл. 716а, ал. 1 ТЗ).

Погасяването на задълженията на предприемача настъпва по силата на закона от деня на най-късно настъпилата предпоставка. Същевременно е предвидено, че част от предпоставките трябва да бъдат установени по съдебен ред (погасяване на разноските и на поне 1/3 от задълженията) по реда на производството по възстановяване в права.

В чл. 760ж, ал. 3 са предвидени няколко категории от вземания, които няма да се погасят. Това са вземания, обезпечени със залог или ипотека, или запор или възбрана, вписани по реда на Закона за особените залози (следва тук да се обърне внимание, че запорът и възбраната не са обезпечения, даващи право на предпочтително удовлетворяване на съответен кредитор), вземания за глоби и имуществени санкции, вземания за непозволено увреждане, вземания за издръжка, вземания, възникнали след откриване на производството по несъстоятелност, разноски в производството по несъстоятелност. Посочените задължения са изчерпателно посочени и разпоредбата на чл. 760ж, ал. 3 ТЗ не следва да се тълкува разширително и да се прилага по аналогия за непосочени в нея задължения.

Към настоящия момент все още практиката във връзка с производствата по несъстоятелност на предприемачи е изключително оскъдна. Откриват се единични дела, образувани по подадени молби от земеделски производители, като съдът се е произнесъл с решение по чл. 632, ал. 1 от Търговския закон и към настоящия момент тези производства са спрени. Минималният брой производства, от които все още едно не е довело до погасяване на

задълженията на даден предприемач, са още едно доказателство за нуждата от подобряване на действащата уредба.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Видно от изложеното до момента, производството по несъстоятелност на предприемач и в частност уредбата на погасяването на задълженията му има недостатъци, които законодателят следва да отстрани, за да се гарантира ефективното развитие на такова производство. За целта следва да се предвидят изменения, които да съответстват не само на Директива 2019/1023, но и да вземат под внимание обстоятелството, че в това производство субектът е със специално качество различно от търговското и изискващо различен подход. Преработването на чл. 760ж, ал. 1, т. 3 е крайно належащо, за да може да се гарантира едно работещо и полезно за добросъвестните предприемачи производство, което да им осигури желаниа втори шанс.

REFERENCES

Stefanov, G, (2018). Commercial insolvency: Abagar Press (*Оригинално заглавие: Георги Стефанов, 2018. Търговска несъстоятелност: Издателство “Абагар”*).

Kalaidzhiev, A., Nedkova, K., 2023. Changes in the Commercial Law: Trud and Pravo Press (*Оригинално заглавие: Ангел Калайджиев, Костадинка Недкова, 2023. Промени в Търговския закон: Издателство “Труд и право”*).

Дело № 473/2024г. на Окръжен съд – Стара Загора.

Дело № 373/2024г. на Окръжен съд – Варна.

WED-2B313-SSS-L-12

EXPERTISE AS A MEANS OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Polina Peneva– Student / Law Student

Faculty of Law

University of Ruse “Angel Kanchev”

Tel.: +359 877 127 749

E-mail: peneva.13@abv.bg

Assoc. Prof. Nevena Ruseva, PhD

Faculty of Law

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: +359 889 62 34 56

E-mail: nruseve@uni-ruse.bg

***Abstract:** The subject of the forensic expertise is the facts and circumstances that determine the conduct of the criminal, civil and administrative process in order for the competent authority to fully reveal the objective truth. The object of the forensic expertise is always a specific circumstance, which is used to appoint an expertise by an authorized body possessing special knowledge in the specific field of the scientific title.*

***Keywords:** Forensic expertise, Criminal, Truth*

1. Понятие за съдебна експертиза

Съдебната експертиза е предвиден в процесуалните закони способ за събиране и проверка на доказателствата.

Същевременно „Съдебни експертизи” е специализирана учебна дисциплина, която изучава както нормативната уредба във връзка със съдебните експертизи, така и техните видове и спецификата им.

В настоящия доклад разглеждаме експертизата единствено от гледна точка на същността и приложението ѝ в наказателния процес.

Експертизата като способ на доказване в наказателното производство е предвидена в разпоредбата на чл. 136, ал. 1 НПК, а детайлно обсъдена в глава Четиринадесета, раздел Трети от НПК - в чл. 144 НПК - чл. 154 НПК вкл.

Съдебната експертизата представлява изследване, извършено от компетентен специалист, назначен в производството като вещо лице, въз основа на което се достига до изводи и заключения, с които се дава отговор на поставеният на вещното лице въпрос. Тя е процесуална форма за ангажиране на специалисти от различни области на науката, техниката или изкуството в процеса на събиране на доказателства. За да се наложи експертиза, фактът трябва да е известен за съда или органа на досъдебното производство и за изясняването му да се необходими специални знания.

Съдебната експертиза в наказателния процес може да бъде определена като своеобразен вид приложно изследване на конкретни обекти, обстоятелства, явления или факти, свързани с предмета на доказване, възлагането, извършването и реализирането на което, следва да бъде съобразено с предвидения в НПК процесуален ред.

Всяка една експертиза има своя специфична регламентация, процедура за изпълнение, предопределена от спецификата на предмета на експертизата и обхвата на приложение на специалните знания.

В наказателно процесуалния закон са въведени особени хипотези, в които съгласно разпоредбата на чл.144, ал.2 НПК назначаването на експертиза е задължително. Тези хипотези се отнасят до случаите, когато възникне съмнение за:

-Причината на смъртта

-Характера на телесната повреда

-Вменяемост на обвиняемия

-Способността на обвиняемия с оглед неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и дава достоверни обяснения за тях.

-Възрастта на обвиняемия.

Експертиза може да се назначи и за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство.

2. История на съдебната експертиза в България

След Освобождението от 1878 година в България за много кратък период от време се създават благоприятни предпоставки за развитие на експертизата. Още в първия Закон на гражданското съдопроизводство от 1882 година е обособен самостоятелен раздел, посветен на експертизата, а именно в глава 6: "Заключение на вещи лица". Особено благоприятно отражение върху развитието на разглеждания процесуален инструмент са оказали някои външни фактори, сред които са познатото вече западноевропейското законодателство и практика, а също и развитието на съдебната експертиза в Русия.

Съдебната експертиза в България се отличава с някои други положителни страни – запазване на създадените практики и опит, наред с осигуряването на условия за едно селективно приемане на новите тенденции на експертизата в Европа.

3. Видове експертизи:

Експертизите се класифицират на отделни видове, сред които най-основните са:

➤ Първоначална- когато се назначава за първи път по дадено дело

➤ Допълнителна- когато експертното заключение не е достатъчно пълно и ясно, т.е. представлява повторно изследване на обекта на първоначалната експертиза, но не изцяло, а само в определени аспекти.

➤ Повторна – назначава се когато експертното заключение не е обосновано и възниква съмнение за неговата правилност, като най-често се използва когато органът на досъдебното производство или съдът не са убедени в правилността на заключението на първоначалната експертиза.

➤ Комплексна- когато за нуждите на експертното изследване са необходими комплекси знания от различни области на науката, техниката или изкуството.

➤ Колективна- възлага се на повече от 1 вещо лице от една и съща област на знание, при възможност на нечетен брой лица, за а бъдат преодолени ситуации, при които може да се получи равенство в мнението на вещите лица;

➤ В Приложение № 1 към Наредба № Н-1 от 14.02.2023 г. са изброени видовете експертизи съобразно областите на познание:

Клас "Криминалистични експертизи".

Клас "Съдебномедицински експертизи".

Клас "Съдебна експертиза на психичното състояние".

Клас "Съдебно-икономически експертизи".

Клас "Съдебни инженерно-технически експертизи".

Клас "Съдебно-биологични експертизи".

Клас "Експертизи на материали, вещества и изделия"

Клас "Съдебни селскостопански експертизи"

Клас "Съдебно-изкуствоведски експертизи".

Клас "Оценителни експертизи".

Клас "Други съдебни експертизи".

Съдебната експертиза, макар и да се подчинява на определени правила за организация, не се извършва по предварително определена технология, а зависи от конкретната задача, спецификите на случая и състоянието на обекта/обектите на изследване. При съдебната експертиза се съчетава комплекс от знания от различни научни области, т.е. има интердисциплинарен характер.

4. Назначаване и определяне на вещо лице:

Вещо лице се назначава по искане на страна или служебно, когато за изясняване на някои възникнали по делото въпроси са необходими специални знания в областта на науката, изкуството или други области.

Правата на вещото лица са уредени в чл.150 ал.1 НПК.

Съдът и органът на досъдебното производство може да назначат и повече от едно вещи лица, когато това се налага с оглед обстоятелствата по делото при сложност или комплексност на изследването.

Възлагането /назначаването на експертиза се извършва с писмен акт – постановление на разследващ орган или определение на съда и следва да съдържа определени задължителни реквизити, за да породи сила.

За всеки съдебен район на окръжен и административен съд ежегодно се съставят списъци на специалистите, утвърдени за вещи лица.

За Върховният касационен съд, Върховният административен съд, Върховната прокуратура и Националната следствена служба при необходимост утвърждават отделни списъци за нуждите на своята дейност.

Законът за съдебната власт предвижда и изключения от горното правило, като в чл. 396, ал. 2 е въведена възможност при необходимост за вещо лице или преводач да може да се назначи и специалист, който не е включен в съответния списък.

Условия, на които трябва да отговарят специалистите, включени в списъците за вещите лица, съгл. изискванията на Наредба Н-1 от 14.02.2023г., са предвидени в чл.7 ал.1:

За вещо лице може да бъде утвърдено дееспособно лице, което отговаря на едно от следните изисквания:

1. заема академична длъжност - "доцент" или "професор", във висши училища, научни организации или Българската академия на науките;
2. има висше образование с придобита образователно-квалификационна степен "магистър" и има най-малко 5 години стаж по специалността;
3. има висше образование с придобита образователно-квалификационна степен "бакалавър" и има най-малко 7 години стаж по специалността;
4. има средно образование и най-малко 10 години стаж по специалността;
5. е служител на МВР и има завършено специално обучение в Академията на МВР или Националния институт по криминалистика на МВР;
6. е лекар с призната специалност по съдебна медицина, лекар без такава специалност, който работи в структура на лечебното заведение, осъществяващо дейност по съдебна медицина, лекар с друга медицинска специалност или лекар по дентална медицина.

Ал. 2 от горната разпоредба предвижда и други условия, на които следва да отговарят специалистите, за да бъдат вписани като вещи лица, а именно:

1. да не е осъждано за престъпление от общ характер;
2. да не е лишено от право да упражнява професия или дейност;
3. да не осъществява функции по правораздаване в системата на съдебната власт;

4. да има разрешение за постоянно пребиваване в Република България, ако лицето не е български гражданин или гражданин на Европейския съюз, на държава - страна по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария;

5. да е вписано в съответния регистър на лицата, притежаващи определена професия, правоспособност или квалификация, когато такова вписване се изисква по закон;

6. да притежава диплома, свидетелство, удостоверение, сертификат, лиценз или друг документ, издаден от висше училище, професионална организация или учреждение по силата на закон, с който документ се удостоверява наличието на съответната квалификация или правоспособност.

5. Извършване на експертизата:

За да се извърши една експертиза трябва да бъдат съобразени и спазени:

1. организацията на процесуалната и познавателната дейност на субектите на съдебната експертиза;

2. научните изследвания в областта на съдебните експертизи;

3. научно-методическото обезпечаване на съдебната експертиза;

4. професионалната подготовка и повишаването на квалификацията на вещите лица.

6. Съдържание на експертното заключение:

То се дели се на 3 части: уводна, изследователска и заключителна част.

В уводната част се посочват трите имена, научното звание, степен и длъжност на вещото лице; наименованието на експертното учреждение; основание за извършване на експертизата; органът, който я е назначил; номерът на делото, по което е възложена; задачите, които са поставени при възлагането на експертизата

Изследователска част: естеството на материалите, които са използвани и са били обект на изследване, тяхното количество и състояние; изследванията, които са извършени, какви методи и технически средства са използвани.

Заключителна част: се отразяват отговорите на вещото лице на поставените му въпроси. На всеки от поставените въпроси се дава изчерпателен отговор в съответствие с резултатите от експертното изследване. Отговорите трябва да бъдат изложени ясно, за да не се допуска да бъдат тълкувани по различен начин както от специалисти така и от лица, които не притежават съответните специални знания.

Изводите на вещното лице могат да бъдат категорични и вероятни. За разлика от категоричните, вероятните заключения не могат непосредствено да помогнат за процеса на доказването.

Експертното заключение се представя в писмен вид, а в съдебна фаза на процеса - в отделен екземпляр за съда и за всяка от страните, като същото има следното съдържание: името на експерта и неговата специалност и/или квалификация, на какво основание е извършена експертизата; къде е извършена; задачата, която е поставена; материалите, които са били използвани; изследванията, които са извършени и с какви научни и технически средства е направено това; резултатите, които са получени и изводите от експертизата.

Заключението се подписва от вещото лице. Ако при извършването на експертизата се открият нови материали, които имат значение по делото, но по които не е била поставена задача на експерта, вещото лице е длъжно да ги посочи в заключението си и да вземе отношение по тях при разпита си в съдебното заседание. При участието на няколко експерти, заключението се подписва от всички вещи лица. В дейността си вещото лице е длъжно да даде вярно и безпристрастно експертно заключение, както и да проявява добросъвестност, обективност, всеостранност и пълнота при извършване на експертното изследване. При изпълнение на експертизата, експертът трябва да съобрази и използва съвременните постижения в съответната научна област. Когато по делото са представени веществени доказателства, които имат отношение към експертизата, експерта задължително следва да извърши личен оглед на същите преди изпълнение на експертизата.

Заклучението на вещото лице не може да бъде прието от органите на досъдебното производство и съда безусловно. Дали ще го приемат или отхвърлят зависи единствено от тяхната оценка. Ето защо НПК не задължава съда и органите на досъдебното производство да се съобразяват със заключението на вещото лице. Задължително е обаче, в случаите когато не приеме заключението по експертизата, възлагащият орган писмено да мотивира това свое решение.

Извод за приложимостта и значението на съдебната експертиза:

Съдебната експертиза заема ключово място в процеса на установяване на обективната истина по правни спорове. Нейната приложимост се простира както в гражданското, така и в наказателното и административното производство, където сложността на фактите изисква специализирани знания извън правната наука. Чрез съдебната експертиза съдът получава професионална и обективна преценка по въпроси, свързани с медицина, техника, икономика и други области, което подпомага правилното и справедливо разрешаване на делата. Значението ѝ се изразява не само в подпомагането на съда, но и в гарантирането на правата на страните, повишаването на доверието в съдебната система и утвърждаването на правовия ред. Ето защо качествената и безпристрастна експертиза е съществен елемент от ефективното правораздаване.

REFERENCES

1. Vuchkov, V. 2003. Forensic expertise: Normative regulations, judicial practice. Fenea
Оригинално заглавие Вучков, В. 2003. Съдебни експертизи: Нормативна уредба, съдебна практика. Фенея
2. Martinov, K.(2021) Forensic methodology for the investigation of "Classic Frauds", Plovdiv, Profi Press. *Оригинално заглавие* Мартинов, К. Криминалистическа методика за разследване на „Класически измами“, Пловдив, 2021. „Профи прес“
3. Pavlov, H. (2018). Problems in organizing Forensic Science Expertise in Bulgaria, World Science, № 1 /29/, *Оригинално заглавие* Павлов, Хр. Проблеми в организацията на съдебната експертиза в България, Световна наука 2018, № 1 /29/, Януари 2018
4. Petar Tsankov, Yonko Kunchev, Evgeniya Kotseva and others, - Forensic Expertise VSU Chernorizets Hrabar, second revised and supplemented edition, 2012, VSU Publishing House, (*Оригинално заглавие: Петър Цанков, Йонко Кунчев, Евгения Коцева и др,- Съдебни експертизи ВСУ Черноризец Храбър, второ преработено и допълнено издание, 2012, издателство „ВСУ“*)

WED-2B313-SSS-L-12

TACTICAL AND PROCEDURAL FEATURES IN THE INITIAL STAGE OF A MURDER INVESTIGATION

Lilia Panayotova- Student/ Law student

Faculty of Law

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel: +359 882 73 31 56

E-mail: liliapanajotova@gmail.com

Iva Ivanova- Student/ Law student

Faculty of Law

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel: +359 884 37 45 61

E-mail: ivanovaiva328@gmail.com

Assoc. Prof. Nevena Ruseva, PhD

Faculty of Law

University of Ruse "Angel Kanchev"

Phone: +359 889 62 34 56

E-mail: nruseve@uni-ruse.bg

***Abstract:** The subject of the forensic expertise is the facts and circumstances that determine the conduct of the criminal, civil and administrative process in order for the competent authority to fully reveal the objective truth. The object of the forensic expertise is always a specific circumstance, which is used to appoint an expertise by an authorized body possessing special knowledge in the specific field of the scientific title.*

***Keywords:** Forensic expertise, Criminal, Truth special knowledge, expertise in criminal proceedings, research, science, technology*

***JEL Codes:** K14 Criminal Law*

Убийството е най-тежкото и едно от най-строго наказуемите престъпления против личността, тъй като засяга живота, който се ползва от засилена наказателно-правна защита. Действащия Наказателен кодекс криминализира не само умишленото убийство, но и това извършено по непредпазливост. Разпоредбите от чл.115- чл.125 НК са посветени именно на убийството.

Разследването на убийства, както и всяко друго разследване, започва с образуване на досъдебно производство. Производство може да се образува при наличие на две хипотези-когато са налице законен повод и достатъчно данни, съгласно чл.207, ал.1 и чл.211, ал.1 от НПК и най-често по реда на чл. 212, ал. 2 НПК - със съставянето на акта за първото действие по разследването. Законният повод по своята същност е източник на информация. Разследващите органи трябва по някакъв начин да узнаят, че има извършено престъпление. Именно чрез този източник информацията достига до разследващия орган. Чл.208 НПК е уредил и съдържа четири групи законни поводи⁵⁰.

⁵⁰ Чл. 208 от НПК. Законни поводи за започване на разследване са:

1. съобщение до органите на досъдебното производство за извършено престъпление;
2. информация за извършено престъпление, разпространена чрез средствата за масово осведомяване;
3. лично явяване на дееца пред органите на досъдебното производство с признание за извършено престъпление;
4. непосредствено разкриване от органите на досъдебното производство на признаци за извършено престъпление.

Данните са факти от обективната действителност и са достатъчни, когато въз основа на тях може да се направи основателно предположение, че е извършено дадено престъпление.

Както вече беше посочено, в разпоредбата на чл. 212, ал. 2 НПК е предвидено, че досъдебното производство се счита образувано със съставянето на протокола за първото действие по разследването, когато се извършва оглед, включително освидетелстване, претърсване, изземване и разпит на свидетели, ако незабавното им извършване е единствената възможност за събиране и запазване на доказателства. В случаите, когато са налице данни за извършено престъпление убийство, поради неотложността на случая, производството следва да бъде образувано именно в тази хипотеза, предвидена в процесуалния закон – в условията на неотложност.

При образуване на досъдебно производство за престъплението убийство на установяване и доказване подлежат четири групи обстоятелства - по отношение на обекта и обективната страна, субекта и субективната страна.

→По отношение на обекта на престъплението се установява:

-мъртъв ли е потърпевшият- това обстоятелство трябва да се установи при откриване на човек в безжизнено състояние или когато не е открит труп на човек, но за него е получено съобщение, че най-вероятно е убит- установява се от съдебен лекар, който задължително трябва да присъства на оглед на труп; насилствена ли е или по естествени причини е настъпила смъртта, каква е причината за смъртта- убийство, самоубийство/ нещастен случай; кое е убитото лице и дали пострадалият не притежава някои квалифициращи деянието признаци

→По отношение на субекта на престъплението се установява посредством способите на НПК следните обстоятелства:

-кой е извършителят; от едно лице или в съучастие с други лица е извършено деянието; какви признаци характеризират убиеца и неговите съучастници.

→По отношение на субективната страна на престъплението задължително следва да бъде установено дали то е умишлено и непредпазливо, както и други обстоятелства, свързани с това.

Планиране на разследването. В първоначалния етап на разследването планирането на предстоящите за извършване следствени действия почива главно на това каква информация е известна за извършителя, жертвата и механизма на престъплението.

Планирането следва да се основава на няколко източника:

1. на изходната информация, съдържаща се в законния повод, и достатъчното данни, събрани към момента на образуване на досъдебното производство;
2. на изградените следствени версии;
3. на следствената практика по предишни разследвания на убийство.

Да се планира разследването означава:

✓ да се набележат процесуално-следствените действия, които ще се извършат в хода на разследването;

✓ в каква последователност ще се извършат набелязаните процесуално-следствени действия;

✓ определяне какви тактически способности ще се използват при извършването на процесуално-следствените действия;

✓ набелязване какви оперативно - издирвателни действия трябва да се извършат - техните основни задачи и срокове;

✓ да се установят причините и условията, довели до извършване на престъплението и какви мерки трябва да се вземат за предотвратяване извършването на други убийства.

При разследването на убийство, независимо от особеностите на конкретния състав, е тактически целесъобразно и методически обосновано да се планират и реализират следните типични процесуално следствени действия:

В първоначалния етап на разследването:

- 1) Оглед на труп/части от труп, като самостоятелно следствено действие
- 2) Назначаване на съдебно-медицинска експертиза на труп
- 3) Разпит на свидетели очевидци
- 4) Разпознаване на труп
- 5) Назначаване на съдебно-криминалистични експертизи:
 - Трасологични експертизи
 - Балистични експертизи
 - Експертизи на вещества от биологичен произход
 - Други експертизи – биологични, ДНК, видеотехнически и др.
- 6) Изискване и събиране на относима към предмета на разследване информация
- 7) Претърсване на помещения, местности и транспортни средства и изземване на веществени, писмени и електронни доказателства

В последващия етап на разследването:

- 1) Привличане на обвиняем към наказателна отговорност
- 2) Разпит на обвиняем
- 3) Предявяване на разследването.

В случай, че е необходимо събиране на допълнителни / нови доказателства:

- 1) Назначаване на съдебно-психиатрична и/или съдебно-психологическа експертиза
- 2) Разпит на свидетели
- 3) Разпознаване на лица и предмети (обвиняемия и веществени доказателства)
- 4) Следствен експеримент
- 5) Изискване, изземване и оглед на писмени доказателства
- 6) Предявяване на разследването.

Първоначални и неотложни следствени действия

1. Оглед на местопроизшествието с намерен на него труп. Типично първоначално и неотложно следствено действие. Нормативно уредено в чл. 128 - 131 от НПК. Участниците в него са разследващ орган, поемни лица, експерт технически помощник, съдебен лекар.

Огледът на местопроизшествието се концентрира върху следните основни обекти: непосредствената обстановка, заобикалящата местопроизшествието, трупа и предметите в непосредствена близост с него, оръжието на престъплението, всички останали обекти на територията на местопроизшествието.

При извършване на оглед на местопроизшествие с намерен на него труп е тактически целесъобразно огледът да започне от трупа и мястото, където се намира той, тъй като там обикновено са съсредоточени значителни по количество и важни предвид доказателственото им значение следи и веществени доказателства.

За целта е необходимо да се избере най-подходящия подстъп ("коридор на влизане"), за да се достигне трупа, така, че да се предизвикат минимални изменения в обстановката на местопроизшествието. В хода на създаването на "коридора на влизане" е необходимо да се извърши оглед и изземване на откритите на неговата площ следи и веществени доказателства.

Огледът преминава в двата основни стадия: статичен и динамичен.

Сред типичните задачи на огледа на труп при разследване на убийства могат да бъдат посочени:

- 1) Установяване факта и характера на извършеното умъртвяване и настъпилата смърт;
- 2) Установяване на данни за трупа. – самоличност, пол, възраст;

- 3) Установяване начина на извършване на умъртвяването и средството, с което е причинено умъртвяването;
- 4) Установяване мястото на извършване на убийството - мястото на извършване на убийството може да не съвпада с мястото на намиране на трупа. Необходимо е да се обърне внимание на ложата на трупа. Ако трупът не е местен, респ. убийството е извършено на мястото, където е намерен трупът, под него в зависимост от механизма на извършване на умъртвяването могат да се открият значително следи (главно от биологичен произход);
- 5) Установяване на относителното време на извършване;
- 6) Установяване броят на извършителите и някои от техните действия;
- 7) Установяване на механизма на престъплението - има ли признаци на съпротива от страна на жертвата към извършителя. Свидетелство за това са съществени изменения в обстановката в сравнение с обичайното ѝ състояние, увреждания по дрехите, наличието на микроследи под ноктите и др.

Фотографирането се явява един от най-важните спомагателни способности за фиксиране при оглед по разследване на дела за извършени убийства. Фотографирането на трупа и местонахождението му се извършва веднага след пристигането на местопроизшествието, в хода на огледа, като допълнителен способ за фиксиране. Дори и трупът да е бил преместван, обръщан и т.н. от други хора, фотографирането се извършва при завареното положение.

2. Друг способ на доказване, което е от съществено значение при разследване на дела от разглеждания вид е разпита на свидетел. Същността на разпита като процесуален способ за доказване в наказателното производство се изразява в „*получаване от разпитваното лице на информация за обстоятелства, подлежащи на установяване и доказване в хода на делото*“. При разследването на убийство в системата на първоначалните следствени действия могат да се разпитат групи свидетели: очевидци, лицата, които са открили трупа, близки и родственици на убития, други свидетели, намиращи се на местопроизшествието, и пострадалия (в случаите на опит за убийство) и др.

3. При разследване на убийствата, съдебно-медицинската експертиза е задължителна по смисъла на чл. 144, ал. 2 от НПК и е тази, която следва да се назначи още в най-ранния етап от разследването. Тя дава отговор на въпроси от медицински и биологичен характер, възникващи в следствената практика и до голяма степен може да обясни механизма на причиняване на уврежданията, довели до смъртта.

Основанията за назначаване на съдебномедицинската експертиза на труп са закрепени нормативно в чл. 117, ал. 2, т. 1 от НПК и в чл. 12, ал. 2 от Наредба № 23 за съдебномедицинските, съдебнопсихиатричните и съдебнопсихологичните експертизи. Експертизата за установяване на причината за смъртта се извършва задължително когато:

- 1) смъртта е насилствена или има съмнение за насилствена смърт;
- 2) са открити трупове на лица с неустановена самоличност и новородени когато смъртта е настъпила извън болнично заведение;
- 3) настъпила е смърт след лечение от лица, които нямат медицинска правоспособност;
- 4) смъртта е настъпила преди, по време и непосредствено след хирургична интервенция, след изкуствено прекъсване на бременността, раждане, кръвопреливане и други медицински манипулации, пораждащи съмнение за неправилни медицински действия;
- 5) открити са разчленени трупове и части от тях;
- 6) има оплакване, че смъртта на починалия е настъпила вследствие от неправилно лечение;
- 7) смъртта е настъпила след отказ от медицинска помощ.

По възможност експертизата следва да се назначи в кратки срокове от момента на настъпване на смъртта или откриването на трупа.

Обект на експертизата могат да бъдат живи лица, трупове и части от трупове.

Задачите на съдебномедицинската експертиза на човешки трупове са свързани с установяване на:

- 1) причината за смъртта;
 - 2) времето на настъпване на смъртта;
 - 3) с какво средство е причинена смъртта;
 - 4) времето и причините за трупните изменения;
 - 5) причинната връзка между телесната повреда и настъпилата смърт;
 - 6) възможно ли е било да се предотврати смъртта;
 - 7) белези на новороденост, живороденост, животоспособност и продължителност на преживяване при труп на новородено;
 - 8) медицинска идентификация при неизвестен труп и трупни части;
 - 9) каква е последователността на нараняванията и уврежданията;
 - 10) има ли върху трупа следи, сочещи на борба и самоотбрана;
 - 11) има ли следи сочещи на самонараняване.
4. Назначаване на други експертизи – криминалистични, вкл. трасологични, химически, балистични и др. съобразно конкретния случай и следствената ситуация.
5. Извършване на следствен експеримент, а при необходимост и разпознавания на лица и предмети, както и претърсване и изземване.

Заключение:

Убийството е едно от най-тежките престъпления. Разследването му започва след получен сигнал за престъплението, след което незабавно се пристъпва към оглед на местопроешествието, събиране на доказателства и не на последно място - разпит на свидетели и обвиняем. Назначава се съдебно-медицинска експертиза на трупа, за да се установи причината за смъртта, както и се извършват други действия по разследването, съобразени с конкретиката на случая. След като се съберат и анализират доказателствата, се пристъпва към ангажиране на наказателна отговорност на лицето, за което е установено, че е извършител на престъплението.

REFERENCES

Pavlov, Hr. Overcoming conflict situations during interrogation in the pre-trial phase of the criminal process, Scientific conference with international participation "Law, security and cultural and historical heritage", Legal Collection, vol. XXX, Burgas, 2023 Оригинално заглавие Павлов, Хр. Преодоляването на конфликтни ситуации при разпит в досъдебната фаза на наказателния процес, Научна конференция с международно участие „Право, сигурност и културно-историческо наследство“, Юридически сборник, т. XXX, Бургас, 2023

Pavlov, Hr. The version as a method of investigation. Diamant, 2014. Оригинално заглавие Павлов, Хр. Версията като метод при разследването. Димант, 2014.

Tsekov. Ts (2020), Forensics, Fourth Edition, Sofia: Ciela (Оригинално заглавие: Цеков Ц. 2020г., Криминалистика, Четвърто издание, София, издателство „Сиела“)

WED-2B313-SSS-L-14

THE OBSERVATION AS A MEANS OF EVIDENCE IN THE BULGARIAN CRIMINAL PROCEDURE

Ventsislav Velikov – Student of Law

Department of Criminal Law,
University of Ruse „Angel Kanchev”, Bulgaria
Tel.: +359 889497154
E-mail: velikov.vencislav01@gmail.com

Assist. Prof. Lyuboslav Lyubenov, PhD

Department of Criminal Law,
University of Ruse „Angel Kanchev”, Bulgaria
Tel.: +359 883417447
E-mail: lvlyubenov@uni-ruse.bg

***Abstract:** One of the most commonly used methods of proof is the observation, regulated in Section IV of Chapter Fourteen of the Criminal Procedure Code (Articles 155–158). The observation is a procedural activity within the competence of the pre-trial authorities and the court, aimed at examining locations, premises, objects, and persons in order to discover, study, and preserve, in accordance with the CPC, traces of the crime as well as other data necessary for clarifying the circumstances of the case.*

The purpose of the observation is to uncover, directly examine, and preserve traces of the crime and other factual data necessary for clarifying the circumstances of the case. The observation is one of the most important methods for collecting and verifying evidence, undertaken by the competent decision-making authority at the respective stage of the proceedings.

After the inspection, a protocol is drawn up — a written piece of evidence through which the subject of proof in any criminal case can be effectively clarified.

Keywords: observation, criminal procedure, criminal case, right, evidence, objective truth.

ВЪВЕДЕНИЕ

Способите за доказване са уредени в Глава четиринадесета на НПК. Те са процесуални начини за възпроизвеждане /разкриване/ на предмета на доказване по всеки един наказателен казус. Според проф. Маргарита Чинова способите за доказване са процесуални действия като всички други, уредени в НПК, разликата им с останалите идва от там, че само и единствено чрез тях може да се събират или проверяват доказателства и доказателствени средства. Способите за доказване не са доказателства, защото не са факти от обективната действителност, а са процесуални дейности, извършени от компетентен орган по правилата на НПК. Способите за доказване са различни и от доказателствените средства. И двете са предвидени като начини в закона, но доказателствените средства са начини за възпроизвеждането на доказателствата или доказателствените средства, докато способите на доказване са начините за събиране и проверка на доказателствения материал.⁵¹

Способите за доказване, които са еднакви в досъдебната и в съдебната фази са изрично уредени в НПК, това са: разпит, експертиза, оглед, претърсване и изземване следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети и специални разузнавателни средства /чл. 136 НПК/. По никакъв друг начин или чрез никакъв друг способ, освен предвидените в закона, не може даден обект или събитие да се обвърже с доказателствена сила.

Един от най- често използваните способности за доказване е огледът, уреден в Раздел IV на Глава четиринадесета от НПК /чл. 155- 158/. Огледът е процесуална дейност в компетенциите

⁵¹ Чинова, М. Досъдебното производство по НПК- Теория и практика, изд. Сиела, 2013 г., стр. 572- 573.

на органите на досъдебното производство и съда, чиято цел е оглеждането на местности, помещения, предмети и лица, с цел да се разкрият, изследват и запазят по реда на НПК следи от престъплението, както и други данни, необходими за изясняване на обстоятелствата по делото.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според академик Стефан Павлов, огледът е онази процесуално- урегулирана дейност на органите на предварителното /днес досъдебното/ производство или съда, която се заключава в изследване на местности, помещения, предмети и лица с цел да се издирят /разкрият/, непосредствено изследват и запазят по установения за това ред следи от престъплението и други данни, които са необходими за изясняването на обстоятелствата по делото.⁵²

Оглед може да се извърши само от органите на досъдебното производство и съда, но не и от другите субекти на наказателния процес. По- общо казано, огледът може да се извърши само от онзи държавен орган, който ръководи процеса в даден стадий от неговото развитие и който събира и проверява доказателствения материал по делото. Също огледът, който е процесуална дейност, винаги се извършва при точно спазване на установените в НПК процесуални правила. В този смисъл на думата оглед такъв няма, когато органът извършва наблюдения и проучвания върху места и предмети свързани с престъплението, без да се спазват съответните наказателнопроцесуални правила. Така например ако съдията или органът на досъдебното производство отиде на местопроизшествието, за да си състави точна представа за признаците и състоянието на известни предмети, без да спазва процесуалните норми, то той не върши никакъв оглед, а предприема само едно обективно наблюдение, което няма никаква процесуална стойност и съответният орган не може да се основава върху извършените при този случай констатации и наблюдения, за да даде едно или друго разрешение на въпросите по делото.⁵³

Както акад. Павлов твърди, огледът има за предмет местата и предметите, които са свързани непосредствено с престъплението- помещения, местности, вещи и др. Той смята, че огледът в повечето случаи се числи към първоначалните следствени действия, етап на процеса, в който не винаги с положителност може да се каже дали даден предмет или място са свързани с престъплението. Оглед може да се извърши и при наличие на само предположение, че даден предмет или място са свързани с престъплението. Той в повечето случаи е едно първоначално следствено действие, чиято цел е впоследствие да обвърже намерените предмети и следи с престъплението.

Целта на огледа се състои в разкриване и непосредствено изследване и запазване на следи от престъплението и други фактически данни, необходими за изясняване на обстоятелствата по делото. Не е възможно да се определи предварително кои данни могат да имат значение за процеса.

Понякога и най- незначителните данни, които на пръв поглед изглеждат без значение /къс хартия, угарка от цигара, парче плат, копчета и пр./ могат да се окажат от решаващо значение за разкриването на престъплението и разобличаването на престъпника. Следователно органът, който извършва огледа не трябва да насочва цялото си внимание само към определени материални следи, свързани с най- вероятната за него версия, а да изследва и запазва всички такива, които биха могли да имат значение за делото.⁵⁴

⁵² Павлов, С. Наказателен процес на Република България, изд. Сиби, 1996 г., стр. 414.

⁵³ Павлов, С. Наказателен процес на Република България, изд. Сиби, 1996 г., стр. 414.

⁵⁴ Павлов, С. Наказателен процес на Република България, изд. Сиби, 1996 г., стр. 414.

Важно е да се отбележи, че огледът не е доказателство, а способ за доказване, както е посочено в нашия НПК, неговата цел като такъв способ е събирането и проверката на доказателствения материал, който впоследствие ще може да свърже дееца с престъплението.

Академик Стефан Павлов изтъква, че доказателствата са фактите, които посредством процесуалното действие- способ, в нашия случай- огледа, се разкриват, изследват и записват с цел изясняване на обстоятелствата по делото, от което следва, че огледът като процесуална дейност на държавен орган, който осъществява следствена дейност, огледът в своята цялост не може да се разглежда и като доказателствено средство. Според него характер на доказателствено средство има само протоколът от огледа и приложените към него снимки, отпечатащи и др., които се възпроизвеждат и приобщават към производството като резултат от самия оглед.

Павлов смята, че огледът преминава през няколко етапа, като преди всичко трябва да се прецени дали изобщо имаме нужда от него, тъй като огледът е една твърде сложна процесуална дейност, към която трябва да се прибегва само когато във връзка с конкретните обстоятелства по производството той се счита за необходим. Извършването му когато е ненужен води до забавяне на процеса и излишно разходване на сили и средства. Важно е също да се отбележи, че не е достатъчно само да се е стигнало до извода, че огледът е необходим, трябва да се види дали той е и възможен към дадения стадий от развитието на процеса. Въпросите дали е възможен и необходим огледът, се решават от компетентният държавен орган, върху който лежи задължението да осъществява и ръководи процесуалната дейност. Другите субекти на процеса имат право само да предложат оглед да бъде извършен.

Огледът като едно процесуално средство, предоставено в ръцете на органите на досъдебното и съдебното производство, имащо за цел да издири, запази и закрепи /обвърже/ релевантните по делото факти, най- често започва по служебен почин на компетентните да го назначат служители. В досъдебното производство оглед се допуска от прокурора, респективно от разследващия орган с постановление, а в съдебната фаза с определение на съда. В акта с който се допуска /назначава/ огледът трябва да се посочат съображенията, наложени предприемането му, неговият предмет, доколко може да е необходим в конкретния стадий на процеса, както и времето и лицата, които трябва да присъстват при извършването му.⁵⁵

След като се е стигнало до извода, че огледа е необходим и е възможен, се преминава към следващият етап, който е свързан с подготовката на огледа. Необходимо е преди да се отиде на конкретното място, където ще се извършва огледът да се проучат наличните по делото данни, както и да се реши въпросът с това какви тактически и технически средства и способности трябва да се използват. Когато е необходимо, трябва да се вземат и мерки, и да се осигури участието на експерт/ технически помощник. Важно и задължително е за органа, който ще води огледа е да избере подходящи граждани за „Поемни лица“.

Значението на поемните лица се очертава в смисъла на потенциални свидетели, които участват в огледа винаги, когато той не се провежда в съдебно заседание. Те се определят от органа, извършващ огледа, измежду лица, които нямат друго процесуално качество и не са заинтересовани от изхода на делото. Поемните лица са субекти на наказателнопроцесуални отношения, които не осъществяват основна процесуална функция, които имат право: да правят бележки и възражения по допуснатите непълноти и закононарушения; да искат поправки, изменения и допълнения на протокола за оглед; да подписват протокола при особено мнение, като писмено излагат съображенията си за това; да искат отмяна на актове, които накърняват техни права и законни интереси; да получат съответното възнаграждение и да им се заплатят направените разноски. /чл. 137- НПК/ Същността на реализираната от поемните лица процесуална функция се състои в това, да удостоверят правилното отразяване в протокола на

⁵⁵ Павлов, С. Наказателен процес на Република България, изд. Сиби, 1996 г., стр. 416- 417.

извършените процесуални действия по огледа, а в случай, че се оспори достоверността на протокола, поемните лица се разпитват като свидетели за оспорените обстоятелства.⁵⁶

Преди пристигането на групата, която ще извърши огледа трябва да се осигури надеждна охрана, чиято цел е да запази мястото на престъплението в неизменен вид.

Непосредствено преди да се премине към огледа трябва да се изготви и съответния план, който, разбира се, в хода на работата може да се измени, ако това е наложително и с цел да се осигури най-внимателното оглеждане на всички места и предмети, за които има основание, да се счита, че могат да дадат някакви указания за характера на престъплението и неговия извършител.

Обичайно огледът се извършва през деня, освен в неотложните случаи. Когато предмет на огледа са вещи и документи, то той се извършва на мястото, където са разкрити и иззети, а ако това е невъзможно, на мястото, където се извършва производството по делото. Въпросите, подлежащи на изясняване при огледа на местопрестъпление се определят в зависимост от особеностите на конкретния случай. При извършването на огледа всичко се изследва както е заварено, едва след това се правят необходимите размествания.

Могат да се различат няколко вида оглед. На първо място поставяме критерия кой го извършва- дали се извършва в досъдебното или в съдебното производство. Огледът в досъдебното производство се извършва от органите на досъдебното производство /следовател, разследващ полицаи, разследващ митнически инспектор и пр./, а съдебният оглед от първоинстанционният съд, който осъществява съдебното следствие. На следващо място отличаваме оглед, при извършването на който ще участва експерт и такъв без негово участие. Дали ще се извърши единият или другият оглед решава органът, който трябва да извърши огледа, ръководейки се от особеностите на конкретния случай. Съществуват редица веществени доказателства, оставени на местопрестъплението, които без специални знания в една или друга област не биха могли да се разкрият и оценят правилно при решаването на експертната задача. Все пак трябва да се отбележи, че дейността на експерта не бива да се отнася към огледа, при все, че се осъществява паралелно с него. Дейността на органа, който извършва огледа и дейността на експерта имат различен характер и отговарят на различни по своята природа институти.

В зависимост от обекта на огледа ние различаваме оглед на местопроизшествие /местност или помещение/, оглед на отделни предмети, оглед на труп /чл. 157 НПК/ и оглеждане на живо лице /освидетелстване- чл.158 НПК/.

Както се отбелязва на много места в теорията, освидетелстването се предприема, за да се установят някои физически признаци и свойства на човешкото тяло, служещи за идентифициране на личността или за изясняване на други въпроси, както и за откриване и оглеждане на следи върху човешкото тяло /рани, следи от удари и пр./, които имат значение за правилното решаване на делото. Освидетелстването може да се извърши заедно с огледа на местопроизшествието или самостоятелно. Освидетелстването трябва да се различава от експертизата, когато тя има за предмет жив човек или мъртви тела. Извън обсега на освидетелстването всякога лежат всички случаи, когато трябва да се установи характерът на телесната повреда, психичното състояние на обвиняемия или свидетел, ако съществува съмнение върху тези обстоятелства. В тези случаи се назначава задължително съдебномедицинска експертиза. Въобще винаги, когато оглеждането на човешкото тяло се извършва от експерт, който трябва да реши определен въпрос/ да даде мнение, не следва да говорим за освидетелстване, а за експертиза.

⁵⁶ Манев, Н. Наказателнопроцесуално право, Ръководство за студенти, изд. Сиела, 2018 г., стр. 264- 265.

За да се извърши освидетелстване, трябва да има издадено постановление на органите на досъдебното производство или определение на съда, с което да се констатира нуждата от извършването на освидетелстване и да се определи неговият обект.

При освидетелстването не се допускат действия, които унижават достойнството или са опасни за здравето на освидетелстваното лице /чл. 158 (1) НПК/. Когато се налага освидетелстваното лице да бъде съблечено, поемните лица трябва да са от същия пол. Когато длъжностното лице, което следва да извърши освидетелстването е от друг пол, освидетелстването се извършва от лекар /чл. 158 (1) НПК/.

Огледът на лице в досъдебното производство се извършва с писменото му съгласие, а без такова с разрешение на съдия от съответния първоинстанционен съд или съда, в чийто район се извършва следственото действие. Искането се прави до съда от прокурора, а в неотложни случаи, когато това е единствената възможност за събиране и запазване на доказателства, органът може да извърши оглед без предварително разрешение, като прокурорът предоставя протокола за одобрение на съдията незабавно, но не по-късно от 24 часа. Съдебната интервенция в случая е с цел осъществяване на съдебен контрол в досъдебното производство, когато при извършване на процесуални действия се ограничават конституционно установени права и свободи на гражданите. Неодобряването на протокола от съдията води до обезсилване на това писмено доказателствено средство и до невъзможност то да влезе в съвкупността от доказателствените материали.⁵⁷

Огледът на труп се извършва по възможност на мястото, където той е открит, в присъствието на съдебен лекар, а когато няма такъв на друг лекар. Трупът може да се погребее само след разрешение на прокурора. А що се касае до изравнянето /ексхумация/ на труп, когато се появят съмнения или данни, за насилствена причина за смъртта му, то става само по нареждане на съда или прокурора, в негово присъствие и в присъствието на съдебномедицински експерт.

Наред с важността самият оглед да се извърши по такъв начин, че да бъдат открити всички възможни следи от местопрестъплението, идва и важността намерените следи да бъдат скрепени с най-голяма точност, това се случва чрез огледния протокол и изготвянето на необходимите веществени доказателствени средства.

Протоколът от огледа трябва да съдържа и отразява всички действия извършени от органите по време на огледа, в тяхната последователност, също да бъде описано в него всичко, което е заварено на местопрестъплението в онзи му ред, вид и последователност, в който е било открито. В огледния протокол се отразяват всички вещи, иззети като веществени доказателства и всички изготвени при огледа веществени доказателствени средства.

Академик Стефан Павлов смята, че за да изпълни своето предназначение огледният протокол трябва да бъде изготвен с най-голяма точност, пълнота и обективност, при спазване на всички изисквания на закона.⁵⁸ Това мнение заслужава подкрепа, защото процесуалната форма гарантира достигането до обективната истина в наказателния процес.

Протоколът за оглед се състои от три части- Уводна част, в която се посочват времето, мястото, лицето, което е провело огледа, както и присъстващите на огледа лица. Описателна част, в която подробно се отразява как е протекъл огледа и какво се открило. Заключение част, в която се посочва какви са били исканията, бележките и възраженията на присъстващите при извършване на огледа лица, какво е било решено по направените искания, бележки и възражения, какви предмети са иззети и къде се съхраняват.

Протоколът се съставя от органът, който извършва огледа, на мястото, където се извършва. Той се подписва от съставителя, поемните лица и другите участници в процеса,

⁵⁷ Манев, Н. Наказателнопроцесуално право, Ръководство за студенти, изд. Сиела, 2018 г., стр. 265- 266.

⁵⁸ Павлов, С. Наказателен процес на Република България, изд. Сиби, 1996 г., стр. 418- 419.

които присъстват, като преди да го подпишат, протоколът им се прочита. Ако някое от тези лица не желае или не може да го подпише, причината за това се отбелязва в протокола.

В протокола не се допускат корекции или както акад. Павлов ги нарича „остъргвания“, има възможност да се правят очевидни поправки и допълнения и то при условие, че се уговорят преди да се подпише протоколът.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Огледът е един от най-важните способности за събиране и проверка на доказателствени материали, който се предприема от ръководно-решаващия орган в съответния стадий на процеса. След огледа се съставя протокол, който е писмено доказателствено средство, с помощта на което успешно може да се освети предмета на доказване по всяко едно наказателно дело. Огледът се изразява в изследване на местности, помещения, лица и предмети с цел да се разкрият, непосредствено да се изследват и запазят по реда на НПК следи от престъпното деяние и други данни, необходими за изясняване на обстоятелства по делото. Правилното и навременното провеждане на огледа всякога способства за достигането до обективната истина относно деянието, механизма на извършването му и неговия автор.

REFERENCES

Chinova, M. (2013). *Dosadebnoto proizvodstvo po NPK. Teoria i praktika*. Sofia: Izdatelstvo „Ciela“. (**Оригинално заглавие:** *Чинова, М. Досъдебното производство по НПК. Теория и практика*. С., „Сиела“.)

Chinova, M., Mitov, G. (2021). *Kratak kurs lekcionen kurs po nakazatelnoprotsesualno pravo*. Sofia: Izdatelstvo „Ciela“. (**Оригинално заглавие:** *Чинова, М., Митов, Г., 2021. Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право*. София: Издателство „Сиела“.)

Pavlov, S. (1996). *Nakazatelen process na Republika Bulgaria- Obshta chast*. Sofia: Izdatelstvo „Sibi“. (**Оригинално заглавие:** *Павлов, С., 1996. Наказателен процес на Република България*. София: Издателство „Сибис“.)

Salov, I. (2014). *Actualni vaprosi na nakazatelnia process*. Sofia: Izdatelstvo „Nova Zvezda“. (**Оригинално заглавие:** *Сълов, И., 2014. Актуални въпроси на наказателния процес*. София: Издателство „Нова звезда“.)

Manev, N. (2018). *Nakazatelno-procesualno pravo – rakovodstvo za student*. Sofia: Izdatelstvo „Ciela“. (**Оригинално заглавие:** *Манев, Н. 2018 Наказателнопроцесуално право – ръководство за студенти*. С., Сиела.)

Harris, O' Boyle, Bates, Buckley, Warbrick. (2014). *Law of the European convention on Human Rights*. Oxford University Press.

WED-2B313-SSS-L-15

CYBERSECURITY AND NATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF EDUCATION

Slav Anastasov, PhD student

Department of Security, Faculty of Law

“Angel Kanchev” University of Ruse

***Abstract:** The ongoing digital transformation in education, accelerated by the global pandemic and rapid technological advancement, has created new opportunities for access to knowledge, while simultaneously posing significant challenges to national security. Educational institutions – from primary schools to universities – are increasingly becoming part of the critical information infrastructure, where disruptions can have far-reaching consequences for societal stability and state security. This report examines the key risks associated with the digitalization of education, including vulnerabilities in synchronous, asynchronous, and blended learning models, as well as risks tied to the use of artificial intelligence and cloud-based platforms. It explores the growing threat of cyberattacks, data breaches, disinformation, and digital espionage targeting the educational system. Special attention is given to the need for enhanced digital literacy, the development of a resilient cyber environment, and the formulation of policies that ensure the protection of the educational process as an element of national security. In conclusion, the report emphasizes the importance of a coordinated approach between educational institutions, government bodies, and technology partners in creating a secure and sustainable digital educational ecosystem.*

***Keywords:** cybersecurity, digital education, national security, digital transformation, cyber threats, data protection, artificial intelligence, cloud computing, critical infrastructure, digital literacy, educational policy*

ВЪВЕДЕНИЕ

Дигиталната трансформация на образованието представлява съществена стъпка в модернизирването на учебния процес, но същевременно води до нови предизвикателства, свързани с киберсигурността и националната сигурност. Въвеждането на цифрови платформи, дистанционно обучение и използването на облачни технологии превръща образователните институции в потенциални обекти на киберзаплахи. В този контекст сигурността на образователната среда се превръща не само в технологичен, но и в стратегически въпрос от национално значение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Дигиталната трансформация на образованието, особено в последното десетилетие, придоби стратегическо значение не само в контекста на модернизацията на учебния процес, но и като критичен елемент от националната сигурност. Пандемията от COVID-19 ускори процесите на въвеждане на дигитални технологии в образователния сектор и принуди институциите да преминат към онлайн и хибридни модели на преподаване. Въпреки че тази трансформация създаде нови възможности за достъп до знание и подобри гъвкавостта на образователните модели, тя също така разкри съществени уязвимости в киберпространството. Образователните институции – включително училища, университети и центрове за професионално обучение – все по-често се възприемат като част от критичната информационна инфраструктура на държавата, тъй като функционирането им е пряко свързано с подготвянето на бъдещите поколения, поддържането на обществен ред и стабилността на социалните системи.

С нарастването на зависимостта от дигитални платформи за преподаване, управление на учебно съдържание и съхранение на лични и академични данни, се увеличават и рисковете, свързани с кибератаки, изтичане на информация и цифрова дезинформация. Данните на ученици, студенти, преподаватели и административен персонал са обект на интерес от страна на хакерски групи, често свързани с организирани престъпни структури. Едновременно с това, използването на платформи, базирани на изкуствен интелект и облачни услуги, макар и ефективно от гледна точка на организацията на учебния процес, води до по-висока степен на технологична зависимост и създава допълнителни точки на уязвимост, които могат да бъдат

използвани за злонамерен достъп, саботаж или шпионаж. Класическите форми на кибератаки се срещат все по-често в образователната среда, като в някои случаи водят до пълно блокиране на учебната дейност, загуба на информация и финансови щети.

На национално ниво, институции като Държавната агенция „Електронно управление“ и Министерството на образованието и науката вече разпознават стратегическото значение на киберсигурността в контекста на дигитализацията на публичния сектор. Документът „Национална стратегия за киберсигурност на Република България 2020–2030“⁵⁹ подчертава образованието като ключова област, в която трябва да се изградят устойчиви механизми за защита, включително чрез развитие на човешкия капацитет и повишаване на дигиталната грамотност сред учаци и преподаватели (Министерски съвет, 2020). В университетски контекст, изследванията посочват, че цифровизацията трябва да бъде съпроводена с ясни регулации относно защитата на личните данни, както и с изграждане на вътрешни системи за реагиране при инциденти в мрежата.

Освен технологичните аспекти, киберзаплахите имат и силно изразено психологическо и социално въздействие. Кампании за дезинформация, фалшиви новини и манипулиране на дигитални образователни ресурси могат да повлияят негативно върху общественото доверие в институциите и да се използват като инструмент за дестабилизиране на демократичните процеси. В този смисъл, сигурността на образованието вече не може да се разглежда само като въпрос на академична политика или административна компетентност, а трябва да бъде включена в националните стратегии за сигурност. Именно тук се очертава необходимостта от интегриран подход, който включва както технически решения – като изграждане на надеждни мрежи, системи за удостоверяване и криптиране на данни – така и организационни мерки като създаване на политики за информационна сигурност, обучение по цифрова грамотност и разработване на процедури за реагиране при инциденти. В този процес ключова роля има Дирекция „Информационни и комуникационни технологии“⁶⁰ към МОН, която отговаря за внедряването и прилагането на съвременни технологии в образованието и науката. Чрез нея се осигурява както техническата поддръжка, така и стратегическото планиране на дигитализацията на учебните институции в страната [Министерство на образованието и науката.

Развитието на цифровата компетентност сред преподавателите, учащите се и администрацията трябва да бъде приоритет, тъй като човешкият фактор остава един от основните елементи на уязвимост. Програма „Образование“ 2021–2027⁶¹ г. поставя ясен акцент върху подобряване на дигиталните умения на учениците, както и върху информационни кампании за ползите и рисковете, свързани с изкуствения интелект и киберсигурността. Държавната политика следва да подкрепя усилията на образователните институции чрез целенасочено финансиране, законодателна рамка и стратегически партньорства с частния сектор и гражданското общество. Допълнително, Национална програма „Сигурност“⁶² предлага обучения по киберсигурност, разпознаване на социално-инженерни атаки и развиване на социално-емоционални умения, което допринася за цялостната устойчивост на образователната среда в условията на дигитални заплахи.

ИЗВОДИ

С нарастването на дигиталната зависимост на образованието, необходимостта от устойчиви политики и практики в областта на киберсигурността става все по-неотложна. Защитата на образователната система изисква координирани усилия между държавни

⁵⁹ Министерски съвет на Република България. (2020). Национална стратегия за киберсигурност на Република България 2020–2030 – Киберустойчива България.

⁶⁰ Дирекция „Информационни и комуникационни технологии“. Достъпно на: <https://web.mon.bg/mon/ministerstvo/spetsializirana-administratsiya/informatsionni-i-komunikatsionni-tehnologii/>

⁶¹ Министерство на образованието и науката. (2022). Програма „Образование“ 2021–2027 г. Достъпно на: <https://sf.mon.bg/?go=page&pageId=364>

⁶² Министерство на образованието и науката. (2025). Национална програма „Сигурност“. Достъпно на: <https://azbuki.bg/news/novini-2025/broj-11-20-26-03-2025-g/mon-predlaga-naczionalna-programa-sigurnost/>

институции, академичната общност и технологичния сектор. Само чрез проактивен и интегриран подход можем да гарантираме, че дигиталната трансформация ще бъде не само ефективна, но и сигурна част от развитието на обществото и държавата.

REFERENCES

1. Министерски съвет на Република България. (2020). Национална стратегия за киберсигурност на Република България 2020–2030 – Киберустойчива България.
2. Министерство на образованието и науката. (2022). Програма „Образование“ 2021–2027 г. Достъпно на: <https://sf.mon.bg/?go=page&pageId=364>
3. Министерство на образованието и науката. (2025). Национална програма „Сигурност“. Достъпно на: <https://azbuki.bg/news/novini-2025/broj-11-20-26-03-2025-g/mon-predlaganaczionalna-programa-sigurnost/>
4. Дирекция „Информационни и комуникационни технологии“. Достъпно на: <https://web.mon.bg/mon/ministerstvo/spetsializirana-administratsiya/informatsionni-i-komunikatsionni-tehnologii/>

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2025-ЮФ-01, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“

WED-2B313-SSS-L-16

LEGAL ANALYSIS OF THE STATE POLICY IN THE FIELD OF LABOR MIGRATION AND LABOR MOBILITY IN BULGARIA

Stanimir Boyadzhiev – PhD Student

Department of Public Law, Faculty of Law,

University of Ruse “Angel Kanchev”

Tel.: +359 897473574

E-mail: stanboyadzhiev@gmail.com

Assoc. Prof. Kremena Rayanova, PhD

Department of Public Law, Faculty of Law,

University of Ruse “Angel Kanchev”

E-mail: krayanova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper reviews existing Bulgarian migration policy over the past decades that has been shaped by several national strategies responding to societal needs and international pressures. The first strategy (2011–2020) established a framework for managing legal migration, integrating migrants and countering illegal flows. Due to increased arrivals of asylum seekers following conflicts in the Middle East, a revised strategy (2015–2020) aligned national measures with EU migration policy and viewed migration both as a source of labour and a potential security risk. The current Strategy on Migration (2021–2025) focuses on supporting legal entry for work and study, strengthening partnerships with third countries, enhancing return procedures for migrants without legal grounds to stay, and preventing irregular migration. The 2016 Law on Labour Migration and Labour Mobility harmonized Bulgarian legislation with EU directives and introduced specific procedures regulating access of third-country nationals to the labour market, developed in consultation with employers and trade unions.*

Keywords: Labour migration; Labor mobility; EU migration; Migration; Law

INTRODUCTION

Over the past decade, Bulgaria's state policy on migration has been shaped by several strategic documents that adapt to changing domestic and international circumstances. The first national strategy (2011–2020) aimed to establish a sustainable legal and institutional framework for managing legal migration and combating illegal migration. In response to the migratory pressure resulting from the conflicts in the Middle East, a new strategy was adopted (2015–2020), which focuses on coordinated policies with the EU and considers migration as both an economic resource and a security risk.

The current National Migration Strategy (2021–2025) focuses on facilitating the legal admission of migrants for work or training, establishing active partnerships with third countries, and effectively returning illegal immigrants while respecting human rights and strengthening measures against illegal migration.

The Labour Migration and Labour Mobility Act (2016) harmonises Bulgarian legislation with European directives regarding the free movement of workers, seasonal employment and intra-corporate transfers. The Act introduces specific procedures for the access of third-country nationals to the Bulgarian labour market and stipulates that migration policy is developed in collaboration with representative employers' and trade union organisations.

NATIONAL AND EUROPEAN FRAMEWORK

In Bulgaria, the national authorities responsible for labor migration policy include several institutions and organizations that cooperate on issues of labor mobility, workers' rights, and the regulation of immigration processes.

- Ministry of Labor and Social Policy (MLSP), which is responsible for developing and implementing policies related to labor migration, as well as monitoring and enforcing workers' rights.
- Ministry of Interior (MOI): Responsible for the registration and control of migrants, including the issuance of visas and residence permits.
- Labor Inspectorate: Responsible for monitoring and supervising compliance with legal provisions regarding labor rights, including the rights of migrants.
- Employment Agency: Participates in programs to support labor mobility, provides vocational training courses and information on working abroad, as well as for workers in Bulgaria who are citizens of other countries.
- The National Council on Labor Migration and Labor Mobility (NCLMLM) is an advisory body to the Minister of Labor and Social Policy in the development and implementation of state policy in the field of free movement of workers and labor migration and integration of third-country nationals. The NCMLIM is chaired by the Minister of Labor and Social Policy, and its members are representatives (deputy ministers/deputy chairpersons or chief secretary/administrative secretary) of: the Ministry of Foreign Affairs; the Ministry of the Interior; the Ministry of Education and Science; the Ministry of Agriculture, Food, and Forestry; the Ministry of Economy; the Ministry of Health; the Ministry of Tourism; the State Agency for National Security; State Agency for Bulgarians Abroad; ten representatives of nationally representative organizations of workers and employees and ten representatives of nationally representative organizations of employers.

Within the European Union, there are several bodies that are relevant to the management of labor migration in the context of European legislation and policies.

- Firstly, there is the European Commission, which is responsible at EU level for developing legislative proposals and policies related to labor migration, which are then adopted by the European Parliament and the Council of the EU. The Directorate-General for Migration and Home Affairs is specifically responsible for issues in the field of labor migration.
- The Advisory Committee on Free Movement of Persons to the EC, which is a tripartite body with representatives from the Member States, discusses and makes recommendations on the EC's legislative proposals.
- The European Border and Coast Guard Agency (Frontex) assists EU Member States in managing border control, including migration control at the EU's external borders.
- The European Labor Authority (ELA) helps improve cooperation between EU countries, coordinates joint inspections, conducts analyses and risk assessments related to cross-border labor mobility, and serves as a mediator in resolving disputes between EU countries:
 - helps to ensure that EU rules on labor mobility and coordination of social security systems are applied in a fair and effective manner;
 - makes it easier for individuals and businesses to reap the benefits of the single labor market;
 - Helps national authorities cooperate to enforce labor laws effectively.

LEGISLATIVE FRAMEWORK

The basic legislative framework of the current national legislation in the field of employment of foreigners - third-country nationals includes: **the Labor Migration and Labor Mobility Act, the Foreigners in the Republic of Bulgaria Act, the Regulations for their implementation, and the Asylum and Refugees Act.**

The Labor Migration and Labor Mobility Act (LMLMA) defines the conditions for third-country nationals to access the labor market in Bulgaria for the purpose of employment, their labor

rights and obligations, including the right to work, the right to fair remuneration, and the right to healthy and safe working conditions. Other important public relations regulated by the LMMA are: measures to control and prevent illegal labor migration, sanctions for employers who hire illegally working foreigners, the functions of the Employment Agency, the Ministry of Labor and Social Policy, and other state bodies responsible for enforcing the law, as well as the procedure for cooperation with other countries on issues of labor migration and labor mobility. The law establishes a National Council on Labor Migration and Labor Mobility.

The Foreigners in the Republic of Bulgaria Act defines the legal status of foreigners in Bulgaria, including the conditions and procedures under which workers - third-country nationals and members of their families, as well as third-country nationals - members of the family of Bulgarian citizens, may enter, reside in, and leave the Republic of Bulgaria. The law regulates issues such as visa requirements, registration, obtaining residence and work permits, family cohabitation, and other aspects related to the residence of foreigners in Bulgaria.

The Asylum and Refugees Act sets out the rules and procedures for granting asylum and protection to refugees in Bulgaria. It regulates the rights and obligations of asylum seekers, as well as the procedures for examining their asylum applications and granting refugee status.

Third-country nationals may carry out activities on the territory of the Republic of Bulgaria only if they reside legally on the territory of the country, which is certified by the relevant residence permit or residence and work permit issued by the Ministry of the Interior, or after the issuance of a permit by the executive director of the Employment Agency to work or to perform freelance activities. Access to the labor market is permitted only for positions for which Bulgarian citizenship is not required by law.

The regulatory framework provides **for thirteen modes of access to the labor market** depending on the type of work or employment that third-country nationals wish to pursue in the Republic of Bulgaria. Depending on the final act, two main regimes of access for these persons can be distinguished – **authorisation and registration**.

The following regimes of access to the labour market are subject to **authorisation**:

- 1) for employment in connection with the issuance of a "Single residence and work permit";
- 2) for highly qualified employment in connection with the issuance of an "EU Blue Card";
- 3) for seasonal employment from 90 days to 9 months;
- 4) for intra-corporate transfer of workers;
- 5) for employment of posted workers and employees;
- 6) for employment of family members who have obtained a long-term residence permit;
- 7) for performing freelance work.

The competent authority for issuing the first four permits after the changes in 2021 is the Migration Directorate of the Ministry of Interior, but only after a positive opinion has been given by the Executive Director of the Employment Agency for access to the labor market. In the last three cases, the first work permit is issued by the executive director of the Employment Agency, and on that basis, the Ministry of the Interior issues the residence permit.

The registration of persons under the **registration regime** is carried out by the Employment Agency for the following categories:

- 1) employment of persons of Bulgarian origin;
- 2) seasonal employment for up to 90 days;
- 3) secondment within the framework of the provision of services on the territory of the Republic of Bulgaria for a period of up to 3 months or 6 months;
- 4) employment of scientific workers for the purposes of conducting a research project;
- 5) employment of students in full-time education at higher education institutions in the Republic of Bulgaria;
- 6) employment of interns.

The Labor Migration and Labor Mobility Act (LMLMA) also defines several categories of foreigners who may work without a work permit, but after the employer has declared their

employment in accordance with the procedure laid down in the Regulations for the Application of the Law. The employment of the following third-country nationals is declared at the Territorial Division of the Employment Agency (Labor Office Directorate) at the place of employment:

- 1) family members under Article 9, paragraph 1, items 2, 5, and 6 of the Foreigners in the Republic of Bulgaria Act;
- 2) Foreigners enjoying rights under Article 29 (3) of the Asylum and Refugees Act;
- 3) Foreigners enjoying rights under Article 44a, paragraph 4 of the Foreigners in the Republic of Bulgaria Act;
- 4) Foreigners enjoying rights under Article 25 of the Combating Trafficking in Human Beings Act;

It should be noted that there are **six administrative bodies involved in the procedures related to the issuance of residence and work permits for foreigners in the Republic of Bulgaria**: the Migration Directorate (MD) at the Ministry of the Interior (MI); the Employment Agency (EA) under the Minister of Labor and Social Policy; the State Agency for National Security (SANS); the Ministry of Foreign Affairs (MFA); National Revenue Agency (NRA); and Executive Agency "General Labor Inspectorate" (EA GIT).

The assessment of the legislative framework governing labor migration in the Republic of Bulgaria is that it is relatively complex and one of the most frequently amended.

This dynamism in legislation stems, on the one hand, from the obligation to follow the guidelines set by the European Union and, on the other hand, from the need to respond to national interests and the changing needs of Bulgarian society and business.

The complexity of the matter also stems from the specific nature of the regulated relations, namely those related to legal labor migration and labor mobility. It differs from the general provisions of Bulgarian labor legislation in that it imposes certain requirements and restrictions on access to the labor market for third-country nationals.

Although almost eight years have passed since the entry into force of the Labor Migration and Labor Mobility Act (LMLMA) on May 21, 2016, employers continue to experience ongoing difficulties in understanding the subject matter due to the different types of access and employment regimes, the constant changes that complicate the process, the existence of several state administrations that administer the process, the numerous references, as well as the unclear rights and obligations of employers, in some cases without the possibility of practical implementation.

The legal framework aims to strike a balance between the need for labor and economic growth, the protection of the rights and interests of Bulgarian workers and employees, and the security risks that could arise if no control is exercised over the persons hired.

Finding this balance is the most complex legal and political decision that the legislator has to make, and it is not always successful. The establishment of formalities and requirements is often justified by the need to ensure social and national security, without these formalities and requirements actually contributing to the achievement of these two goals. At the same time, however, they have a negative impact on the ability to hire the specialists needed for the Bulgarian economy and, consequently, on the creation of a competitive, innovative, and sustainable economy.

It should be noted that on March 11, 2024, the National Council on Labor Migration and Labor Mobility unanimously approved a Draft Action Plan in the field of labor migration for 2024. The measures in the plan are divided into two main categories: **legislative and administrative**.

The legislative measures provide for an expert review of the Labor Migration and Labor Mobility Act and the Foreigners in the Republic of Bulgaria Act within the framework of an interdepartmental working group and for proposals for changes to the current legislation aimed at improving the conditions for access to the labor market for third-country nationals, taking into account the interests of the Bulgarian labor market and Bulgarian workers.

Among the **administrative measures**, those aimed at **digitizing** all procedures for issuing residence and work permits and **renewing the negotiation processes for concluding bilateral agreements in the field of labor migration** with third countries occupy a special place. In order to

encourage the return of our compatriots living abroad and to attract skilled labor from third countries, the Action Plan provides for the development by all interested institutions, employers, trade unions, and representatives of local government bodies to develop a **National Program to promote Bulgaria as a good place to work.**

REFERENCES

- National Assembly of the Republic of Bulgaria. *Labour Migration and Labour Mobility Act*. State Gazette No. 33, 26 April 2016. (**Оригинално заглавие:** Народно събрание на Република България. *Закон за трудовата миграция и трудовата мобилност*. Обн. ДВ, бр. 33 от 26.04.2016 г.)
- Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. *National Strategy on Migration, Asylum and Integration (2011–2020)*. Sofia: Council of Ministers, 2010. (**Оригинално заглавие:** Министерски съвет на Република България. *Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2011–2020)*. София: МС, 2010.)
- Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. *National Strategy on Migration, Asylum and Integration (2015–2020)*. Sofia: Council of Ministers, 2015. (**Оригинално заглавие:** Министерски съвет на Република България. *Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2015–2020)*. София: МС, 2015.)
- Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. *National Migration Strategy of the Republic of Bulgaria (2021–2025)*. Sofia: Council of Ministers, 2021. (**Оригинално заглавие:** Министерски съвет на Република България. *Национална стратегия по миграция на Република България (2021–2025)*. София: МС, 2021.)
- European Parliament and Council of the European Union. *Directive 2014/54/EU on measures to facilitate the exercise of rights conferred on workers in the context of freedom of movement for workers*. Official Journal L 128, 30 April 2014. (**Оригинално заглавие:** Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз. *Директива 2014/54/ЕС относно мерки за улесняване на упражняването на правата, предоставени на работниците в контекста на свободното движение на работници*. ОВ L 128, 30.4.2014.)
- European Parliament and Council of the European Union. *Directive 2014/36/EU on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers*. Official Journal L 94, 28 March 2014. (**Оригинално заглавие:** Европейски парламент и Съвет на ЕС. *Директива 2014/36/ЕС относно условията за влизане и престой на граждани на трети държави с цел заетост като сезонни работници*. ОВ L 94, 28.3.2014.)
- European Parliament and Council of the European Union. *Directive 2014/66/EU on the conditions of entry and residence of third-country nationals in the framework of an intra-corporate transfer*. Official Journal L 157, 27 May 2014. (**Оригинално заглавие:** Европейски парламент и Съвет на ЕС. *Директива 2014/66/ЕС относно условията за влизане и пребиваване на граждани на трети държави в рамките на вътрешнокорпоративен трансфер*. ОВ L 157, 27.5.2014.)

WED-2B313-SSS-L-17

THE ROLE OF THE INSPECTORATE IN PROTECTION AGAINST DISCRIMINATION

Elena Baldzhieva

Department of Public Law,
“Angel Kanchev” University of Ruse
Tel.: 0888836247
E-mail: ebaldzhieva@gmail.com

***Abstract:** The issue of discrimination is of utmost importance in contemporary society, especially in the context of increasing diversity and globalization. In any rule-of-law state, protection against discrimination is an indispensable element in guaranteeing the fundamental rights and freedoms of citizens. The institutional framework designed to monitor the implementation of the principles of equality and non-discriminatory treatment includes various bodies, among which the Inspectorate plays an important role. The purpose of this report is to analyze the role of the Inspectorate in the protection against discrimination in Bulgaria through a legal, institutional, and practical review.*

***Keywords:** inspectorate, discrimination, protection.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Дискриминацията е дълбоко вкоренен социален проблем, който продължава да бъде актуален и в съвременните демократични общества. Тя засяга широк кръг от права и свободи, като създава бариери пред равноправното участие на индивидите в обществените, икономическите и политическите процеси. В отговор на необходимостта от превенция и санкциониране на дискриминационните практики, държавите изграждат институционални механизми, сред които се откроява дейността на инспекторатите. Те играят съществена роля за установяване на административна отговорност и за гарантиране на равен достъп до публични услуги.

Настоящият доклад разглежда в дълбочина ролята на Инспектората при защита от дискриминация в България. В хода на изложението ще бъдат дадени дефиниции на понятието „дискриминация“, ще се класифицират различните ѝ форми, ще се анализира институционалната рамка на защитата, включително ролята на Комисията за защита от дискриминация (КЗД), както и взаимодействието ѝ с инспекторатите.

Чрез анализ на нормативната уредба, емпирични данни и казуси от практиката, ще бъдат формулирани предложения за повишаване ефективността на контролните механизми срещу дискриминация.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Понятието „дискриминация“ произлиза от латинския глагол „discriminare“, което означава „различавам“, „разграничавам“. В правния и социален контекст обаче дискриминацията има негативна конотация и обозначава всяко неоснователно, неравностойно третиране на лица въз основа на определени лични характеристики. Законът за защита от дискриминация (ЗЗДискр.) на Република България дефинира дискриминацията като всяка пряка или непряка неблагоприятна разлика в третирането, основана на признаци като пол, раса, етнически произход, религия, увреждане, възраст, сексуална ориентация и др.

Правната теория и практика разграничават няколко основни форми на дискриминация:

- Пряка дискриминация – налице е когато лице е третирано по-неблагоприятно спрямо друго в сравнима ситуация въз основа на защитен признак. Например отказ за наемане на работа на кандидат поради етническа принадлежност.

- Непряка дискриминация – възниква, когато на пръв поглед неутрална разпореда, критерий или практика поставя в по-неблагоприятно положение лица с определен защитен признак. Пример за това е вътрешно правило, което изисква всички служители да работят в събота – ден за религиозен отдик при някои вероизповедания.

- Тормоз – форма на дискриминация, когато нежелано поведение, свързано с определен признак, има за цел или резултат нарушаване на достойнството на дадено лице и създаване на враждебна, унизителна, оскърбителна или заплашителна среда.

- Подбудителство към дискриминация – насърчаване, заповядване или инструктиране на други лица да извършват дискриминационни действия.

- Виктимизация – репресивни действия спрямо лице, подало жалба или сигнал срещу дискриминация.

Разпознаването на различните форми на дискриминация е от съществено значение за прилагането на правните механизми за защита, включително тези, в които участват инспекторатите.

Съществена роля в защитата от дискриминация има Комисията за защита от дискриминация (КЗД). Тя е създадена в съответствие със Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр.), приет през 2003 г. и влязъл в сила през 2004 г. Тя представлява независим специализиран орган към Народното събрание с мандат да следи за спазването на принципа на равенство и недопускане на дискриминация в Република България. КЗД е административен орган с квазисъдебни функции, със собствен бюджет и организационна автономия. Комисията се състои от девет члена, избирани от Народното събрание, включително председател, заместник-председатели и членове. Съставът на комисията следва да отразява принципите на политически и обществен плурализъм, като се гарантира присъствието на лица с юридическа и социална експертиза. Администрацията на КЗД включва правни съветници, инспектори и експерти по различни форми на дискриминация.

Основните правомощия на КЗД включват:

- Разглеждане на жалби и сигнали за дискриминация от физически и юридически лица;
- Провеждане на самостоятелни разследвания по инициатива на Комисията;
- Издаване на задължителни предписания за отстраняване на дискриминационни практики;

- Налагане на административни санкции (глоби, имуществени санкции);

- Издаване на становища и препоръки;

- Участие в разработването на нормативни актове, свързани с равнопоставеността;

- Организиране на кампании, обучения и информационни инициативи.

Процедурата по разглеждане на жалби е административна и включва няколко етапа: приемане на сигнала, допустимост, събиране на доказателства, провеждане на заседание и постановяване на решение. Решенията на КЗД подлежат на обжалване пред Административния съд.

КЗД действа по всички защитени признаци, включително пол, етнос, религия, увреждане, възраст, сексуална ориентация и др. Специална грижа се отделя на защитата на уязвими групи, включително деца, хора с увреждания, представители на етнически малцинства и лица, жертви на множествена дискриминация.

КЗД играе ключова роля в изграждането на антидискриминационна култура в България. Чрез своите решения и становища тя допринася за уеднаквяване на практиката, повишаване на правната информираност и стимулиране на институциите да въвеждат вътрешни механизми за превенция. В тази връзка взаимодействието ѝ с други органи – включително инспекторатите – е от съществено значение. Често КЗД разчита на резултатите от вътрешни проверки и сигнали, подадени от служители на инспекторатите. Също така, КЗД разработва съвместни програми с министерства и неправителствени организации за обучение на държавни служители и мониторинг на дискриминационни практики. В този контекст, ролята на инспекторатите като вътрешни контролни механизми придобива стратегическо значение за ранно разпознаване на нарушения и прилагане на мерки за тяхното отстраняване.

Инспекторатите в България са създадени като структурни звена към различни министерства, държавни агенции и други публични органи. Те функционират на основание Закона за администрацията, Закона за държавния служител и вътрешните устройствените правилници на съответните институции. Основната им мисия е да упражняват вътрешен административен контрол за законност, ефикасност, етичност и спазване на правата на гражданите.

Въпреки че инспекторатите не са специализирани органи за защита от дискриминация, тяхната дейност ги позиционира като първа линия за сигнализиране и превенция.

Сред правомощията им са:

- Приемане и разглеждане на жалби и сигнали от служители и граждани, включително такива, съдържащи данни за дискриминационно третиране;
- Провеждане на вътрешни проверки за установяване на нарушения на принципа за равнопоставеност;
- Даване на препоръки до ръководството за отстраняване на установени нередности;
- Съставяне на доклади и предложения за подобряване на административните практики;
- В някои случаи – препращане на информация към КЗД, Омбудсмана или други компетентни органи.

Дейността на инспекторатите се реализира чрез:

- Вътрешни одити и мониторинг на административните практики;
- Анкетиране на служители и граждани;
- Анализ на жалби и сигнали;
- Провеждане на интервюта и събиране на доказателства;
- Издаване на препоръки, задължителни или с консултативен характер.

Тези инструменти позволяват на инспекторатите да идентифицират рисковете от дискриминационни практики и да предприемат навременни мерки.

Анализът показва, че инспекторатите заемат ключово, макар и често недооценено място в системата за защита от дискриминация в България. Те действат като вътрешни контролни механизми, способни да предотвратят, идентифицират и ограничат дискриминационни практики в публичната администрация. Дейността им допълва и подпомага работата на специализирания орган – Комисията за защита от дискриминация. Инспекторатите притежават потенциал за по-активна роля в прилагането на принципите на равнопоставеност, но се нуждаят от институционално укрепване, по-добра координация с външни органи и повишаване на административния капацитет.

Инспекторатите имат възможност да действат не само като контролен, но и като възпитателен и превантивен фактор. Чрез своите проверки, обучения и препоръки те могат да формират организационна култура, ориентирана към зачитане на правата на човека и справедливо третиране. Усъвършенстването на дейността им чрез специализация, правна яснота и отчетност ще допринесе за утвърждаването на България като държава, спазваща високи стандарти в областта на правата на човека.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ролята на инспекторатите при защита от дискриминация представлява важен елемент от цялостния механизъм за гарантиране на човешките права. При правилна регулация, адекватна подготовка и ефективна координация, инспекторатите могат да бъдат не само средство за реакция, но и инструмент за превенция и трансформация на институционалната култура в посока повече равнопоставеност, прозрачност и отговорност.

REFERENCES

Maneva, E. (2020). "Legal Protection Against Discrimination in Public Administration." *Legal Review*, Issue 3.

Sirakova, D. (2021). "Equality and Institutional Responsibility." *Public Administration Journal*.

Constitution of the Republic of Bulgaria.

Anti-Discrimination Act, SG No. 86/2003.

Administrative Procedure Act, SG No. 130/1998.

Civil Servants Act, SG No. 67/1999.

Universal Declaration of Human Rights, 1948.

International Covenant on Civil and Political Rights, 1966.

European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950.

Directive 2000/43/EC on the implementation of the principle of equal treatment irrespective of racial or ethnic origin.

Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation.

Annual reports of the Commission for Protection against Discrimination.

Reports of the Inspectorates under the Ministry of Education and Science, Ministry of Health, and Ministry of Interior.

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) – Analytical reports and studies.

Ombudsman of the Republic of Bulgaria – Annual reports and opinions.

WED-2B313-SSS-L-18

SUPERVISORY FUNCTIONS OF THE INSPECTORATES

Elena Baldzhieva

Department of Public Law,
"Angel Kanchev" University of Ruse
Tel.: 0888836247
E-mail: ebaldzhieva@gmail.com

***Abstract:** Control within the public administration system is a fundamental tool for ensuring legality, efficiency, and accountability in governance. In the context of democratic administration, control is exercised through various mechanisms and institutions, among which inspectorates occupy a special place. They are specialized bodies for internal administrative oversight, whose role is to monitor compliance with legal regulations, administrative ethics, and the principles of good governance.*

***Keywords:** inspectorate, control, legal framework.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Актуалността на темата произтича от нарастващото обществено внимание към прозрачността и отговорността на институциите, както и от необходимостта от изграждане на устойчиви механизми за превенция на административни нарушения и злоупотреби. Инспекторатите в България функционират в сложна среда, белязана от политически, институционални и ресурсни ограничения. Въпреки това те остават ключов елемент в системата на публичния контрол.

Целта на настоящото изследване е да се анализират контролните функции на инспекторатите като органи на вътрешния административен контрол, тяхната правна уредба, механизми на действие, ефективност и предизвикателства пред тяхното функциониране. За постигане на тази цел се поставят следните задачи: да се изясни понятието "контрол" в административния контекст; да се разгледа институционалната уредба на инспекторатите; да се анализират използваните механизми за контрол; да се представят примери от практиката; да се идентифицират основните проблеми и да се предложат насоки за усъвършенстване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Контролът е същностен елемент от управленския процес. Той се проявява като дейност по наблюдение, оценка и въздействие върху изпълнението на поставените цели и нормативни изисквания. В рамките на публичната администрация контролът има за цел да гарантира законосъобразност, ефективност и отчетност в действията на институциите и служителите.

Според Василев (2014), административният контрол представлява дейност на специализирани звена, която обхваща събирането, анализа и интерпретацията на информация относно работата на администрацията, с цел откриване на отклонения от нормативната рамка и предприемане на корективни мерки. Стоянов (2011) подчертава, че контролът е механизъм за защита на публичния интерес чрез намаляване на възможностите за грешки, злоупотреби и неефективност.

Контролът може да бъде класифициран по различни признаци:

- По време на осъществяване: предварителен, текущ и последващ контрол;
- По субект: вътрешен (осъществяван от органи в рамките на една и съща структура) и външен (осъществяван от независими органи);
- По обхват: общ и специализиран контрол;
- По метод: документален и фактически контрол.

Контролът изпълнява редица функции: превантивна (предотвратяване на нарушения), корективна (поправка на допуснати отклонения), оценъчна (анализ на резултати), информационна (осигуряване на данни за вземане на решения) и санкционираща (налагане на мерки).

В контекста на доброто управление контролът е не само механизъм за санкциониране, но и инструмент за институционално учене, подобряване на процесите и повишаване на общественото доверие. Именно тук се вписва ролята на инспекторатите като органи, които съчетават вътрешния контрол с усилията за административна реформа и подобряване на качеството на публичните услуги.

Инспекторатите са структурни звена в рамките на публичната администрация, чиято основна функция е осъществяване на вътрешен административен контрол. Те имат правомощия да извършват проверки, да дават предписания, да предлагат дисциплинарни мерки и да сигнализират компетентни органи при установени нарушения.

Правната уредба на инспекторатите в България е фрагментарна. Основополагащ е Законът за администрацията, който предвижда възможността за създаване на инспекторати към министерства и други административни структури. В допълнение, устройствени правилници на отделните ведомства уреждат специфичните функции и организация на инспекторатите. Други релевантни актове включват Закона за държавния служител, Закона за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси и подзаконовите нормативни актове.

Инспекторатите могат да бъдат класифицирани по следните признаци:

- Според институционалната принадлежност: инспекторати към министерства (напр. МОН, МВР, МЗ), към независими органи (напр. Инспекторат към ВСС), към общински администрации и др.;
- Според степента на автономия: инспекторати, подчинени пряко на ръководителя на институцията, и такива с относителна независимост;
- Според обхвата на дейност: общи (многофункционални) и специализирани инспекторати (напр. само за финансов контрол или етика).

Основните функции на инспекторатите включват:

- Проверка на законосъобразността на административни действия и актове;
- Контрол върху спазването на служебната дисциплина и етичните стандарти;
- Анализ и оценка на ефективността на административната дейност;
- Изготвяне на препоръки за подобряване на управлението;
- Реакция на сигнали от граждани, служители и институции.

Инспекторатите са важен елемент от системата на публичния контрол, тъй като осъществяват наблюдение отвътре – с познаване на спецификата на институцията – но с фокус върху спазването на законовите и етичните стандарти. Те са посредници между вътрешната управленска култура и външните изисквания за отчетност и добро управление.

Контролът може да се класифицира по различни признаци:

- Според субекта на контрол:
 - Вътрешен – осъществява се от звена в рамките на една организация;
 - Външен – упражнява се от институции извън организацията (например Сметната палата, прокуратурата, НС и др.).
- Според етапа на управленския процес:
 - Предварителен контрол – преди реализиране на дейност;

- Текущ контрол – в хода на изпълнение;
- Последващ контрол – след приключване на дейността.
- Според обхвата:
 - Общ контрол – обхваща цялостната дейност;
 - Специализиран контрол – насочен към конкретна сфера (напр. финансов, екологичен, здравен).
- Според методите:
 - Документален контрол – чрез проверка на документи;
 - Фактически контрол – чрез инспекции, наблюдения и проверки на място.

Инспекторатите представляват специфични административни структури, които изпълняват контролни функции в рамките на публичната администрация. Те са призвани да осигуряват законосъобразност, ефикасност и отчетност в работата на държавните и общинските органи, както и на служителите в тях. Посредством своите проверки, анализи и доклади, инспекторатите допринасят за вътрешния контролен механизъм на институциите и за поддържане на управленска дисциплина.

Дейността на инспекторатите в България е уредена в различни нормативни актове, в зависимост от тяхната институционална принадлежност. Някои от основните нормативни източници включват:

- **Закон за администрацията** – регламентира принципите и структурата на административната организация и съдържа разпоредби относно вътрешния административен контрол;
- **Устройствени правилници на министерства и ведомства** – включват конкретни функции и правомощия на съответните инспекторати;
- **Закон за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси, Закон за държавния служител, Закон за защита на класифицираната информация** и др. – съдържат специални разпоредби, регулиращи аспекти на контролната дейност;
- **Вътрешни правила и процедури** – приети от самите институции, на които инспекторатът е подчинен.

В повечето случаи инспекторатите са структурно звено към дадено министерство или ведомство, като те се подчиняват пряко на министъра или на ръководителя на институцията. В някои случаи се създават и инспекторати с по-голяма независимост – например Инспекторатът към Висшия съдебен съвет, който има особено значение за съдебната система.

Контролната функция на инспекторатите е съществен компонент от системата на доброто управление и законността в публичната администрация. Чрез своите проверки, анализи и предписания инспекторатите допринасят за установяване и поддържане на административна отговорност, превенция на нарушенията и усъвършенстване на управленските практики. Те изпълняват ролята на „вътрешни пазители на реда“ в институционалната система, като същевременно осигуряват връзка между гражданските очаквания и реалните действия на администрацията.

Направеният анализ показва, че въпреки съществуването на добре структурирана инспекционна мрежа в рамките на българската държавна администрация, съществуват редица предизвикателства, които ограничават ефективността на контролната дейност. Сред тях се открояват недостатъчната независимост, ограничените ресурси, липсата на цялостна правна рамка и слабата дигитална инфраструктура. В допълнение, обществената видимост и отчетност на инспекторатите все още не отговарят на съвременните стандарти за прозрачност и демократично управление.

Въпреки това, примери от практиката показват, че при наличието на ясна воля, професионализъм и координация, инспекторатите могат да бъдат ефективен инструмент за контрол и подобрене на административната дейност. Техният потенциал следва да бъде развиван чрез институционално укрепване, законодателни реформи и интегриране на съвременни технологии.

Засилването на контролната дейност чрез инспекторатите е не просто административна необходимост, а стратегически приоритет за изграждането на ефективна, прозрачна и почтена публична администрация. То изисква както целенасочени действия от страна на държавата, така и активна подкрепа от страна на обществото и гражданския сектор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Контролът е фундаментален принцип в управлението на публичните институции, тъй като гарантира съответствие между законността, ефективността и отговорността на администрацията спрямо обществото. В този контекст инспекторатите изпълняват незаменима функция в архитектурата на доброто управление – те са вътрешните регулатори на качеството, почтеността и правостта в работата на държавните и общинските органи.

REFERENCES

- Valchev, P. (2020). *Public Administration and Supervisory Functions*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Vasilev, I. (2014). *Administrative Control and Oversight*. Veliko Tarnovo: Faber.
- Stoyanov, A. (2017). *Control in Governance*. Sofia: Sibi.
- Administrative Procedure Act, SG No. 130/1998, as amended and supplemented.
- Civil Servants Act, SG No. 67/1999.
- Act on the Prevention and Establishment of Conflict of Interest, SG No. 94/2008.
- Reports of the Inspectorate at the Ministry of Education and Science (2021–2023).
- Reports of the Inspectorate at the Ministry of Interior (2022–2023).
- Reports of the Inspectorate at the Ministry of Health (2020–2023).
- European Commission (2023). *Rule of Law Report – Bulgaria*.
- OECD (2019). *Public Integrity Handbook*.

WED-2B313-SSS-L-19

CONTEMPORARY TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF SOVEREIGNTY

Ayhan Ahmed, PhD student

Department of Public Law, Law Faculty,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 0878899228

E-mail: arahmet@uni-ruse.bg

***Abstract:** In recent years, we have observed the tendency for the basis of sovereignty to shift from territory to the people. The modern policies of governments increasingly alter the classical understanding of nation and state. The issue of sovereignty is a fundamental element of the modern state, but although it addresses important questions in contemporary theory, it also raises a number of unresolved problems.*

***Keywords:** sovereignty, globalization, state, interpretation, development*

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните години наблюдаваме тенденцията основата на суверенитета да се измества от територията към народа. Модерната политка на правителствата все повече променя класическото разбиране за народ и държава. Темата за суверенитет е основен елемент на модерната държава, но макар да отговаря на важни въпроси в съвременната теория, също така поставя редица неразрешени проблеми. В настоящия доклад е представена кратка теза за новото разбиране на модерния суверенитет, като дефиницията ще бъде разгледана подробно в дисертационния ми труд.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Би следвало да започнем доклада с въпроса – какво всъщност е суверенитет?

Нито една теория, понятие или философия не възниква във вакуум. Появата на всяко едно понятие се определя от определени потребности, като полученият резултат запълва констатирани празноти в дадена сфера. Понятието за суверенитет остава неясно и променливо, защото е социален конструкт, който се променя в зависимост от интерпретацията му в международното общество. Освен това социално определеното място и значение на суверенитета е отделено от реалността на неговото прилагане. В резултат на това правното/нормативното определение на суверенитета не е идентично с фактическите/политическите явления, които описва, но промените в разбирането на термина винаги следват причинно-следствените връзки на времето.

Опитите за определяне на дефиниция и формиране на суверенитет започват още през ранното Средновековие. с борбата на управляващите царе да „откъснат“ по-голямо парче власт от най-влиятелната по това време в Европа институция – църквата. Главната причина за това е, че духовниците често участват в управленските процеси. Но през този период все още липсва структура, която дори да наподобява модерна държава. Развитието на икономиките, социалните и културни сфери на живот в обществата полага основите за възникване на ново течение във философските кръгове, като центърът на теорията започва да се измества все повече от едноличния управител на дадена територия към определена прослойка от населението – позициите на църквата започват да отслабват. Разминаванията между тях и монарсите стават все по-големи. Нужно е било много време на кралете да успеят да преборят влиятелното и да установят единен ред в техните владения. Хората и мислителите през средновековието не достигат идеята за централизирана и суверенна държава. Това води до разделение на принципа на управление и институцията която реално я упражнява. Това е по-скоро естествено следствие, а не причина за децентрализирания модел на управление в тази

епоха. Неизбежно е чрез количествените промени на обществата да се променя и разбирането за суверенитет.

*„Дискурсът и практиката на суверенитета служат като свързващо звено между регулацията и географията, или между властта и пространството, като обвързват властта с пространството в рамките на ограничени, суверенни държавно-териториални единици.“*⁶³

В наши дни понятието за суверенитет е израз на воля, но по-интересно е за какво служи тази воля. Най-важното действие на тази воля е създаването на закони. Следователно суверенитетът чрез закона организира хората, които живеят в дадената територия, и регулира техните отношения. В този смисъл суверенната власт създава правото. Този, който притежава суверенитет, също така притежава законодателна власт. Политическа група, която няма суверенитет, няма право да създава закони. Ето защо само с одобрението на волята на суверенната власт едно правило става закон.

Това е мярката за държавната власт - държавата притежава суверенитет, а суверенитетът е неделим атрибут от нея.

Вторият основополагащ аспект на суверенитета е, че той е абсолютен в рамките на зоната на властта на държавата. Това разбиране е формулирано още с Вестфалското споразумение през 1648 год. Основната идея на Вестфалските договори е, че всяка чужда намеса в дадена държава е абсолютно забранена. Съвременните държави са юридически равнопоставени - упражняват абсолютна власт, но за да го правят, суверенитетът им трябва да бъде признат от всички останали държави. Обичайно държавите признават други държави за суверенни, когато в дадената държава е изградена ясна и прозрачна изборителна система с наличие на разделение на властите - най-често това се изразява в наличие на парламентарна система. Съвременната теория на държавата, която твърди, че суверенитетът принадлежи на нацията и я възприема като единство от равни и свободни граждани, затвърждава разбирането че истинският носител на суверенитет са тези граждани и че никоя власт не може да претендира за суверенитет извън волята на гражданите.

Можем да приемем, че суверенитетът е абсолютна държавна власт, установена чрез споразумение между самите държави. Така може да се обясни защо абсолютният суверенитет се появява за първи път тогава, когато централизираните държави взаимно се договарят за териториалните граници на съответните си зони. В рамките на държавата, управляващите вече вземат под внимание и се съобразяват с волята и на други субекти освен своята, заради нуждата от финансиране на все по-големите разходи на централизираната държава. Тези обстоятелства водят до това, че модерната, териториална държава е материален носител на властта; промяната в тази връзка (детериториализация чрез дигитализация, миграция, транснационално право) означава реконфигуриране на властовите структури а създадените до този етап теории се оказват недостатъчно развити за справяне с възникващите противоречия /най-вече териториални/ между отделни държави. Именно заради това, през XIX и XX век се създават междудържавни организации, където членуващите държави, без да се отказват от суверенитета си, прехвърлят дадени права на общи институции, за да ограничат нестабилността на международната сцена.

В замяна на възможността да упражняват власт извън границите си обаче, държавите чрез участие в международни организации могат да ограничават част от собствената си териториална юрисдикция /например разкриването на военни бази и разполагане на чужди военни в тях/. Вместо да нарушава суверенитета, договорът променя “географията” на суверенитета между двете държави, макар на теоретично ниво.

„Докато изграждането на държави беше приоритет за развиващата се свят, Европа, родината на нацията-държава, се отдалечаваше от ясно очертавания модел на нацията-

⁶³ J. Anderson, (1996). The shifting stage of politics: new medieval and postmodern territorialities. Environment and Planning D: Society and Space 14/2 (1996), стр. 3-4;

държава в посока на политическа форма, чиято дефиниция остава неясно разположена между съвкупност от нации-държави и единен свръхдържавен субект.⁶⁴ Тази промяна в суверенитета обикновено означава, че всяка държава запазва суверенитета си над своите граждани в географската територия на собствената държава, за да си осигури контрол върху настоящите или бъдещите си интереси в различни области включващи културни, енергийни и други. Тези споразумения включват договори за екстрадиция, с които се установява юрисдикция над престъпници, бягащи в международен план; инвестиционни договори, с които се установява контрол над националния капитал, инвестиран на чужда територия; данъчни договори, които позволяват на държавите да получават доходи от икономическата дейност на своите жители, независимо от това къде се извършва тази дейност и др. В един глобализиран свят на транснационални дейности държавата използва договорите, за да прехвърли областите на абсолютна власт от своята територия към своите граждани.

Международните договори не признават суверенитета – те го създават и развиват. Например правната структура на договорите от Вестфалия, взаимната гаранция и дипломатическият модел се признават като значителни приноси към публичното и международното право, формирайки развиващото се право на народите. Всичко това дава началото на териториалния суверенитет. Въпреки че често се приема, че суверенитетът възниква от територията, абсолютната власт се създава, когато държавите взаимно се споразумеят да не се намесват във вътрешните работи на други държави. Това разграничение е важно да бъде разбрано, тъй като при тълкуване, при което суверенитетът е териториален феномен, при което две държави се договарят да упражняват определена степен на юрисдикция в рамките на съответните територии на другата държава, това изглежда като нарушение на суверенитета. Съвременният свят през XXI-ви век е все по-трансграничен, като много важни дейности преминават през или съществуват едновременно в няколко юрисдикции. На произтичащата от това взаимосвързаност между гражданите на различните държави означава, че едностранните решения на местните правителства могат да заобиколят преговорите между групите, засегнати от техните политики.

Освен това, докато абсолютният суверенитет е функционирал ефективно, когато природните ресурси са били в изобилие, раздробяването на света на единични териториални субекти изостря съвременните проблеми, свързани с деградацията на околната среда и управлението на ресурсите. Макар че правителствената автономия и международният ред остават водещи в философски план и днес, съвременният свят поставя непреодолими предизвикателства пред концепцията за абсолютен суверенитет между териториалните държави.

Например развитието на Европейския съюз - от ЕОВС /Европейска общност за въглища и стомана/ през трите „стълба“ - до Лисабонския договор от 2009 год. - показва динамиката на трансформация, като правото му над територии и граждани продължава да се развива чрез институционален капацитет и легитимност, поддържан от върховенството на правото и демократичната контролируемост. В перспектива, ЕС показва, че въпросът за границите и суверенитета може да бъде преобразен чрез правна интеграция и институционален подем. Тъй като международното право, в най-простата си форма, е набор от правила, задължителни за две или повече държави, тази концепция изглежда противоречи на схващането, че суверенните държави не са подчинени на по-висша власт. По този начин, видно и от примера с ЕС - абсолютното определение на суверенитета изглежда оспорва основите на международното право.

В съответствие с анализа, суверенитетът се измества от суверенитет над фиксирана земя към суверенитет над мобилно население. С изместването на определението от изключителни територии към изключителни населения концепцията за суверенитет става по-последователна,

⁶⁴ Rumford, (2006). Theorizing borders. European journal of social theory 9, no. 2. стр. 69.

разбираема и съобразена със съвременния свят. Това разбиране предлага и прогнози за това как нарастващата мрежа от договори ще се отрази на бъдещите форми на политическа организация, но в същото време създава и проблеми, които се отличават все повече през последните години.

Като продукт на модерното време, суверенитетът вече е недостатъчен както теоретично, така и практически, тъй като той не може да отговори на въпросите, свързани с характера и локализацията на политическата власт, както и със съвременната идентичност на лицата в международните взаимоотношения между самите тях.

„Суверенът е този, който не само утвърждава способността си да предприеме всички необходими мерки за възстановяване на реда в една хаотична ситуация, т.е. в ситуация, която поставя политическата общност пред екзистенциална заплаха, но и този, който решава кога правният ред е нарушен.“⁶⁵

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Взаимодействията между суверенните държави водят до съществуването на взаимоотношения и взаимно признание между тях. Суверенитетът на една държава, в този контекст, зависи от признанието ѝ от друга суверенна държава. Политическата структура притежава суверенитет само ако е призната като суверенна държава от другите суверенни държави. Тази страна на теорията за суверенитета показва двата аспекта на суверенитета: вътрешен и външен. Политическите, икономическите и културните промени трябва да влияят на нашето разбиране за самата концепция за суверенитет. Отношенията между понятието и държавата ще съществува докато в близко бъдеще не се преразгледа концепцията за държава и структурата на съвременната държава не се промени драстично или не се премахне. Суверенитета продължава да бъде основно понятие в правото и политическите теории, тъй като не използването или заличаването на понятието би означавало, че се налага и премахване на условията които го зараждат – структурата на модерната държава.

Много важен е проблемът за обхвата на понятието. Макар всички да сме съгласни с това, че съвременните наднационални организации /като ЕС/ предлагат чудесни условия за трансгранично сътрудничество, водещ аспект на суверенитета остава волята на суверена. Макар управленските решения да се „вземат“ на наднационално ниво, органите са съставени от хора – членове на политическото съсловие, което е избрано с гласове на суверена в конкретна държава. Тоест, волята изразена от суверена, е валидна само в тези териториални граници. Тя е невалидна извън тях. С бъдещето развитие на общностите във времето вероятно не сме много далеч от въвеждането на следващите нови аспекти в разбирането и обяснението на суверенитета. Но, както виждаме, не е възможно нито откъсването на вътрешния от външния суверенитет, нито преразглеждане на класическите теории за теорията.

REFERENCES

1. J. Anderson, (1996). The shifting stage of politics: new medieval and postmodern territorialities. *Environment and Planning D: Society and Space* 14/2 (1996)
2. Rumford,. *Theorizing borders*. *European journal of social theory* 9, no. 2. (2006)
3. M.Deleixhe,. *Biopolitical Sovereignty and Borderlands*. *Journal of borderlands studies*. (2017)
4. Дачев Л. *Общо учение за държавата*. С., (2000)
5. Моллов С. *Принципът на суверенитета*. *Конституционноправни и европейски измерения*. С., (2012)

⁶⁵ M.Deleixhe, (2017). *Biopolitical Sovereignty and Borderlands*. *Journal of borderlands studies*.

THE INVISIBLE EVIL: BUILDING AN ARTISTIC IMAGE WITHOUT IMAGE

Hristo Rayanov

Department of Security, Law Faculty,
 “Angel Kanchev” University of Ruse
 E-mail: hristo.rayanov@gmail.com

***Abstract:** The present paper examines the literary character Professor James Moriarty in Arthur Conan Doyle’s stories as an example of the deliberate artistic use of absence as a structuring narrative device. Despite his limited direct involvement in the narrative, Moriarty is portrayed as a central antagonistic figure through indirect characterization, narrative distance, and the suggestion of comprehensive intellectual control over every aspect of the characters’ lives. To analyze this case thoroughly, various theoretical frameworks from narratology, semiotics, and interpretation theory have been considered. This approach makes it clear that the character’s absence should not be seen as a deficiency, but as an active artistic mechanism. The paper argues that it is precisely the lack of direct visibility that renders Moriarty a resilient literary and cultural figure, capable of being adapted and reinterpreted in different contexts without losing his semantic impact.*

***Keywords:** Moriarty, villain, literary character, Sherlock Holmes, Arthur Conan Doyle, archetype*

ВЪВЕДЕНИЕ

В повествователната традиция на приключенската и криминалната литература злодеят обикновено е ясно очертан чрез действия, пряко присъствие и активна конфронтация с главния герой. Читателят очаква от един добре изграден художествен образ на злодея той да бъде видим, разпознаваем и неговото развитие като персонаж да бъде вплетено в сюжета. Подобен модел можем да видим в голяма част от романите и разказите в западноевропейската литература от XIX век. Граф Дракула, Бил Сайкс, Фернан Мондего са само някои от примерите, които бихме дали за подобен тип изграждане на персонажа.

На фона на тези разпознаваеми персонажи обаче образът на Джеймс Мориарти предизвиква интереса на изследователите заради тоталното нарушение на тази практика. В разказите на Артър Конан Дойл Мориарти се появява епизодично, рядко говори и почти не участва пряко в действието. Въпреки това той е представен като най-сериозния интелектуален противник на Шерлок Холмс, фигура, чиято престъпна дейност е мащабна, систематична и трудно уловима. Описанието му като „Наполеон на престъпния свят“ ясно сигнализира за неговата изключителна позиция не просто спрямо обикновените граждани на Лондон, а спрямо най-способният детектив в света на Дойл. (Дойл, 2000: 126). Контрастът между ограничената поява и значителното влияние стои в основата на нашия фокус в настоящия текст. Или иначе казано – как художественото отсъствие може да изпълнява активна наративна функция и да изгради дълготраен литературен образ? На този въпрос ще се опитаме да отговорим до края на изследването, в което ще разгледаме отсъствието като продуктивен механизъм, който оформя възприятието на читателя и допринася за митологизацията на персонажа.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Отсъствието като елемент в наративната теория и мястото на Мориарти

Според някои учени в областта на съвременната наратология повествованието не се изгражда единствено чрез представените събития и персонажи в сюжета. Пропуските, паузите, най-общо казано – неизказаното – също имат структурираща функция. Жерар Женет подчертава, че разказът включва „различни форми на разказвателна селекция и отлагане, които насочват вниманието на читателя и моделират интерпретацията“ (Genette, 1980: 30).

В този смисъл отсъствието на определен персонаж би могло да бъде разглеждано като форма на наративна стратегия. Стратегия, която има за цел да активира въображението на

читателя. Когато текстът не предоставя пълна информация, читателят е принуден да участва в процеса на смислообразуване – като допълва и обогатява със смисъл липсващите елементи в конкретния художествен образ.

Ролан Барт допълва тази идея с понятието „ефект на реалността“, според което липсата на подробно описание и обяснение на действията на персонаж може да засили усещането за достоверност и значимост (Barthes, 1968: 88). В случая с Мориарти именно тайнствеността и дистанцията от читателя допринасят за неговото въздействие като заплаха, която надхвърля конкретните рамки на текста.

В разказа „Смъртна схватка“ (с възможен друг превод „Последният проблем“⁶⁶), Мориарти е представен почти изцяло чрез разказа на други персонажи (Шерлок Холмс). Подобна техника на характеризиране на един образ през очите на друг означава, че читателят възприема злодея не чрез собствените му действия или мисли, а чрез оценката на разказващия герой. Холмс описва Мориарти като изключителен математик и стратег, чиято престъпна мрежа функционира с почти съвършена ефективност (Дойл, 2000: 129).

Липсата на вътрешен монолог, достатъчно пряка реч, психологическа перспектива, каквито и да е запомнящи се действия – това на практика превръща Мориарти в абстрактна фигура. Той не е индивидуалност в традиционния смисъл, а концепция – възплъщение на рационализираното зло. Умберто Еко отбелязва, че подобни персонажи функционират като семиотични знаци, които обозначават идеи и структури, а не конкретни човешки характери (Еко, 1989: 12). Тоест, образът на Мориарти е събирателен за образ на „идеалния злодей“ – онзи, който дори не се появява, но върши зло.

Фактът, че образът на Мориарти е изграден през очите на Шерлок Холмс, има съществено значение. Холмс е представен като възплъщение на наблюдателността, логиката и способността да се правят връзки, да се анализира даден казус. Когато такъв персонаж признава съществуването на равностоен противник, това автоматично придава легитимност и тежест на заплахата и автоматично кара читателя да постави двамата на едно ниво.

В този смисъл можем да кажем, че величието на злодея се измерва чрез величието на героя. Колкото по-изключителен е Холмс, толкова по-страшен и значим трябва да бъде неговият най-опасен противник. По този начин вече можем да говорим за изграждане на образа на Мориарти с помощта на образа на Шерлок Холмс.

2. Чистото зло – интелект, въображение и мястото на читателя

Страхът в литературата често се поражда не от пряката среща със заплахата, а от нейното усещане като постоянно и неизбежно присъствие. В този контекст Мориарти функционира като „невидимото зло“ – чието влияние се усеща навсякъде, но която рядко се проявява директно.

Според Умберто Еко непоказаното зло оставя пространство за проекция на индивидуалните страхове на читателя, което го прави по-ефективно от ясно дефинирания антагонист (Еко, 1989: 56). В разказите на Конан Дойл престъпните действия се приписват на Мориарти, дори когато той не присъства физически, което засилва усещането за тотален контрол върху всичко случващо се в света на героите.

Образът на Мориарти може да се приеме като доказателство, че властта не винаги изисква директно присъствие. Той упражнява контрол върху престъпната мрежа чрез стратегии, планове и делегиране, което го прави почти недосегаем за Шерлок Холмс. Умението на Мориарти е да действа зад кулисите, като използва структурни механизми, вместо физическа намеса. Тази „невидима власт“ е далеч по-ефективна от останалите запомнящи се злодеи на А.К. Дойл, защото дистанцията предпазва Мориарти от директни последици. Докато Шерлок Холмс оперира в света на доказателствата и непосредствените действия, Мориарти остава извън тях, контролирайки системата отдалече (Дойл 2000: 129).

⁶⁶ „Последен случай“ е превод на издателство „Албакоимпрес“, в настоящото изследване ще се ползва обаче преводът на Светла Христова „Смъртна схватка“.

Художественото отсъствие по този начин засилва усещането за асиметрия между злодея и героя, подчертавайки на моменти дори интелектуално превъзходство на злодея.

Едно от ключовите измерения на изградения образ на професор Мориарти е неговият интелект. Той не действа импулсивно или емоционално, а планира систематично и рационално. Това го отличава от традиционните литературни злодеи, чиито планове често са опорочавани от страсти и емоции.

Липсата на традиционна психологическа разработка на персонаж – вътрешни конфликти, емоционално развитие – прави образа на Мориарти почти покриващ се с архетипа на рационализираното зло. Както посочва Еко такива фигури представляват предупреждение за опасността от разума, изолиран от морални ограничения (Еко, 1989: 34). В този контекст Мориарти може да се разглежда като „злият близък“ на Холмс. Като интелект, насочен към разрушение вместо решаване на загадки.

Тук е мястото да разширим малко написаното по-горе относно архетипа в образа на професор Мориарти. Отсъствието на конкретни човешки характеристики като предистория, мотивация, емоции превръща Мориарти в архетипен образ. Той не е просто персонаж от епохата на Викторианска Англия, а модел за злодей, който може да бъде разпознат и възпроизведен в различни културни контексти.

Архетипният статус означава, че образът на Мориарти може да функционира като „чисто зло“, т.е., като интелектуална заплаха, която върши своите престъпления с помощта на стратегия, а не чрез физическо насилие. Отсъствието му в текстовете позволява образът да бъде универсализиран и адаптиран в следващи времеви периоди (например в наши дни), което обяснява устойчивостта му като културен символ.

Една от най-важните функции на художественото отсъствие на конкретен персонаж е ролята на читателя в доизграждането му. Когато текстът предоставя недостатъчно описание на персонажа, читателят е принуден да запълни празнотите, като участва активно в процеса на смислообразуване. При професор Мориарти можем ясно да видим тази практика. Читателят е принуден да реконструира образа му въз основа на разказите на Холмс и описанията на други персонажи. По този начин Мориарти се превръща в „отворен текст“ в смисъла на Еко, във фигура, която допуска многопластова интерпретация (Еко, 1989: 3). Тази стратегия подсилва неговата загадъчност и позволява образът му да се адаптира към различни епохи и читателски възприятия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отсъствието на Мориарти от текста не само увеличава неговата мистериозност, но и е ключово за дългосрочната устойчивост на образа. Персонажи с подробна психологическа рамка често остаряват заедно с техните социални и културни контексти. Мориарти обаче остава универсално разпознаваем символ на интелектуално зло и стратегическа заплаха.

Фактът, че той не е обременен с конкретни исторически или социални детайли, позволява на всяко поколение читатели да преосмисля образа му. Това превръща Мориарти в изключително адаптивен архетип, който може да бъде реинтерпретиран без загуба на своята семантична тежест.

Всичко до момента доказва, че образът на професор Джеймс Мориарти е пример за целенасочено използване на художествено отсъствие като наративен инструмент. Чрез минимално физическо присъствие и ограничен брой директни сцени Артър Конан Дойл създава персонаж, чиято сила се проявява чрез интелектуално и стратегическо въздействие и остава за дълго време в паметта на читателите.

Отсъствието на персонажа не е липса и не е грешка, а метод за изграждане на мистерия, страх и универсален архетип. Мориарти се превръща в „невидимо зло“, което контролира системи и структури от разстояние, като същевременно остава фигура за интерпретация и фантазия на читателя. По този начин Мориарти продължава да бъде значим персонаж и културен символ дори повече от век след създаването си.

ON SOME QUESTIONS REGARDING THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF PERSONAL TRADING COMPANIES

Similiyan Stefanov PhD Student

Department of Private Law

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: +359 884 180 717

E-mail: sstefanov@uni-ruse.bg

Abstract: *This paper examines the organizational structure of personal trading companies and the nature of the decisions made by their governing bodies. Unlike capital companies, personal trading companies lack defined governing organs which often leads to theoretical and practical challenges in understanding their organizational structure and the legal characteristics of the acts adopted by these bodies. The study identifies three key positions regarding whether personal trading companies possess a general assembly or a corresponding equivalent. It argues that while personal trading companies are recognized as legal entities with established organs, the absence of explicit legislative provisions and the prevailing theoretical divergences have resulted in complex interpretative issues. The conclusion emphasizes that personal trading companies do have a general assembly, inferred from a comprehensive interpretation of relevant legal provisions, despite the absence of specific legal regulations regarding their governing bodies.*

Keywords: *Personal Trading Companies, Organizational Structure, General Assembly, Legal Acts, Company Law.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Всички търговски дружества са юридически лица и като такива тяхната воля се формира и изразява чрез техните органи. Характерно за персоналните търговски дружества е, че те нямат нормативно определени органи на управление, за разлика от капиталовите търговски дружества. Именно липсата на нормативно определени органи при персоналните дружества създава затруднения в теорията и практиката за възприемане на единно становище относно тяхната органична структура и правната характеристика на актовете, приемани от тези органи. Тези обстоятелства имат важно практическо значение, особено по отношение на приложимостта на иска по чл. 74 ТЗ по отношение на актовете на органите на персоналните търговски дружества.

Предмет на настоящото изследване е органичната структура на персоналните търговски дружества и характера на приеманите от тях решения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Органната структура на ЮЛ може да бъде обикновена или корпоративна. Корпоративна е, когато нейните органи са обособени с ясно очертани и строго разграничени, както по строеж, така и по функции. Обикновена е органната организация на ЮЛ тогава, когато техните органи по строеж и функции не са ясно очертани и не се обособяват от общото правно положение на отделните членове на ЮЛ.⁶⁷

В доктрината няма единно становище относно органната структура на персоналните търговски дружества, както и по отношение характера на приеманите актове от техните органи. Основният спор касае въпроса имат ли персоналните търговски дружества общо събрание, като не се изясняват всички обстоятелства около тяхната органична структура. Намирам, че е необходимо първо да се изясни органичната структура на тези дружества като цяло, характера на приеманите от тях актове, и тогава да се отговори на въпроса имат ли, или не общо събрание или приравнена на него правна общност. Причината за противоречивите становища е липсата на изрична законова уредба относно органите на персоналните търговски дружества, за разлика от капиталовите дружества и дружеството с променлив капитал. Въпреки изложеното персоналните търговски дружества имат органи, тъй като са ЮЛ.

⁶⁷ Ганев, В. Учебник по обща теория на правото, 2 том, 7М График, София, 1990 г., с.323-324

В доктрината са застъпени три становища относно това, имат ли персоналните търговски дружества общо събрание или не.

1. Персоналните търговски дружества нямат общо събрание, тъй като ТЗ не предвижда формирането на такъв орган на управление⁶⁸. Посочването в дружествения договор на общо събрание е без правно значение⁶⁹. Уреждането на такъв орган в учредителния акт на СД и КД дори се определя като недопустимо⁷⁰. Приетите от общността от съдружниците решения са многостранна сделка, а сделка-решение. По тази причина за тях следва да се прилагат общите правила за недействителност на гражданскоправните сделки⁷¹.
2. Персоналните търговски дружества могат да имат общо събрание, но само ако образуването на такъв орган е предвидено в техните дружествени договори⁷². В този случай приетите от общото събрание решения подлежат на отмяна по реда на чл. 74 ТЗ.⁷³
3. Общността от съдружниците е върховен орган на СД и КД, който изпълнява функциите на общо събрание дори ако формирането на такъв орган не е предвидено в дружествения договор.⁷⁴ Общността от съдружниците (общото събрание) приема решения, които могат да се отменят по реда на чл. 74 ТЗ.

В подкрепа на първото становище се излагат съображения, че персоналните търговски дружества нямат органи на управление, при персоналните дружества от значение е общата воля на съдружниците, взета в тяхно колективно качество, а не се касае до сделка-решение. И докато при общото събрание персоналният субстрат не е от значение, тъй като важно е качеството на участващ в органа, то при дружествата на личността всеки един от съдружниците е задължителен представител на дружеството, а само по отношение на определени действия е необходимо постигане на обща воля, която не следва да се приема, че се обективира в сделка-решение. При задължителното представителство на съдружниците в СД тяхната воля е волята на ЮЛ, следователно не се обективира непременно във формата на решение, а напротив - касае се до многостранна сделка. Докато при СД всеки от съдружниците има еднакво право на управление, което не може да му се отнеме, т.к. то е свързано с членственото му качество и може да се загуби само с прекратяването на членството, то при органовото формиране на волята правото на управление следва да бъде част от компетентността на дадения орган, респективно да се упражни в надлежната форма - решение в най-общия случай.⁷⁵

Второто становище развива съображения, че в учредителният договор на персоналните търговски дружества може да се предвиди формирането на общо събрание⁷⁶. Разпоредбата на чл. 84, ал. 1 ТЗ, съгласно която всеки съдружник на събирателното дружество има право да управлява дружествените работи, е несъвместима с функциите на общото събрание, тъй като

⁶⁸ Вж. Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова, Т. Бузева, А. Кацарски. Коментар на Търговския закон. Книга първа. С., 2007, с. 410 и 459. В този смисъл са и Решение № 1116 от 2003 г., V г.о. на ВКС; Решение № 9 от 2004 г. на ВКС – ТК; Решение № 5 от 2011 г. на ВКС – ТК.

⁶⁹ Решение № 9 от 2004 г. на ВКС – ТК.

⁷⁰ Русчев, И. Проблемът за органната структура при персоналните търговски дружества. Сп. Търговско и конкурентно право, 2011, №12, с. 9-10.

⁷¹ Колев, Н. Относно прекратяването от съда на събирателното дружество и на членството в него. Сп. Търговско и конкурентно право, 2011, № 12, с. 16.

⁷² Костова, М., К. Кръстев. С. Относно недействителността на решенията на органите на търговските дружества. Съвременен право, 2001 кн. 6, изд. Сиби. с. 27.

⁷³ Розанис, С. Дружества на търговското право. С., 1994, с. 34.; Златарева, М. Процесът на отмяна на решенията на общото събрание на корпоративни общности, Сиела, 2007 г., с. 23.

⁷⁴ Антонова, А. Събирателно дружество. С., 2004, с. 106-107. Вж. още Решение № 131 от 1992 г., V г.о. на ВС; Решение № 403 от 1992 г., V г.о. на ВС; Решение № 913 от 1993 г., V т.о. на ВС; Решение № 135 от 1994 г., V г.о. на ВС; Решение № 661 от 2006 г., II т.о. на ВКС – ТК; Определение № 10 от 2009 г., I т.о. на ВКС – ТК.

⁷⁵ Така Русчев, И. Проблемът за органовата структура при персоналните търговски дружества, "Търговско и конкурентно право", 2011 г., кн. 12, с. 5

⁷⁶ Розанис С. Дружества на търговското право. София, 1994, с. 32-34.

изключва възможността за приемане на решения с относително мнозинство. Тази разпоредба обаче е субсидиарна. Тя се прилага само доколкото в учредителния договор не е предвидено друго. Ето защо по принцип решения на общото събрание на събирателните дружества, ако такава е предвидено в учредителния договор, могат да се разглеждат и отменяват по реда на чл. 74 ТЗ.

Следва да бъде прието третото становище, като първите две виждания следва да бъдат отхвърлени по следните съображения:

Уредбата относно управлението на СК и КД е лаконична. Въпреки това, част от факултативното съдържание на учредителните договори е начинът на управление и представителство на дружеството (чл. 78, т. 4 и чл. 102, т. 8 ТЗ).

Съгласно разпоредбата на чл. 80 ТЗ - Правоотношенията между съдружниците се уреждат в този раздел, ако друго не е предвидено в учредителния договор, с изключение на разпоредбата на чл. 87 ТЗ. В случая под правоотношения между съдружниците следва да се разбират вътрешните (членствени) правоотношения които възникват не между отделните съдружници, а между дружеството и съдружниците⁷⁷. Уредбата на вътрешните отношения е диспозитивна, с единственото ограничение въведено в чл. 87 ТЗ.

В случай, че в дружествения договор не е уговорено друго, ще се прилага чл. 84, ал. 1 ТЗ - Всеки съдружник има право да управлява дружествените работи, освен ако с дружествения договор е възложено управлението на един или няколко съдружници или на друго лице.

Смисълът, който влага законодателят под управление, се отнася единствено до обикновената дейност на дружеството⁷⁸. Извън тази дейност остават въпросите, за които е необходимо пълно единодушие между съдружниците. Те се отнасят до стратегическото управление на дружеството, това са въпросите относно прехвърлянето на търговското предприятие на дружеството (чл. 15, ал. 2 ТЗ), придобиването и разпореждането с вещни права върху недвижими имоти, за назначаването на управител, който не е съдружник, и за сключването на договор за паричен заем в размер, по-голям от определения в учредителния договор, е необходимо съгласие на всички съдружници (чл. 84, ал. 2 ТЗ). Единодушно взето решение се изисква и при прекратяване на дружеството по реда на чл. 93, т. 2 ТЗ, преобразуване на СД и КД се извършва със съгласието на всички съдружници (чл. 262п ТЗ), с единодушие се взема и решението за продължаване на дейността на прекратено дружество (чл. 274, ал. 2, т.2 ТЗ).

Предвид изложеното, действията по обикновено управление ще представляват правни и фактически действия на дружеството, извършени от отделния съдружник, който действа в качеството си на органен представител. Това е така, тъй като всеки съдружник, само поради това си качество, има качеството и на управител, и на представител. По тази причина и всеки от останалите съдружници може да се противопостави на тези действия, като упражни правото си на вето⁷⁹. Изложеното е безспорно.

Разпоредбата на чл. 80 ТЗ е категорична, че предимство има дружествения договор пред разпоредбите на чл. 81-86 ТЗ. Това означава, че съдружниците могат да уговорят, че решенията в дружеството се вземат с мнозинство (чл. 87 ТЗ), но тази уговорка ще касае от една страна обикновената за дружеството дейност, а от друга и решенията за които закона не изисква пълно единодушие при тяхното вземане - прекратяване на дружеството (чл. 93, т.2 ТЗ), продължаване на дейността на прекратено дружество поради изтичане на срока или по решение на компетентните дружествени органи (арг. 274 ал. 1 вр. с чл. 274 ал. 2, т.2 ТЗ), при преобразуване на дружеството (арг. чл. 262п ТЗ), изменение на дружествения договор, приемане на нови съдружници следва да се извършва при пълно единодушие.⁸⁰ Намирам, че не е допустимо вземането на решение за изменение на дружествения договор с мнозинство,

⁷⁷ Така Калайджиев, А. Търговци, изд. Сиби, 2021 г. с. 283

⁷⁸ Герджиков, О. Учебник по търговско право. Част първа. Търговци. ИК Труд и право, С. 2021 г. с. 242

⁷⁹ Вж. Ганев, В. Учебник по обща теория на правото, III доп. изд. Т. 2, с. 324

⁸⁰ Проф. Ангел Калайджиев допуска изменение на дружествения договор да се извършва и чрез решение на мнозинството, ако това е предвидено в дружествения договор – вж. Калайджиев, А. Търговци, изд. Сиби, С. 2021 г. с. 286-287

като съображенията ми са, че разпоредбата на чл. 78 ал. 1 ТЗ е императивна, не е допустимо отклонение от нея. По същите съображения нормите на чл. 274 ал. 1 и 2, чл. 262п от ТЗ са императивни и не е допустимо тяхното дерогиране от дружествения договор. С дружествения договор е допустимо да има отклонения само по отношение на визираните в чл. 81-86 ТЗ правила, до колкото чл. 80 ТЗ допуска отклонение от тях.

С оглед на изложеното може да се стигне до заключението, че има три категории решения (действия), които могат да бъдат вземани в събирателното дружество:

1. Действия на обикновено управление. В смисъла, който влага чл. 84 ТЗ, обхваща търговската дейност на дружеството, както вътре в самото дружество, така и в отношенията с третите лица.⁸¹ Тези действия могат да бъдат предприемани от всеки съдружник, който има право на управление.
2. Стратегически решения, които изискват пълно единодушие, независимо какво е уговорено в дружествения договор.
3. Решения, които могат да бъдат вземани с мнозинство, в случай, че това е уговорено в дружествения договор. Изложеното се отнася до въпросите по чл. 84, ал. 2 ТЗ.

Изложеното налага извода, че при вземане на стратегически решения, тези които изискват пълно единодушие между съдружниците, общността на съдружниците в персоналните търговски дружества действа в качеството си на върховен орган. Корпоративното устройство на всяко търговско дружество задължава волята на ЮЛ да се формира от общо събрание⁸². Същото се отнася и до случаите, в които в дружествения договор е уговорено, че решенията на дружеството ще се вземат с мнозинство, независимо дали то е обикновено или квалифицирано (чл. 87 ТЗ).

Но какъв е характерът на решенията, изискващи пълно единодушие между съдружниците? Тези актове се свеждат до обикновени многостранни сделки⁸³ или представляват акт на организирана общност с определена компетентност и представляват сделки решения?

В подкрепа на твърдението, че тези актове представляват обикновени многостранни сделки, се излагат съображения, че *при задължителното представителство на съдружниците в СД тяхната воля е волята на ЮЛ, следователно не се обективира непременно във формата на решение, а напротив - касае се до многостранна сделка.*⁸⁴ Изложеното не може да бъде споделено, на първо място следва да се прави разлика между волеобразуващ и волеизразяващ орган. И при СД, и при КД волеобразуващ орган е приравнената на общо събрание общност от всички съдружници или мнозинството от тях (комплементарите), а волеизразяващ орган е само съдружникът или съдружниците, на които според дружествения договор е възложено представителството. Персонално двата органа могат да съвпадат само ако всички решения се вземат с единодушие и всички съдружници са представители (всички комплементарни в КД). Но и в тази хипотеза трябва да се прави разлика например между вземане на решение за придобиване или отчуждаване на имот и самото сключване на дадената придобивна или разпоредителна (прехвърлителна) сделка.⁸⁵ Както беше вече посочено извън обикновеното управление, остават въпросите от стратегическо значение за дружеството, за вземането на тези решения е необходимо пълно единодушие между съдружниците. По някои въпроси (чл. 84, ал. 2 ТЗ) е допустимо решенията да бъдат вземани с мнозинство (чл. 87 ТЗ). На следващо място корпоративното устройство на всяко

⁸¹ Така Антонова, А. Събирателно дружество. Сиби, 2004 г., с. 84-85

⁸² Така Златарева, М. Процеса на омяна

⁸³ Така Русчев, И. Проблемът за органовата структура при персоналните търговски дружества, "Търговско и конкурентно право", 2011 г., кн. 12, с. 5

⁸⁴ Така Русчев, И. Проблемът за органовата структура при персоналните търговски дружества, "Търговско и конкурентно право", 2011 г., кн. 12, с. 5

⁸⁵ Стефанов, Г., Имат ли персоналните търговски дружества общо събрание и подлежат ли на съдебна отмяна техните решения, Търговско и конкурентно право, 2012 г., кн. 08, с. 5

търговско дружество задължава волята на ЮЛ да се формира от общото събрание, независимо че ТЗ не посочва правилата за свикване и функциите на ОС на персоналните дружества⁸⁶.

На следващо място твърденията, че единодушно взетите решения от общостта на съдружниците в персоналните търговски дружества не може да се квалифицира като многостранна сделка. Целта на многостранната сделка е да бъде постигната обща цел между двама или повече участници или да бъде създадена една общност. Докато сделките-решения могат да бъдат взети само в ограничена общност с определена компетентност, каквато се явява и общността на съдружниците в персоналните търговски дружества.

Безспорно е, че има два правно-технически способа за формирането и изразяването на волята при сделките-решения, това са принципа на единодушието и висшегласието⁸⁷. Определени решения, вземани от общите събрания и на капиталовите търговски дружества, изискват пълно единодушие. При намаляване или увеличаване на капитала при ООД е необходимо единодушие от всички съдружници. Няма пречка и в учредителния договор да се предвиди, че всички решения ще се вземат с единодушие. Това не променя вида на сделката, решенията вземани с пълно мнозинство, си остават сделки решения, и по отношение на тях ще е приложим специалния режим на недействителността, уреден в ТЗ, а не общия по ЗЗД.

Друг контрааргумент следва да бъде и разпоредбата на чл. 87 ТЗ - когато според учредителния договор решенията на дружеството се вземат с мнозинство, всеки съдружник има право на един глас. Решенията се вписват в протоколна книга. Тук следва да се направи ясно разграничение кои решения могат да бъдат приемани с мнозинство и за кои ще е необходимо пълно единодушие.

Считам, че пълно единодушие ще е необходимо, независимо от уговарянето на мнозинство, за решенията относно прехвърлянето на търговското предприятие на дружеството (чл. 15, ал. 2 ТЗ). Единодушно взето решение се изисква и при прекратяване на дружеството по реда на чл. 93, т. 2 ТЗ, преобразуването на СД и КД, за продължаване на дейността на прекратено дружество (чл. 274, ал. 2, т. 2 ТЗ), за приемане на нов съдружник и изменение на дружествения договор. Това е така, тъй като разпоредбата на чл. 80 ТЗ дава приоритет на дружествения договор само за отношенията, регулирани от чл. 81-86 ТЗ. Разпоредбите относно изложените действия са императивни и не могат да бъдат дерогирани от дружествения договор.

По въпроса приложими ли са общите правила на недействителността по отношение на решенията вземани от общността на съдружниците, следва да се даде отрицателен отговор⁸⁸. До колкото този вид сделки не могат да бъдат квалифицирани нито като едностранни сделки, нито като договори, следва да се изключи напълно приложимостта на общите правила по отношение на тези сделки⁸⁹. Във същия смисъл е и т. 1 на ТР № 1 от 6.12.2002 г. на ВКС по тълк. д. № 1/2002 г., ОСГК - Порочните решения на общото събрание са отменяеми. Квалифицирането им като нищожни е допустимо само по критериите на ТЗ. Недопустимо е квалифицирането на решенията като унищожяеми. Нищожност на решението на ОС може да се релевира чрез иск пред компетентния окръжен съд безсрочно. Той може да бъде съединен с иск по чл. 74 ТЗ при условията на евентуалност на конститутивния иск, за който важат сроковете по чл. 74, ал. 2 ТЗ. Порочните решения на ОС подлежат на отмяна чрез конститутивния иск по чл. 74 ТЗ или може да бъде установена тяхната нищожност.

След като бяха анализирани въпросите относно органовата структура на персоналните търговски дружества, характера на приеманите от тях актове следва да бъде изяснен и последният спорен въпрос – имат ли те общо събрание или приравнен на него орган, респективно приложим ли е иска по чл. 74 ТЗ по отношение на тези актове?

⁸⁶ Така Златарева, М. Процесът на отмяна на решенията на общото събрание на корпоративни общности, Сиела, 2007 г., с. 23

⁸⁷ Така, Таджер, В. Гражданско право обща част. Дял II.Софи-Р, 2022 г. стр. 296-297.

⁸⁸ Обратно Костова, М., К. Кръстев. С. Относно недействителността на решенията на органите на търговските дружества. Съвременен право, 2001 кн. 6, изд. Сиби. с. 20.

⁸⁹ Голева, П. Нищожността на решенията на общото събрание в капиталовите търговски дружества и нейното заздравяване, сп. Пазар и право, бр. 4, 2001 г., с. 5

По въпроса са формирани три становища:

1. Първото отрича напълно формирането на такъв орган, тъй като ТЗ не го предвижда.

В този смисъл се е произнесъл и ВКС⁹⁰ като приема, че СД е персонално и ТЗ не предвижда общото събрание на съдружниците като негов орган.

2. Второто становище е, че в учредителния договор може да се предвиди формирането на такъв орган⁹¹.

В подкрепа на това разрешение на проблема се изтъква императивната разпоредба на чл. 87 ТЗ, тъй като вземането на решение с мнозинство е приложимо и при двата вида персонални дружества, но ще бъде типично при такова дружество, при което учредителният договор е предвидил формирането на общо събрание⁹². ВКС в някои свои решения допуска формирането на такъв орган в учредителния договор⁹³.

3. Третото застъпено от доктрината мнение е, че общността на съдружниците е върховен орган на дружеството, а правното положение на общността е идентично с това на общите събрания на капиталовите търговски дружества⁹⁴.

В подкрепа на това становище се излагат съображения, че разпоредбата на чл. 87 ТЗ говори за решения, взети с мнозинство, а решенията са правомерни правни актове, които представляват волеизявление на органи на ЮЛ. По отношение на тези решения на органите на юридическото лице се прилагат принципите на мнозинството и единодушието⁹⁵. Не може да има корпоративно ЮЛ без общо събрание или приравнена на него общност.

Първите две становища следва да бъдат напълно отхвърлени по съображенията, изложени за органовата структура на персоналните търговски дружества. Безспорно е, че компетентността на общността на съдружниците е определена с императивни разпоредби.

Подкрепа следва да получи последното разрешение на въпроса, тъй като само то намира опора в закона. ТЗ предвижда необходимост от единодушно взето решение при разпоредбата на чл. 87 ТЗ, която е императивна, допуска в учредителния договор да се уговори, че решенията на дружеството се вземат с мнозинство, всеки съдружник има право на един глас. Решенията се вписват в протоколна книга. Къде другаде, ако не в организирана общност решенията могат да бъдат вземани с мнозинство?

Сравняването на компетентността на общите събрания на капиталовите търговски дружества с решенията, за които се изисква или единодушие, или може да се предвиди вземането на тези решения с мнозинство при персоналните дружества, разкрива много сходства. Общото събрание на ООД може да изменя и допълва дружествения договор, да приема съдружници, да избира управителя, да определя възнаграждението му, да взема решения за придобиване и отчуждаване на недвижими имоти и вещни права върху тях и т. н. Същите решения при персоналните търговски дружества следва да бъдат взети от общността на съдружниците, една част от тях с единодушие, а за друга може да се предвиди и мнозинство.

Изложените съвпадения между компетентността на общите събрания с тези на общността на персоналните дружества са безспорни. Всичко това налага извода, че по своята същност тези органи са с еднаква компетентност. Каква е причината обаче законът да не говори за общо събрание, а за съдружници?

ТЗ не предвижда изрично само ред (процедура) за свикване и провеждане на заседания на общността на съдружниците в персоналните дружества. Това е единствената причина ТЗ да не нарича общността от съдружниците общо събрание. Защото дори споменаването на този термин изисква предвиждането на систематизирани разпоредби за свикване и провеждане на

⁹⁰ Така Решение № 1116 от 08.07.2003 г. на ВКС по гр. д. № 187/2003 г., V г. о.;

Решение № 9 от 22.01.2004 г. на ВКС по гр. д. № 405/2003 г., ТК;

Решение № 244 от 04.04.2008 г. на ВКС по т. д. № 783/2007 г., I т. о., ТК;

Решение № 5 от 08.02.2011 г. на ВКС по т. д. № 271/2010 г., I т. о., ТК.

⁹¹ Така Златарева, М. Процесът на отмяна на решенията на общото събрание на корпоративни общности, Сиела, 2007 г., с. 23; вж. и Розанис, С. Дружества на търговското право. С., 1994, с. 34.

⁹² Розанис, С. Дружества на търговското право. С., 1994, с. 34.

⁹³ Решение № Ф-131 от 15.X.1992 г. по ф. д. № 16/92 г., V г. о. на ВС.

⁹⁴ Така Антонова, А. Събирателно дружество, Сиби, 2004, с. 79-80.

⁹⁵ Павлова, М. Гражданско право обща част. Сиела, 2023 г. с. 428-429.

заседания на такъв орган. Подобен подход обаче би бил проява на прекален формализъм и би създал предпоставки за злоупотреба с право⁹⁶.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Органовата структура на персоналните търговски дружества е корпоративна, тъй като техните органи са обособени с ясно очертани и строго разграничени както по строеж, така и по функции. Като сделки, приеманите от общността на съдружниците в персоналните търговски дружества, представляват сделки-решения, и по отношение на тези актове са приложими специалните правила относно недействителността, уредени в ТЗ. Не е допустимо приложението на общите правила по ЗЗД. Персоналните търговски дружества имат общо събрание, независимо от факта, че законът не предвижда с изрична законова разпоредба органите на персоналните дружества. Съществуването на общо събрание се извежда по тълкувателен път от съвкупността от законови разпоредби, определящи компетентността на този орган.

REFERENCES

- Antonova, A. Partnership. Sofia, 2004.
- Ganev, V. Textbook on General Theory of Law, Volume 2, 7M Grafik, Sofia, 1990.
- Gerdzhikov, O., A. Kalaydzhiev, K. Kasabova, T. Buzheva, A. Katsarski. Commentary on the Commercial Law. First Book. Sofia, 2007.
- Gerdzhikov, O. Textbook on Commercial Law. Part One. Merchants. IK Trud and Law, Sofia, 2021.
- Goleva, P. The Nullity of Decisions of the General Assembly in Capital Commercial Companies and Its Rectification, Journal of Market and Law, Issue 4, 2001.
- Kalaydzhiev, A. Merchants, Sibi Publishing, 2021.
- Kostova, M., K. Krustev. On the Invalidity of Decisions of the Bodies of Commercial Companies. Contemporary Law, 2001, Issue 6, Sibi Publishing.
- Kolev, N. On the Termination of the Collectively Owned Company by the Court and Membership in It. Journal of Commercial and Competition Law, 2011, Issue 12.
- Pavlova, M. Civil Law General Part. Siela, 2023.
- Rozanis, S. Commercial Law Companies. Sofia, 1994.
- Rushev, I. The Problem of the Organizational Structure in Personal Commercial Companies. Journal of Commercial and Competition Law, 2011, Issue 12.
- Stefanov, G. Do Personal Commercial Companies Have a General Assembly and Are Their Decisions Subject to Judicial Annulment? Journal of Commercial and Competition Law, 2012, Issue 8.
- Tadzhier, V. Civil Law General Part. Part II. Sofia-R, 2022.
- Zlatareva, M. The Process of Annulment of Decisions of the General Assembly of Corporate Entities, Ciela, 2007.

⁹⁶ Стефанов, Г. Имат ли персоналните търговски дружества общо събрание и подлежат ли на съдебна отмяна техните решения, "Търговско и конкурентно право", 2012 г., кн. 08, стр. 5.

WED-2B313-SSS-L-22

LEGAL ASPECTS OF THE CANCELLATION OF DECISIONS MADE BY GENERAL ASSEMBLIES OF COMMERCIAL COMPANIES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF FRENCH, GERMAN AND SWISS LAW

Similiyan Stefanov PhD Student

Department of Private Law

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: +359 884 180 717

E-mail: sstefanov@uni-ruse.bg

Abstract: *The right to cancel decisions made by general assemblies of commercial companies is a crucial aspect of commercial law that ensures the proper functioning of companies and protects the interests of shareholders, partners, and society as a whole. This paper examines the significant differences and commonalities in the regulation and conditions for invoking claims of annulment or nullity of decisions across three legal systems: French, German, and Swiss law. Through a detailed analysis of the legal provisions, procedural mechanisms, and practical aspects of annulment claims, the study highlights the unique characteristics of each jurisdiction in addressing unlawful and unconstitutional decisions.*

The findings reveal that French law does not differentiate between claims of nullity and claims of annulment, while emphasizing the necessity of express provisions for invoking the nullity of decisions. German law provides explicit avenues for shareholders to contest decisions based on legal violations, while Swiss law delineates broad grounds for annulment and emphasizes accountability within corporate governance. By systematically investigating these frameworks, this study underscores the importance of critically assessing the legal regulations in developed Western European countries. Such an analysis is vital for enhancing the future development of the annulment institute in Bulgarian corporate law, ensuring greater protection for the rights of shareholders and improving corporate governance practices.

Keywords: *Commercial Law, Annulment, Nullity, General Assemblies, Shareholders, French Law, German Law, Swiss Law, Corporate Governance, Legal Regulations, Comparative Analysis, Corporate Rights, Unlawful Decisions, Nullity Claims, Shareholder Protection*

ВЪВЕДЕНИЕ

Правото на отмяна на решенията, взети от общите събрания на търговските дружества, е важен аспект от търговското право, който гарантира правилното функциониране на дружествата и защитава интересите на акционерите и съдружниците и обществото. В различните правни системи, включително френското, немското и швейцарското право, се наблюдават значителни различия в уредбата и условията за предявяване на искове за отменяемост или нищожност на решенията, което поставя предизвикателства в защитата срещу незаконосъобразни и противоуставни решения. Настоящото изложение ще разгледа спецификите на отмяната на решения на търговски дружества в трите правни системи, като ще акцентира на законовите разпоредби, процесуалните механизми и практическите аспекти на исковите за отмяна.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В настоящият доклад последователно ще бъдат разгледани правните аспекти на отмяната на решения на общите събрания на търговските дружества по френското, немското и швейцарското право.

1. Правни аспекти на отмяната на решения на общите събрания на търговските дружества по френското право

Спецификата на френското право и съществените различия между правните ни системи налагат изясняването на някои понятия, които ще бъдат използвани в последващото изложение. Като терминологично уточнение, френското дружествено право не прави разлика между иск за нищожност и иск за унищожаемост. Във Франция съдебната практика и доктрината правят разлика между факултативна (*nullité relative*) и автоматична нищожност (*nullité automatique*), от една страна, и абсолютна (*nullité absolue*) и относителна нищожност

(*nullité relative*), от друга⁹⁷. В последващото изложение ще бъдат използвани и френските термини: *Expresse nullité* – изрична нищожност⁹⁸; *Relative nullité* – виртуална нищожност. Нищожност която не се предвижда в никой текст и която се извежда по пътя на тълкуването на важността на нарушената разпоредба⁹⁹.

Френското право урежда иск за отмяна на решенията на органите на търговските дружества, регламентирани в общите гражданскоправни правила, относими към всички видове дружества във *Френския граждански кодекс (Code civil)*. Те са уредени в Дял III, глава IX от *Френския граждански кодекс*.

Съгласно разпоредбата на чл.1844-10, ал. 3 ФГК:

Недействителността на актовете или решенията на органите на дружеството може да произтича само от нарушение на императивна разпоредба на настоящия раздел, с изключение на последната алинея на член 1833, или от една от причините за недействителност на договорите като цяло.

Общата разпоредба на чл. 1844-10, ал. 3 от *Френския граждански кодекс* е приложима по отношение на всички дружества, в т.ч. и по отношение на гражданските дружества и търговските обединения. Разпоредбата се прилага субсидиарно, до колкото недействителността на актовете или решенията не е предвидена в специален закон (*Code de commerce*).

Във френското гражданско право искът за установяване на недействителност не прави разлика между решенията, които могат да бъдат отменени, според органа за вземане на решения или според дружествената форма, а според носителите на правото на иск¹⁰⁰.

Специалните разпоредби на *Френския търговски кодекс*¹⁰¹ (*Code de commerce*) се прилагат само по отношение на търговските дружества¹⁰².

Съгласно разпоредбата на член L. 235-1 от *Френския търговския кодекс*:

*Недействителността на дружеството или на акта за изменение на устава може да произтича само от изрична разпоредба на този закон или на законите, уреждащи нищожността на договорите. В случай на sociétés à responsabilité limitée¹⁰³ и sociétés par actions¹⁰⁴ недействителността на дружеството не може да произтича от порок в съгласието или от недееспособност, освен ако тази недееспособност засяга всички учредители. Недействителността на дружеството не може да произтича и от клаузи, забранени от член 1844-1 от *Гражданския кодекс*.*

Действия или обсъждания, различни от предвидените в предходния параграф, са недействителни само ако са в нарушение на императивна разпоредба на този закон или на законите, уреждащи договорите.

Чл. L. 235-1 от *Френския търговския кодекс* е приложим по отношение на всички търговски дружества, които съществуват по френското право¹⁰⁵.

За разлика от член 1844-10, ал. 3 от *Френския гражданския кодекс*, който не прави разграничение по отношение на естеството на оспорвания акт или решение, член L.235-1 от *Code de commerce* разграничава актовете и решенията за изменение на устава (ал. 1) от другите

⁹⁷ Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023, с. 20

⁹⁸ Вж Корню, Ж. Юридически речник, Софи-Р, С. 2004 с. 787.

⁹⁹ Вж Корню, Ж. Юридически речник, Софи-Р, С. 2004 с. 787.

¹⁰⁰ Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023, с. 29

¹⁰¹ В по нататъчното изложение ще се използва съкращението ФТК.

¹⁰² Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023, с. 27

¹⁰³ *Société à responsabilité limitée* (SARL) е френски термин, който се превежда като "дружество с ограничена отговорност.

¹⁰⁴ *Sociétés par actions* (S.A.) е френски термин, който се превежда като акционерно дружество.

¹⁰⁵ SA (*Société Anonyme*) - Акционерно дружество; SAS (*Société par Actions Simplifiée*) - Опростено акционерно дружество; SARL (*Société à Responsabilité Limitée*) - Дружество с ограничена отговорност; SNC (*Société en Nom Collectif*) – събирателно дружество; SCS (*Société en Commandite Simple*) – командитно дружество; SCA (*Société en Commandite par Actions*) – командитно дружество с акции.

актове и решения (ал. 2). Съгласно тази разпоредба актовете и решенията, с които се изменя уставът, се подчиняват на същите правила като тези, които уреждат недействителността на дружеството. Следователно една и съща нередовност подлежи на различно третиране не в зависимост от качеството на органа, от който произлиза, а от целта на спорното решение: да се измени или да не се измени уставът.

Недействителността на актовете за изменение на устава се основава на изрична недействителност (*expresse nullité*): санкцията задължително трябва да се основава на законов текст. Следователно по принцип не е възможно съдът да обяви недействителност, която е просто, основана на духа на закона¹⁰⁶. Изложеното е така, тъй като разпоредбата на чл. L-235-1 от Френския търговски кодекс е категорична, основание за отмяна на решение изменящо устава е само **изрична разпоредба на този закон или на законите, уреждащи недействителността на договорите**. Т.е. решението трябва да е взето в нарушение на разпоредбите на Френския търговски кодекс или **на законите, уреждащи нищожността на договорите**. Изложеното следва да се разбира в смисъл, че не всяко противоречие със закона води до недействителност на решението за изменение на устава, а само ако нормата го предвижда.

Членове 1844-10, ал. 3 от Гражданския кодекс и L. 235-1 от Търговския кодекс са формулирани по общ начин и налагат санкция за нищожност на решения, които не изменят устава, ако те противоречат на императивна разпоредба (от книга II на френския търговски кодекс): недействителността настъпва независимо дали законодателят изрично е посочил санкцията¹⁰⁷. В резултат на това "съдът трябва да определи дали действително е налице нарушение на закона, но също така трябва да определи дали нарушението на закона е такова, според целта на текста, че да доведе до недействителност на оспорвания акт"¹⁰⁸.

Във френското право искът за установяване на нищожност не прави разлика между решенията, които могат да бъдат отменени, според органа за вземане на решения или според корпоративната форма, а според носителите на правото на иск.¹⁰⁹

В чл. 1844-10, ал. 3 от Френския граждански кодекс и член L.235-1, ал. 2 от Френския търговски кодекс се говори за "действия и обсъждания на корпоративните органи". Под *актове* се разбира всяко волеизявление, изхождащо от законните представители на дружеството, предназначено да породи правни последици в отношенията на дружеството с акционерите и трети лица чрез посредничеството на неговия управител. *Обсъждане* се отнася до всяко решение, произтичащо от съвещателните органи на дружествата и като цяло вътрешния живот на дружествата.¹¹⁰

За разлика от чл. 1844-10, ал. 3 на Френския граждански кодекс, в чл. L. 235-1 от Френския търговски кодекс се прави разграничение между актове и решения за изменение на устава (чл. L. 235-1, ал. 1, *Code de commerce*) от други актове и решения (чл. L. 235-1, ал. 2, *Code de commerce*).

В резултат на това актовете и решенията за изменение на устава (чиято нищожност произтича от изрична разпоредба Книга II от Търговския кодекс и правните разпоредби, уреждащи нищожността на договорите) и другите актове и решения (чиято нищожност санкционира нарушаването на императивна разпоредба на книга II от Търговския кодекс и императивните правни разпоредби, уреждащи договорите) са предмет на различни режими. На практика първият се прилага за решенията, взети от извънредни общи събрания, които по принцип имат единственото правомощие да изменят устава, и за извънредните общи събрания,

¹⁰⁶ Така GUEGAN ELSA, Essai de réforme des nullités des décisions sociales, thèse de l'Université de Rennes, Paris, 2020. № 108-110

¹⁰⁷ Това е т.н. виртуална недействителност вж. Корню, Ж. Юридически речник, Софи-Р, С. 2004 с. 787.

¹⁰⁸ Така GUEGAN ELSA, Essai de réforme des nullités des décisions sociales, thèse de l'Université de Rennes, Paris, 2020. № 79

¹⁰⁹ Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023, с. 29

¹¹⁰ HALLOUIN JEAN-CLAUDE, Les nullités en matière de sociétés. In: La théorie des nullités, Actes du colloque des 23 et 24 mars 2007, Université de Poitiers, (2008 г.), с. 192.

когато те одобряват измененията на устава, приети от извънредни общи събрания. Те включват и решения, взети други корпоративни органи в случаите, когато законът ги е упълномощил да изменят устава¹¹¹.

Тези общи разпоредби не уточняват кой има право на иск. Съдилищата ще трябва да правят разграничение между абсолютна нищожност (на която може да се позове всяко заинтересовано лице) и относителна нищожност (на която могат да се позовават само определени лица, чиито конкретни интереси са защитени от нормата)¹¹².

В съответствие член 31 от Френския ГПК процесуална легитимация за предявяване на иск може да възникне само когато законът предоставя право на иск на определени лица: съществуването на правото на иск зависи изцяло от статута на ищеца, който може да се позовава само на този правен критерий, без да е необходимо да доказва възникнал, актуален и установен личен интерес. Това се приема по презумпция. От друга страна, при липса на изрична процесуална легитимация ищецът трябва да докаже, че има интерес от предявяването на иска, в противен случай искът му ще бъде недопустим¹¹³.

В случаите когато се касае до абсолютна нищожност, иска може да бъде предявен от всяко лице, което има правен интерес, както и от прокурора (чл. 1180 ал.1 ФГК). При факултативна нищожност, иска може да бъде предявен само от страната, която законът цели да защити.

Срока за предявяване на иск е различен в зависимост от вида на решението.

Съгласно чл. Член L235-9

Исковете за обявяване на недействителност на дружеството или на действия и разисквания, последвали неговото учредяване, се погасяват по давност след изтичане на три години от датата, на която е настъпила недействителността, при спазване на давностния срок, предвиден в член L. 235-6.

Искът за недействителност на сливане или разделяне на дружества обаче се погасява по давност след изтичане на шест месеца от датата на последното вписване в регистъра на дружествата, което е станало необходимо поради сделката.

Искът за недействителност, основан на член L. 225-149-3, се погасява по давност след изтичането на три месеца от датата на общото събрание, следващо решението за увеличаване на капитала.

2. Правни аспекти на отмяната на решения на общите събрания на търговските дружества по немското право.

Уредбата на отделните търговските дружества по немското право е уредена в различни закони, СД и КД са уредени в Германския търговски кодекс (HGB), ООД е уредено в Закона за дружествата с ограничена отговорност (GmbHG), АД и КДА са уредени в Закона за акционерните дружества (AktG).

2.1 Иск за отмяна на решение на съдружниците в СД и КД.

С чл. 51 от Закона за модернизирани дружественото право (MoPeG) от 10 август 2021 г. редакцията на §110 от HGB от 1 януари 2024 г. се изменя като за пръв път се урежда възможността съдружник в СД да предяви иск за отмяна на решение на съдружниците в СД. Новата редакция на §110 HGB е следната:

§ 110 Отменимост и нищожност на решенията на съдружниците

(1) Решението на съдружниците може да бъде оспорено чрез иск за отмяна поради нарушение на законовите разпоредби (иск за отмяна).

(2) Решението на съдружниците е нищожно ab initio¹¹⁴, ако то

¹¹¹ Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023, с. 33

¹¹² Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023, с. 34

¹¹³ ANSAULT JEAN-JACQUES, Le contrôle de l'intérêt à agir en nullité des délibérations sociales, Rev. soc., 2012, с. 7.

¹¹⁴ „Ab initio“ е латински термин, който означава „от самото начало“ или „от началото“.

1. нарушава законови разпоредби чрез съдържанието си, от спазването на които акционерите не могат да се отклонят, или

2. е отменено с влязло в сила съдебно решение вследствие на иск за оспорване.

Нищожността на решението на съдружниците може да бъде предявена и по начин, различен от иск за обявяване на нищожност (иск за отмяна).

Разпоредбата на ал. 1 на § 110 от HGB следва да се тълкува разширително. Под законови разпоредби следва да се разбират както нормативните актове, така и вътрешнодружествените актове¹¹⁵. Т.е. предпоставка за предявяване на иска за отмяна на решението е противоречие със закона или дружествения/учредителния договор. Противоречието със закона обаче, следва да бъде с диспозитивна правна норма. В случай, че взетото решение противоречи на императивна правна норма, това води до нищожност на взетото решение на осн. ал. 2, т. 1 от § 110 на HGB.

Активна легитимация да предяви иска за отмяна по § 110, ал. 1 HGB принадлежи на всеки съдружник който е бил член на дружеството към момента на вземане на решението. Това право има и наследника който е встъпил в правата на своя наследодател. Отпадането на качеството на съдружник след приемане на решението не засяга правото да се иска отмяна на решението¹¹⁶. От изложеното следва, че право да предяви иск за отмяна на решението по § 110, ал. 1 HGB има всеки съдружник, който е имал това качество към момента на вземане на решението. Това право има и наследника на такъв съдружник.

Срокът, в който може да се предяви иска е три месеца от датата на вземане на решението, като в дружествения договор може да се уговори и друг срок, който не може да бъде по-кратък от един месец. Срока е давностен, за разлика от преклузивния срок по чл. 74 ТЗ. Срокът започва да тече от уведомяването на съдружника, който има право да го оспори. Срока спира да тече за времето на преговорите за постигане на споразумение по предмета на решението или обстоятелствата, които го обуславят, между съдружника, имащ право да оспорва решението, и дружеството¹¹⁷.

Компетентен да разгледа иска е окръжния съд, в чийто район се намира седалището на дружеството. Ответник по иска е дружеството.

§ 161, ал. 2 HGB изрично препраща към разпоредбите на КД тези на СД. Предвид това, изложеното за иска по § 110, ал. 1 HGB е приложимо и по отношение на КД.

2.2 Иск за отмяна на решение на общото събрание в АД, КДА и ООД.

Правната уредба на АД и КДА е поместена в Закона за акционерните дружества (AktG).

Преди да бъдат разгледани основанията за отмяна на решенията на АД и ООД следва да се отбележи, че според немската доктрина формирането и изразяването на волята на изпълнителните органи общото събрание на АД или на събранията на съдружниците на ООД се осъществява чрез решение, което е многостранна правна сделка от особен вид¹¹⁸. По тази причина немския законодател е въвел специални основания за нищожност и отменяемост на решенията на общото събрание в Закона за акционерните дружества (AktG), като се отклонил от общия гражданскоправен режим на недействителността по Германския граждански кодекс (HBG)¹¹⁹.

В § 241. от Закона за акционерните дружества (AktG) неизчерпателно са изброени основанията за отмяна на решение на общото събрание на АД.

В § 243 ал. 1 от същия закон са уредени основанията за отмяна по съдебен ред на решения на общото събрание на АД:

§ 243 ал. 1 и 2 AktG Основания за отмяна

¹¹⁵ Така Claus-Wilhelm Canaris, Munich; Mathias Habersack, Munich; Carsten Schäfer, Mannheim; Stefan Band 3 §§ 105-160, Berlin, Boston: De Gruyter, 2024, с. 423

¹¹⁶ Така § 111 HGB

¹¹⁷ Така § 112 HGB

¹¹⁸ Hüffer/Jens Koch AktG, 13. Aufl. 2018, § 133 AktG с. 3; Karsten Schmidt Gesellschaftsrecht, 4. Aufl. 2002, § 15 I. 2. A, с. 436

¹¹⁹ Schmitt, F. Beschlussmängelklagen in AG und GmbH, Juristische Ausbildung 2019(12): 1263–1273, с. 1263

(1) Решението на общото събрание може да бъде оспорено по съдебен ред поради нарушение на закона или устава.

(2) Оспорването може да се основава и на факта, че чрез упражняването на правото на глас акционерът се е опитал да получи специални предимства за себе си или за трето лице в ущърб на дружеството или на останалите акционери и че решението е подходящо да послужи за тази цел. Това не се прилага, ако решението предоставя на другите акционери подходящо обезщетение за техните загуби.

Разпоредбата е аналогична на тази на чл. 74 ал. 1 ТЗ, основанията за предявяване на иск за отмяна на решение на общото събрание са противоречие със закона или с устава на АД.

Активна легитимация да предявят иска за отмяна на решение на общото събрание на АД е предоставена на всеки акционер, участвал в общото събрание, ако е придобил акции преди обявяването на дневния ред и е заявил несъгласие с решението за протокола или, който не се е явил на общото събрание, ако неправомерно не е бил допуснат до участие в годишното общо събрание или ако събранието не е било надлежно свикано или предметът на решението не е бил надлежно оповестен¹²⁰.

Иска може да бъде предявен и от управителния съвет колективно¹²¹, както и от всеки член на управителния и надзорния съвет, ако с изпълнението на решението членовете на Изпълнителния съвет или на Надзорния съвет извършат престъпление или административно нарушение или ако за тях възникне задължение за изплащане на обезщетение¹²².

Иска може да се предяви в едномесечен срок от вземане на решението, срока е преклузивен.

Иска се предявява срещу дружеството, като компетентен да разгледа спора е Окръжният съд, в чийто район се намира седалището на дружеството. Дружеството се представлява от Дружеството се представлява от управителния съвет и надзорния съвет. Ако управителният съвет или член на управителния съвет предяви иск, дружеството се представлява от надзорния съвет; ако член на надзорния съвет предяви иск, дружеството се представлява от управителния съвет¹²³.

За разлика от предвидените законови разпоредби в Германския търговски кодекс (HGB) и Закона за акционерните дружества (AktG), в Закона за дружествата с ограничена отговорност (GmbHG), няма изрични разпоредби уреждащи отмяната на решенията на общото събрание в ООД, поради което се по аналогия се прилагат правилата за АД¹²⁴. Горепозначеното относно отмяната на решение на ОС на АД се отнася и прилага по отношение на ООД и КДА.

3. Правни аспекти на отмяната на решения на общите събрания на търговските дружества по швейцарското право.

В Швейцария търговските дружества са уредени в Швейцарския кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR). Търговски дружества по швейцарското право са СД (Kollektivgesellschaft), КД (Kommanditgesellschaft), АД (AG) и ООД (GmbH).

Иск за отмяна на незаконосъобразни и противоуставни решения на общото събрание е предвиден за АД в чл. 706 от Швейцарския кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR).

Чл. 706 *Право на иск, основания, швейцарски Кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR).*

(1) Съветът на директорите и всеки акционер могат да оспорят решенията на общото събрание, които нарушават закона или устава, като предявят иск срещу дружеството пред съда.

(2) По-специално, могат да бъдат оспорвани решения, които:

1. Ограничават или отнемат правата на акционерите в дружеството;
2. Отнемат или ограничават правата на акционерите по неподходящ начин;

¹²⁰ Така § 245 ал. 1, т. 1 и 2 AktG

¹²¹ Така § 245 ал. 1, т. 4 AktG

¹²² § 245 ал. 1, т. 5 AktG

¹²³ Така § 246, ал. 2 и 3 AktG

¹²⁴ Schmitt, F. Beschlussmängelklagen in AG und GmbH, Juristische Ausbildung 2019(12): 1263–1273, с. 1264

3. *Водят до неравностойно третиране или поставяне на акционерите в неравностойно положение по начин, който не е оправдан от целите на дружеството*
4. *да преобразува дружеството в организация с нестопанска цел без съгласието на всички акционери.*

(3) *Отм.*

(4) *Отм.*

(5) *Съдебното решение, с което се отменя решение, взето от общото събрание, има действие за и срещу всички акционери.*

Член 706 от швейцарския Кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR) предвижда основание за иск за отмяна (Anfechtungsklage) и изрично обхваща решенията на общото събрание на акционерите, като изключва всички останали. Член 706б от Швейцарския кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR) предвижда основание за иск за обявяване на нищожност (Nichtigkeitsklage) и обхваща както решенията на общото събрание на акционерите, така и решенията на управителния съвет или на изпълнителния директор с позоваване на член 714 (Obligationenrecht, OR).

Горните разпоредби отнасящи се до АД, се прилагат и за КДА чрез препратка от член 764, ал. 2 от швейцарския Кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR) към правилата, приложими за акционерните дружества, освен ако не е предвидено друго. Те се прилагат и за дружествата с ограничена отговорност чрез препратка от член 808в от швейцарския Кодекс на задълженията към член 706 от швейцарския Кодекс на задълженията относно решенията на общото събрание на акционерите и чрез препратка от член 816 от швейцарския Кодекс на задълженията член 706б от швейцарския Кодекс на задълженията относно решенията на управителния(те) директор(и), както и по отношение на Aktiengesellschaft по силата на изричната препратка на чл. 764 от швейцарския Кодекс на задълженията.

Основание да се иска отмяна на решението е то да противоречи на закона или устава на дружеството. В ал. 2 са посочени неизчерпателно основанията за отмяна на решението. Разпоредбата на чл. 706 от Швейцарския кодекс на задълженията следва да се разграничава от иска за нищожност на решенията на общото събрание по чл. 706б.

Чл. 706б Нищожност

Решенията на общото събрание са нищожни, ако:

1. *отнемат или ограничават правото на участие в общото събрание, минималното право на глас, правото на предприемане на правни действия или други права на акционерите, които са задължителни по закон;*
2. *ограничават правото на контрол на акционерите над допустимата от закона степен, или*
3. *не се съобразяват с основните структури на акционерното дружество или с разпоредбите за защита на капитала.*

Съвкупния анализ на разпоредбите на чл. 706 и чл. 706б от швейцарския Кодекс на задълженията (OR) показва, че за да бъде едно решение отменимо, то трябва да противоречи на закона или на устава и да е прието по необоснован начин¹²⁵. Приложното поле на иска за отмяна на решение на общото събрание е изключително широко. Под необосновано решение следва да се разбира решение което е в противоречие с интересите на дружеството.

Чл. 706 от швейцарския Кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR) се прилага по отношение на ООД предвид изричната препратка на чл. 808с, както и по отношение на КДА с оглед препращането на чл. 764. Искане не е приложимо по аналогия по отношение на СД и КД.

Активна легитимация да предявят иска имат съвета на директорите и всеки един съдружник. Съвета на директорите имат право да искат отмяна на решението на ОС от съда само в колективно качество. Отделният член на съвета на директорите не разполага с активна легитимация.

¹²⁵ Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023, с. 45

Иска може да бъде предявен в срок от 2 месеца, считано от датата на вземане на решението. Пасивна легитимация по иска има дружеството което се представлява от съвета на директорите. В случай, че иска е предявен от съвета на директорите съда назначава особен представител (чл. 706а от швейцарския Кодекс на задълженията (Obligationenrecht, OR)).

За разлика от иска по чл. 706 от швейцарския Кодекс на задълженията, който изрично определя материалноправната легитимация за предявяване на иска чл. 706б от швейцарския Кодекс на задълженията (*иска за нищожност*), който е много по-широко действие, открива възможността за предявяване на иск от всяко заинтересовано лице, включително кредитори и конкуренти¹²⁶.

ИЗВОДИ

Изучаването на механизмите за отмяна на решения на общите събрания на търговските дружества по френското, немското и швейцарското право представя значими разлики и общи черти, които отразяват различията в правните системи. Тези различия подчертават важността на проучването на правната уредба в развитите западноевропейски страни и тяхното внимателно анализиране ще помогне за бъдещото развитие на този институт у нас.

REFERENCES

ANSAULT JEAN-JACQUES, Le contrôle de l'intérêt à agir en nullité des délibérations sociales, Rev. soc., 2012;

Burrus, L. La contestation des décisions des organes sociaux des sociétés de capitaux en droit français et en droit suisse, COLLECTION LATINE Série II/Volume 20, Helbing Lichtenhahn, 2023;

Claus-Wilhelm Canaris, Munich; Mathias Habersack, Munich; Carsten Schäfer, Mannheim; Stefan Band 3 §§ 105-160, Berlin, Boston: De Gruyter, 2024;

GUEGAN ELSA, Essai de réforme des nullités des décisions sociales, thèse de l'Université de Rennes, Paris, 2020;

HALLOUIN JEAN-CLAUDE, Les nullités en matière de sociétés. In: La théorie des nullités, Actes du colloque des 23 et 24 mars 2007, Université de Poitiers, (2008 г.);

Hüffer/Jens Koch AktG, 13. Aufl. 2018, § 133 AktG c. 3; Karsten Schmidt Gesellschaftsrecht, 4. Aufl. 2002, § 15 I. 2. A;

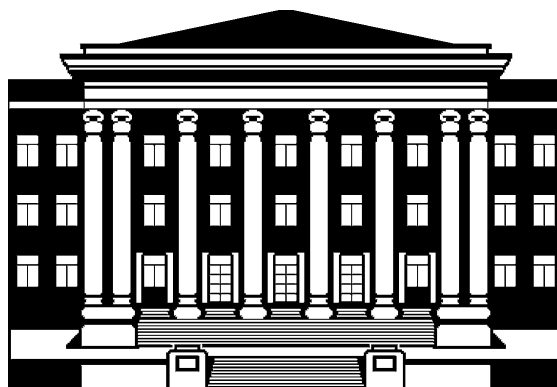
MEIER-HAYOZ ARTHUR/FORSTMOSER PETER/SETHE ROLF, Schweizerisches Gesellschaftsrecht, 12e éd., Berne 2018;

Schmitt, F. Beschlussmängelklagen in AG und GmbH, Juristische Ausbildung 2019.

¹²⁶ MEIER-HAYOZ ARTHUR/FORSTMOSER PETER/SETHE ROLF, Schweizerisches Gesellschaftsrecht, 12e éd., Berne 2018. § 16 N 306

UNIVERSITY OF RUSE “ANGEL KANCHEV”

UNION OF SCIENTISTS - RUSE

**65-TH ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF UNIVERSITY OF RUSE “ANGEL KANCHEV”
AND UNION OF SCIENTISTS – RUSE**

OCTOBER 2026

INVITATION

**Ruse, 8 Studentska str.
University of Ruse
Bulgaria**

PROCEEDINGS
Volume 64, Series 7.3

Law Studies

Under the general editing of:
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD

Editor of Volume 64:
Prof. Daniel Bratanov, PhD

Bulgarian Nationality
First Edition

Printing format: A5
Number of copies: on-line

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PUBLISHING HOUSE
University of Ruse "Angel Kanchev"